

Maloljetnička delinkvencija dijalog, razmjena iskustava i znanja

Zbornik radova sa naučne konferencije

KFH

Rektorenkonferenz der Fachhochschulen der Schweiz
Conférence des Recteurs des Hautes Ecoles Spécialisées Suisses
Conferenza dei Rettori delle Scuole Universitarie Professionali Svizzere
Rectors' Conference of the Swiss Universities of Applied Sciences

5i FÖRDERORGANISATION

Förderfonds HSA FHNW

Maloljetnička delinkvencija - dijalog, razmjena iskustava i znanja

Zbornik radova sa naučne konferencije

Copyright ©: Sva prava pridržana. Ni jedan dio ovoga izdanja ne smije se, ni u cijelosti ni djelomično, reproducirati, pohraniti ili prenositi ni u kojem elektronskom obliku, mehaničkim foto-kopiranjem, snimanjem ili drukčije bez prethodnog dopuštenja autora.

Izdavač: OFF SET Tuzla

Urednici: Dr. sc. Ranko Kovačević, van. prof, Univerzitet u Tuzli,
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet,
Dr. sc. Asim Pandžić, docent, Univerzitet u Tuzli,
Filozofski fakultet,
Associate Professor, Eva Tov, PhD., University of Applied
Sciences and Arts Northwestern Switzerland, FHNW, School of
Social Work.
Barbara Schürch, lic.phil., lecturer, senior researcher, University
of Applied Sciences and Arts Northwestern Switzerland FHNW,
School of Social Work.

Recenzenti: Dr. sc. Dževad Termiz, red. prof.,
Dr. sc. Miroslav Brkić, red. prof.

Lektura: Majda Švraka, prof. za bosanski jezik,
Arif Švraka, prof. za bosanski jezik,
Alma Anić, prof. za engleski jezik

Prevodioci: Selma Mustačević, prof. za engleski jezik,
Maida Hadžić, prof. za njemački jezik

Štampa: OFF SET Tuzla

Dizajn korica: www.design.com.ba

Tiraž: 000 komada

Organizacioni odbor konferencije:

Dr. sc. Suada Selimović, Doc. dr. sc. Meliha Bijedić, Dr. sc. Azem Poljić, Prof.
dr. med. sc. Esmina Avdibegović, Dr. med. Nermina Kravić, mr. sc., Prof. dr. sc.
Ranko Kovačević, Dr. sc. Lejla Kuralić - Čišić, Mr. sc. Fatima Bećirović, Lic. phil.
Barbara Schürch, Dr. Eva Tov, Dr. Miryam Eser, Dr. med. Azra Arnautović, mr.sc.,
Ibrahimfendić Teufika, Mima Dahić.

Pisanje i štampanje ove publikacije omogućili su: ISOS – Institut za socijalno planiranje i urbani razvoj, Visoka škola za Socijalni Rad Univerziteta primjenjenih nauka i umjetnosti sjeverozapadne Švicarske [UASNW], Univerzitet u Tuzli, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona i Centar za terapiju i rehabilitaciju "Vive Žene" Tuzla.

Tuzla, 2017. godine

SADRŽAJ

Predgovor.....	5
----------------	---

TEMA I. - ETIOLOŠKI ASPEKTI MALOLJETNIČKE DELINKVENCije

Nijaz Karić, Ranko Kovačević, Asim Pandžić

RAZLIČITI KONTEKSTI SOCIJALIZACIJE I ETIOLOGIJA MALOLJETNIČKE DELINKVENCije.....	11
--	----

Maja Salković

PORODIČNE PRILIKE I ULOGA PORODICE U POJAVI AGRESIVNOG I DELINKVENTNOG PONAŠANJA MALOLJETNIH POČINITELJA KRIVIČNIH DJELA.....	31
---	----

Azra Arnautović, Fatima Bećirović, Elmir Ibralić, Erna Lučić

TIPOLOGIJA RAZLIČITIH EVOLUCIJA MALOLJETNIČKE DELINKVENCije.....	49
--	----

TEMA II. - MULTIPERSPEKTIVNO POSMATRANJE FENOMENA MALOLJETNIČKE DELINKVENCije

Nermina Kravić

MALOLJETNIČKA DELINKVENCija: PREVENCIJA, INTERVENCIJE I RESOCIJALIZACIJA IZ UGLA MALOLJETNIKA.....	69
--	----

Hariz Šarić

ULOGA INSTITUCIJA SISTEMA I NEVLADINIH ORGANIZACIJA U PREVENCIJI, INTERVENCIJI I RESOCIJALIZACIJI MALOLJETNIČKE DELINKVENCije.....	85
--	----

TEMA III. - RAZLIČITI PRISTUPI U RADU S MALOLJETNIM DELINKVENTIMA I MODELI TRETMANA

Lejla Kuralić-Čišić, Teufika Ibrahimefendić, Melisa Slavuljica

POSTOJEĆI MODELI TRETMANA MALOLJETNIKA U TUZLANSKOM KANTONU- KAKVU PODRŠKU NUDIMO MALOLJETNICIMA DELINKVENTNOG PONAŠANJA?.....	105
--	-----

Neven Ricijaš

DOBRE PRAKSE I IZAZOVI U KONTEKSTU MALOLJETNIČKE DELINKVENCije U HRVATSKOJ.....	123
---	-----

<i>Peter Ostermayer</i> ELEMENTI ŠVICARSKOG KAZNENOG SISTEMA ZA MALOLJETNIKE I MLADA ODRASLA LICA.....	145
--	-----

**TEMA IV. - PREPORORUKE ZA PREVENCIJU I
INTERVENCIJU**

<i>Esmina Avdibegović</i> MALOLJETNIČKA DELINKVENCIJA – PREPORUKE ZA MJERE PREVENCIJE I INTERVENCI.....	157
---	-----

**TEMA V. - METODOLOŠKI ASPEKTI ISTRAŽIVANJA
MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE**

<i>Schürch Barbara</i> TRANSDICIPLINARNO ISTRAŽIVANJE, KOOPERACIJA I ISKUSTVA STEČENA KROZ ISTRAŽIVAČKI PROJEKAT O MALOLJETNIČKOJ DELINKVENCiji.....	173
---	-----

<i>Miryam Eser, Suada Selimović, Azra Arnautović</i> IZVODLJIVOST TRANSDISCIPLINARNOG PRISTUPA I VALIDACIJA KVALITATIVNIH METODA. ŠTA TO ZNAČI ZA NAUČNU ZAJEDNICU, PRAKSU I POLITIKU?.....	197
--	-----

<i>Eva Tov</i> ZAJEDNICE PRAKSE KAO SREDSTVO ZA PROIZVODNJU I DIJELJENJE ZNANJA.....	211
--	-----

<i>Eva Tov, Asim Pandžić, Nusreta Salić, Edin Muftić</i> SVJETSKI KAFE - KREATIVNA METODA POBOLJŠANJA DIJALOGA I RAZMJENE ZNANJA.....	231
---	-----

Predgovor

Zbornik radova publikovan je kao rezultat konferencije „Maloljetnička delinkvencija - dijalog, razmjena iskustava i znanja”. Konferencija se organizirala s ciljem upoznavanja naučne, stručne i šire javnosti sa rezultatima višegodišnjeg rada na međunarodnom projektu pod nazivom: Utjecaj različitih konteksta socijalizacije na razvoj maloljetničke delinkvencije u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini - Preporuke za mjere prevencije i intervencija.

U zborniku se nalazi 13 radova koji su napisani na bosanskom/ /hrvatskom /srpskom jeziku. Teme su različite i obrađene sa aspekta multidisciplinarnog pristupa u razumijevanju i rješavanju problema maloljetničke delinkvencije. Po strukturi radova Zbornik se može podijeliti u pet dijelova.

Prvi dio Zbornika sadrži radove koje obrađuju etiološke aspekte maloljetničke delinkvencije u kojima je opisan interaktivni utjecaj i djelovanje etioloških faktora koji su u vezi s različitim društvenim kontekstima u kojima se odvija proces socijalizacije djece i maloljetnika u Bosni i Hercegovini. Opisane su i porodične prilike i uloga porodice u nastanku agresivnog i delinkventnog ponašanja kod maloljetnika koji se nalaze na izdržavanju odgojne mjere. Navedena je Tipologija različitih evolucija maloljetničke delinkvencije gdje su autori nastojali pronaći zajedničke dimenzije evolucije maloljetničke delinkvencije i na temelju toga konstruirati tipove evolucije maloljetničke delinkvencije, te na taj način razumjeti moguće puteve razvoja maloljetničke delinkvencije u postkonfliktnim i tranzicijskim zajednicama.

Drugi dio Zbornika obuhvata dva rada koji opisuju multiperspektivno posmatranje fenomena maloljetničke delinkvencije. Kroz ove radove upoznajemo se sa različitim

psihosocijalnim faktorima koji imaju utjecaj na nastanak i razvoj maloljetničke delinkvencije u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini, te kako maloljetnik doživljava socijalne kontekste koji su ga vodili u delinkvenciju. Navedena je i uloga institucija sistema i nevladinih organizacija u prevenciji, intervenciji i resocijalizaciji maloljetničke delinkvencije“ u kojima se nastojalo identificirati relevantne socijalne servise uključene u prevenciju i tretman maloljetničke delinkvencije, njihovu organiziranost i umreženost.

Treći dio Zbornika govori o različitim pristupima u radu s maloljetnim delinkventima i modeli tretmana. U radovima koji tretiraju ovu problematiku kroz radionicu je opisan postojeći modeli tretmana maloljetnika u tuzlanskom kantonu- kakvu podršku nudimo maloljetnicima delinkventnog ponašanja. Opisane su i „*Dobre prakse i izazovi u kontekstu maloljetničke delinkvencije u Hrvatskoj*“ gdje je naveden kratak pregled nekih ključnih dobrih praksi i izazova u području maloljetničke delinkvencije, točnije maloljetničkog pravosuđa u Republici Hrvatskoj. U ovom dijelu su navedeni i „*Elementi švicarskog kaznenog sistema za maloljetnike i mlada odrasla lica*“ u kome je autor predstavio četiri tematska područja krivičnog postupka s maloljetnicima (od 10 do 18 godina) i mladim odraslim licima (od 18 do 25 godina).

U četvrtom dijelu Zbornika je rad o kojem su opisane preporuke za prevenciju i intervenciju gdje je naveden pregled preporuka za moguće mjere prevencije i intervencija na polju maloljetničke delinkvencije. Vodeća preporuka je osnaživanje i umrežavanje sistema službi i civilnog društva kako bi se na najbolji mogući način zadovoljile potrebe djece, njihovih porodica i zahtjevi zajednice i društva u cjelini. U fokusu preporuka za mjere prevencije maloljetničke delinkvencije je razvijanje, kontinuirano provođenje i poboljšanje programa prevencije.

Peti dio Zbornika obuhvata pet radova koji se odnose na metodološke aspekte maloljetničke delinkvencije. U radovima su predstavljeni glavni rezultati prateće analize procesa s fokusom na snage i izazove transdisciplinarnog procesa s obzirom na kontekst, izgradnja timova (teambuilding), kooperacija i proces učenja. Opisano je i konkretno iskustvo istraživačkog projekta o maloljetničkoj delinkvenciji, njegovim snagama i slabostima i definirani uslovi za transdisciplinarne istraživačke projekte koji se odnose na sastav istraživačkih timova, akademskih istraživača, praktičara i predstavnika institucija i kako oni mogu saradivati na konstruktivan način. Opisane su i karakteristike zajednice prakse i način njegovog funkcioniranja, te je navedena važnost ZP-a u proizvodnji novog znanja, kao i konstruktivistički pristup proizvodnji znanja koji je podvukao zajednički način rada. Ovaj dio zbornika se završava radom „*Svjetski kafe - kreativna metoda poboljšanja dijaloga i razmjene znanja*“ koji između ostalog govori i o *world cafeu* kao iskustvenoj metodi koja omogućava ljudima da uđu u dijalog i animirati različite ljude iz publike i potaknuti ih da govore o pitanju maloljetničke delinkvencije. Na kraju *world cafe sesije* su proizvedene brojne ideje o projektima, za koje vjeruju da mogu napraviti promjene.

U drugom dijelu Zbornika su predstavljeni radovi na engleskom jeziku.

Urednici

TEMA I

ETIOLOŠKI ASPEKTI MALOLJETNIČKE DELINKVENCije

RAZLIČITI KONTEKSTI SOCIJALIZACIJE I ETIOLOGIJA MALOLJETNIČKE DELINKVENCije

Nijaz Karić¹, Ranko Kovačević², Asim Pandžić¹

Univerzitet u Tuzli, Filozofski fakultet, Odsjek za socijalni rad¹
Univerzitet u Tuzli, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet,
Odsjek poremećaji u ponašanju²

SAŽETAK

Teorijska podloga rada se zasniva na postavkama ekološko-sistemske teorije, teorije socijalnih mreža i analizi zadataka savremenog socijalnog rada u oblasti etiologije maloljetničke delinkvencije. Zbog toga se cilj istraživanja odnosio na analizu i utvrđivanje interaktivnog utjecaja i djelovanja etioloških faktora koji su u vezi s različitim društvenim kontekstima u kojima se odvijao proces socijalizacije djece i maloljetnika u Bosni i Hercegovini. Radi se o dugotrajnom procesu u kojem pojedinac u interakciji s društvenom sredinom usvaja društvene norme i vrijednosti razvijajući društveno prihvatljive oblike ponašanja. U mnoštvu interakcija, u različitim društvenim kontekstima, proces socijalizacije uključuje utjecaj faktora socijalizacije na razvoj socijalnog ponašanja maloljetnika. Etiologija maloljetničke delinkvencije se odnosi na istraživanje utjecaja rizičnih faktora, u užem i širem društvenom kontekstu. Širi društveni kontekst se odnosi na nepovoljan utjecaj različitih elemenata makrosistema. Uži društveni kontekst uključuje faktore rizika u mikrosistemu, kao što su: porodica, škola, lokalna zajednica i vršnjačke grupe. Analiza rezultata istraživanja ukazuje da se proces socijalizacije djece i maloljetnika u Bosni i Hercegovini odvijao u nepovoljnom društvenom kontekstu koji je uzrokovao djelovanje niz rizičnih faktora i porast maloljetničke delinkvencije, u ratnom i

postratnom periodu. U istraživanju su korištene sljedeće metode: analitičko-deskriptivna, metoda teorijske analize, metoda analize sadržaja i metoda generalizacije. Rad predstavlja konkretan doprinos utvrđivanju rizičnih faktora kao pretpostavke kreiranja i realizacije strategija i programa prevencije pojave maloljetničke delinkvencije u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: maloljetnička delinkvencija, društveni kontekst, socijalizacija, etiologija.

UVOD

U procesu istraživanja i analize utjecaja različitih konteksta socijalizacije na javljanje, ponavljanje i razvoj pojave maloljetničke delinkvencije, u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini, neophodno je imati u vidu teorijska polazišta koja su prihvaćena u savremenom socijalnom radu. Uz otklanjanje i saniranje posljedica stanja socijalne potrebe, savremeni socijalni rad je usmjeren na istraživanje i socijalnu dijagnozu uzroka koji pojedinca i porodice dovode u stanje potrebe za društvenom pomoći. Zbog toga je savremena teorijska orijentacija socijalnog rada zasnovana, pored ostalog, na ekološko-sistemske teoriji i teoriji socijalnih mreža.

Teorija socijalne mreže polazi od pozitivnog stava prema čovjeku, njegovoj porodici i cjelokupnom društvu. Ona snažno za pojedinca i polazište za socijalni rad vidi u jačanju i korištenju pozitivne uloge interakcija među pojedincima i društvenim grupama. Naime, u socijalnim mrežama, čiji su korisnici osobe, imaju različite uloge, obogaćuju socijalne interakcije, nalaze i razmjenjuju različite informacije i druge resurse. Ova teorija naglašava značaj gustoće mreže jer je tu veći input resursa za pružanje pomoći i zadovoljavanje potreba osoba izloženih nepovoljnim životnim uslovima sigurnije i potpunije, a mogućnosti djelovanja socijalnog rada su šire (*Janković, 1993*).

Socijalna mreža uspostavlja most između primarnog ili užeg socijalnog okruženja pojedinca i njegovih interakcija unutar šireg društvenog konteksta. Na teorijskim postavkama teorije socijalne mreže razvijen je model mrežnog socijalnog rada. Mrežni socijalni rad polazi od socijalne podrške i pomoći kao bitnog principa rada u socijalnim mrežama, od kojih se društvo sastoji. Svaki pojedinac je dio primarnih, sekundarnih ili tercijarnih mreža u kojima uspostavlja socijalne interakcije i zadovoljava svoje potrebe. U socijalnim mrežama se često

nalazi već gotov izvor pomoći ili taj izvor treba pronaći ili podstaći na aktivno djelovanje. Zbog toga mrežni socijalni rad analizira potencijale socijalnih mreža pojedinaca, porodica i drugih grupa. Na principima humanizma i solidarnosti umrežava međuljudske interakcije u kojima vidi pozitivnu ulogu i resurs pružanja pomoći i socijalne podrške.

Primarna socijalna mreža je mikrosocijalno okruženje pojedinca koje se sastoji od sljedećih mreža: porodična, susjedska, rodbinska i vršnjačka mreža (*Bulinger i Novak, 2004*).

Ekološko-sistemska teorija, na čijim teorijskim postavkama se razvio ekološki model socijalnog rada, i teorija socijalnih mreža uspostavljaju nove poglede na zadatke i ciljeve socijalnog rada u savremenom društvu. Tako se prevencija i resocijalizacija planiraju, a etiološka istraživanja maloljetničke delinkvencije provode u kontekstu socijalnih interakcija maloljetnika s različitim društvenim kontekstima ili okruženjima.

Profesija socijalnog rada promovira socijalnu promjenu, rješavanje problema u međuljudskim odnosima, te osnaživanje i oslobađanje ljudi u stremljenju ka blagostanju. Koristeći se teorijama ljudskog ponašanja i socijalnih sistema, socijalni rad intervenira u tačkama gdje ljudi stupaju u interakciju sa svojim okruženjima. Principi ljudskih prava i socijalne pravde su fundamentalni za socijalni rad (*hrcak.srce.hr/file*).

Koristeći se teorijama ljudskog ponašanja socijalni rad proučava utjecaj uže i šire društvene sredine na razvoj ponašanja pojedinca, odnosno proučava interakciju pojedinca sa socijalnim okruženjem. Riječ je o procesu socijalizacije u kome se kod djece i maloljetnika, u interakciji s biološkim, psihološkim i faktorima užeg i šireg društvenog konteksta, razvija socijalno ponašanje. Osim socijaliziranog ponašanja, koje je u skladu s društvenim normama i vrijednostima, kod maloljetnika se pojavljuje i delinkventno ponašanje. Radi se o ponašanju koje je društveno neprihvatljivo, jer je u suko-

bu s društvenim normama i vrijednostima. Polazeći od navedenog, uzroke ili etiološke faktore pojave maloljetničke delinkvencije nalazimo u pojedinačnom i interaktivnom utjecaju različitih društvenih konteksta na proces socijalizacije djece i maloljetnika. Ekološko-sistemska teorija se zasniva na polazištu da dijete raste i socijalizira se u socijalnoj mreži interakcija četiri povezana ekosistema, koji pripadaju užem i širem društvenom kontekstu ili okruženju. Mikrosistem i mezosistem obuhvataju užu društveni kontekst ili okruženje s kojima maloljetnik ima neposrednu socijalnu interakciju. Uže mikro-socijalno okruženje uključuje: porodicu, vaspitno-obrazovne ustanove, susjedstvo, vršnjačke i druge relevantne grupe koje ostvaruje naj snažniji utjecaj na razvoj socijalnog ponašanja maloljetnika.

Sistem koji ima prvi i najdirektniji utjecaj na individuu je prvi krug - mikrosistem u kojem se nalazi obitelj i članovi najužeg domaćinstva, socijalno i obrazovno okruženje, škola, drugovi iz razreda, učitelj, susjedstvo (fizičko okruženje, prijatelji, poznanici), radno mjesto (*Pašalić - Kreso, 2012*).

Drugi nivo utjecaja na proces socijalizacije maloljetnika u okviru ekosistema je mezosistem. Riječ je o interakciji između elemenata mikrosistema koji imaju primaran utjecaj na socijalizaciju djece i maloljetnika. Navodimo značaj odnosa i saradnje škole i porodice, interakciju porodice i susjedstva, interakciju vršnjačkih grupa i dr.

Obitelj stvara mrežu socijalnih odnosa kako bi preživjela u kompleksnom svijetu koji postavlja pred nju mnoge zahtjeve. Obitelj preuzima razne funkcije koje su nastale kao posljedica funkcioniranja socijalne mreže (*Žganec, 1995*).

U užem društvenom kontekstu se uspostavlja socijalna mreža interakcija između maloljetnika i drugih komponenata primarne socijalne mreže. Gusta i učestala interakcija porodice s maloljetnikom i maloljetnika s vršnjacima je svakodnevna i često najintenzivnija.

Vršnjačka mreža sadrži sve odnose koji su zasnovani sopstvenom voljom i koji su nastali na osnovu susjedskih, školskih, drugih socijalnih kontakata u životu mlade osobe, te ih mlada osoba njeguje i održava kraće ili duže vrijeme (*Bulinger i Novak, 2004*).

Ekosistem i makrosistem se odnose na širi kontekst socijalnog okruženja maloljetnika. Ekosistem se odnosi na socijalno okruženje koje nema direktnog utjecaja na razvoj individue, ali koje je u direktnim interakcijama s mikrosistemom individue i time uslovljava promjene u komponentama mikrosistema, čime posredno vrši utjecaj na ličnost i oblikovanje ponašanja pojedinca (*Bronfenbrenner, 1995*).

Makrosistem obuhvata najširi društveni kontekst maloljetnika koji uključuje pravni, politički, socijalni i ekonomski sistem. Navedeni sistemi svojim utjecajem uslovljavaju interakcije i promjene u djelovanju komponenata mikrosistema, egzosistema i mezosistema. Tako se dezorganizacija, nefunkcionalnost i nesposobnost makrosistema da rješava socijalne probleme nezaposlenosti, socijalne isključenosti, siromaštva i ugrožavanja ljudskih prava, krajnje negativno odražava na porodicu, školu i druge faktore socijalizacije iz užeg društvenog konteksta, koji imaju najsnažniji utjecaj na razvoj socijalnog ponašanja djece i maloljetnika. Zbog složenosti interakcija unutar različitih nivoa ekosistema, naučno utemeljena multidisciplinarna istraživanja uslov su kreiranja adekvatne društvene reakcije na pojavu maloljetničke delinkvencije, u različitim područjima prevencije, intervencija, resocijalizacije i socijalne reintegracije. S druge strane, resurse za uspješnije intervencije, resocijalizaciju i socijalnu reintegraciju maloljetnika nalazimo u pozitivnim osobinama ličnosti i socijalnoj mreži maloljetnika i protektivnom utjecaju različitih nivoa ekosistema, u užem i širem društvenom kontekstu.

PREDMET, CILJ I METODE

Predmet rada je istraživanje utjecaja različitih konteksta socijalizacije na etiologiju pojave maloljetničke delinkvencije u Bosni i Hercegovini. Cilj je analizirati, utvrditi i interpretirati međusobnu povezanost i interaktivni utjecaj rizičnih faktora na javljanje i ponavljanje delinkventnog ponašanja, u užem i širem društvenom kontekstu. Navedeni cilj će se ostvariti analizom dosadašnjih rezultata istraživanja i rezultata istraživačkog projekta “Utjecaj različitih konteksta socijalizacije na razvoj maloljetničke delinkvencije u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini - preporuke za mjere prevencije i intervencija (2010-2013)”¹. Iz postavljenog cilja istraživanja proizlaze sljedeća dva zadatka istraživanja:

1. Istražiti i interpretirati socijalno-ekonomska i druga obilježja šireg društvenog konteksta u Bosni i Hercegovini, u prijeratnom, ratnom i postratnom periodu;
2. Istražiti i analizirati međusobnu povezanost i utjecaj različitih društvenih konteksta socijalizacije na pojavu delinkventnog ponašanja maloljetnika.

U procesu istraživanja korištene su sljedeće istraživačke metode: analitičko-deskriptivna, metoda teorijske analize, metoda analize sadržaja i metoda generalizacije.

¹ Projekat pod nazivom “Utjecaj različitih konteksta socijalizacije na razvoj maloljetničke delinkvencije u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini - preporuke za mjere prevencije i intervencija (2010-2013)”. Partneri u realizaciji projektu su: Univerzitet u Tuzli (Filozofski fakultet; Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet i Medicinski fakultet), Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak TK; Univerzitet primijenjenih znanosti Sjeverozapadne Švicarske i Udruženje građana “Vive Žene” Tuzla.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Prema modelu mreže utjecaja postoje sljedeći faktori rizika koji su značajni za javljanje delinkventnog ponašanja maloljetnika: faktori u lokalnoj zajednici, rizični faktori u porodici, rizični faktori u školi i vršnjački rizični faktori (*Popović-Čitić i Žunić-Pavlović, 2005*).

Rizični faktori predstavljaju determinantu delinkventnog ponašanja, jer svojim nepovoljnim djelovanjem usporavaju i ometaju pravilnu socijalizaciju maloljetnika. Navedeni rizični faktori se dovode u vezu sa širim društvenim kontekstom, jer su u interakciji sa socijalnim procesima, pojavama i socijalnim problemima u široj društvenoj zajednici. Naime, faktori rizika u užem socijalnom okruženju, u mreži međusobnih utjecaja i interakcija s makrosistemom, stvaraju nepovoljne životne uslove i okolnosti porodici i njenim najmlađim članovima. Takvi etiološki utjecaji socijalne sredine, u procesu socijalizacije maloljetnika, mogu da uzrokuju nefunkcionalnost porodice, vaspitnu zapuštenost i javljanje maloljetničke delinkvencije.

Faktori rizika socijalne sredine obuhvataju sva ona obilježja djetetovog psihosocijalnog okruženja, koja posredno ili neposredno djeluju na razvoj delinkvencije. Najčešće su to faktori porodičnog konteksta, škole koju dijete pohađa i socijalnog okruženja u kojem porodica živi. U literaturi se često faktori rizika socijalne sredine ili okoline dijele na bliže (proksimalne) i dalje (distalne) faktore (*www.socioloskaluca.ac.me*).

Istraživanjem različitih društvenih konteksta socijalizacije djece i maloljetnika u Bosni i Hercegovini stvaraju se pretpostavke za razumijevanje etiologije delinkventnog ponašanja i plansku i organiziranu društvenu reakciju na pojavu maloljetničke delinkvencije. Osnovna socijalno-ekonomska obilježja šireg društvenog konteksta bosanskohercegovačkog društ-

va do 1980. godine su odsustvo većih političkih i socijalnih konflikata, relativno razvijen sistem socijalne zaštite i socijalne sigurnosti i ujednačenost ekonomskog i socijalnog razvoja. Poremećaj sklada između ekonomske i socijalne politike nastaje od 80-tih godina prošlog stoljeća. Od tada su životni standard i kvalitet zadovoljavanja socijalnih potreba počeli opadati, što se nepovoljno odrazilo na ostvarivanje socijalnih prava i socijalne sigurnosti stanovništva.

U oblasti socijalne sigurnosti, u Bosni i Hercegovini je 1991. godine blizu 10 % stanovništva bilo socijalno ugroženo i siromašno (*Kljajić, 1998*). Gledano u širem društvenom kontekstu, socijalno-ekonomska i politička situacija su se počele dramatično usložnjavati početkom agresije na Bosnu i Hercegovinu, koja je uzrokovala teške i nesagledive posljedice na sveukupan socijalni, ekonomski i politički razvoj i organizaciju društva.

Društvene nejednakosti, velike socijalne razlike, siromaštvo, nezaposlenost, ratovi, kulturno zaostajanje, konstantne političke i ekonomske krize, institucionalne dezorganizacije su pogodujućim socijalnim faktorima za kriminal i većinu drugih društvenih dezorganizacija. Brojna istraživanja potvrđuju da postoji veza između pojedinih elemenata socijalne isključenosti i kriminala/devijacija adolescenata i mladih. Prije svega, činjenica je da devijacije i kriminal rastu u periodima društvenih kriza, povećanja nezaposlenosti i siromaštva ([www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/doc.](http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/doc/)). Koliko su se ratna dešavanja nepovoljno odrazila na oblast socijalne sigurnosti stanovništva potvrđuje i podatak da je stanovništvo BiH, u toku rata, u preko 70% slučajeva bilo socijalno ugroženo (*Kljajić, 1999*).

Analize mnogobrojnih empirijskih istraživanja i studija potvrđuju da širi društveni kontekst socijalizacije djece i maloljetnika u Bosni i Hercegovini, u posljednjih dvadeset

godina, karakteriziraju psihosocijalne, sociodemografske, ekonomske i druge posljedice rata, socijalne posljedice ekonomske tranzicije i nestabilna socijalna, ekonomska i politička situacija. Tragovi sukoba koji su se dogodili u Bosni i Hercegovini prisutni su još i danas. I današnja djeca osjećaju posljedice rata, odrastajući u svijetu u kome su još uvijek prisutne podjele i gdje je siromaštvo svakodnevnica. Petnaest godina nakon razornog rata preveliki broj djece se i dalje suočava sa stvarnošću obilježenom siromaštvom i isključenošću (*Unicef, 2010*).

Krajnje nepovoljan utjecaj šireg društvenog konteksta na proces socijalizacije djece i maloljetnika i etiologiju pojave maloljetničke delinkvencije u Bosni i Hercegovini je više nego očigledan.

U prijeratnom periodu primijetan je trend opadanja broja krivičnih djela maloljetnika. Porast broja izvršenih krivičnih djela u toku 1990. i 1991. uzrokovan je zaoštavanjem opće socijalne i političke krize, koja je prethodila ratnim dešavanjima u BiH. Generalno gledano, primijetan je trend rasta broja krivičnih djela osuđenih maloljetnih lica u periodu 1992. do 1995. godine u BiH. Zaključak je da broj krivičnih djela maloljetnika, posmatran iz godine u godinu, podržava trend rasta, što implicira zaključak da ratna situacija doprinosi razvoju socijalne dezorganizacije zajednice i porastu maloljetničke delinkvencije (*Karić, 2008*).

Nepovoljan društveni kontekst u toku rata je u velikoj mjeri otežao uspostavljanje efikasnog modela praćenja, resocijalizacije, prevencije, i sankcioniranja maloljetničke delinkvencije. Takva situacija je pogodovala pojavi recidiva ili kriminalnog povrata maloljetnika.

Obilježja šireg društvenog konteksta u poslijeratnoj, postkonfliktnoj i tranzicijskoj Bosni i Hercegovini su

nejednak ekonomsko-socijalni razvoj, socijalno raslojavanje stanovništva, porast siromaštva i nezaposlenosti, unutarnje i vanjske migracije, spor oporavak i razvoj institucija sistema, politička nesigurnost itd. (UNDP, 2009).

Ako posmatramo socijalno-ekonomska i politička obilježja šireg društvenog konteksta u Bosni i Hercegovini, neposredno prije rata, u ratnom periodu i u postratnom tranzicijskom periodu, onda se može izvesti zaključak da se proces socijalizacije djece i maloljetnika odvijao u nepovoljnom širem društvenom kontekstu, koji je uzrokovao djelovanje niz rizičnih faktora u užem društvenom kontekstu ili mikrosistemu i porast maloljetničke delinkvencije.

Rezultati istraživanja po kojima je broj počinjenih krivičnih djela maloljetnih lica u Federaciji BiH, u poslijeratnom periodu, približan broju počinjenih krivičnih djela maloljetnih lica na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine iz 1991. godine, potvrđuju da su posljedice rata i tranzicije nepovoljno utjecale na funkcionalnost porodice i druge faktore u procesu socijalizacije i uzrokovale veliki porast maloljetničke delinkvencije u postratnom periodu, u odnosu na prijeratni period (Karić, 2008).

Društvena reakcija na pojavu maloljetničke delinkvencije u postratnom periodu je dala određene rezultate koji još uvijek nisu zadovoljavajući. Dominantno je bio prisutan parcijalni pristup od lokalnog do nivoa države, bez odgo-varajuće koordinacije i standardizacije djelovanja u oblastima prevencije, resocijalizacije, intervencija i socijalne reintegracije. Broj osuđenih maloljetnika u Federaciji BiH je opao i to sa 375 u 2001. na 279 u 2007. godini (www.unicef.org/bih/).

Parcijalni pristup u oblasti prevencije maloljetničke delinkvencije je trebao biti zamijenjen jedinstvenim i strateškim pristupom u našoj zemlji. U tom cilju je na nivou Bosne i Hercegovine usvojena "Strategija protiv maloljetničkog

prestupništva u Bosni i Hercegovini (2006-2010)”. I pored navedenog, etiološki faktori i danas snažno egzistiraju unutar šireg i užeg društvenog konteksta bosanskohercegovačkog društva. Zato se proces socijalizacije djece i maloljetnika, već duže vrijeme, odvija u složenim i proturječnim društvenim odnosima i procesima u Bosni i Hercegovini.

U Bosni i Hercegovini se odvija čitav niz paralelnih procesa karakterističnih za zemlje u tranziciji koji, na direktan ili indirektan način, imaju ogroman utjecaj na živote djece. Ekonomsko siromaštvo stanovništva, promjena sistema vrijednosti, uz sve veće aspiracije ka materijalnim vrijednostima, i promijenjena tradicionalna uloga porodice, povećavaju faktore rizika u vezi sa zdravljem djece i njihovim socijalnim ponašanjem (*Strategija protiv maloljetničkog prestupništva u Bosni i Hercegovini, str.3*).

Socijalni problemi siromaštvo i nezaposlenost su u kontinuitetu obilježje šireg društvenog konteksta u Bosni i Hercegovini. Navedeni socijalni problemi snažno i nepovoljno djeluju na užu društveni kontekst i umanjuju rezultate u ostvarivanju socijalizatorske, vaspitne i drugih funkcija lokalne zajednice, porodice i škole.

Analizom raspoloživih statističkih podataka o potrošnji u BiH, u 2002. godini, utvrđeno je da oko 19,5% stanovništva živi ispod linije generalnog siromaštva (*Svjetska banka, 2003*).

U riziku od siromaštva u Bosni i Hercegovini, u 2011. godini je živjelo 17,9% stanovništva (*Unicef, 2013*). Stopa nezaposlenosti u BiH je trostruko veća od europske, i ako nikada u zemljama EU nije bilo više nezaposlenog stanovništva nego sada, pokazuju analize Europskog zavoda za statistiku “Eurostata”. Prema tim analizama u 2013. godini u EU vlada rekordna potraga za radnim mjestima, jer je bez posla 10,9 % stanovništva (*Izveštaj o razvoju BiH, 2014.*)

Istraživanja u zemlji i inozemstvu ukazuju da nepovoljne porodične prilike i rizični faktori koji djeluju u porodičnoj sredini imaju najsnažniji utjecaj na javljanje i ponavljanje pojave maloljetničke delinkvencije.

Razmatrajući sociopatološke pojave u porodici kao rizične faktore za razvoj budućeg delinkventnog ponašanja mladih, istaknut ćemo neke najznačajnije, a one uključuju zlostavljanje i intenzivne konflikte u obitelji, te zanemarivanje, ovisničko ponašanje roditelja kao što su konzumiranje alkohola i kriminalno ponašanje roditelja (*Ricijaš, 2009*).

Nepovoljne porodične prilike su glavno obilježje “porodice pod rizikom” koje ukazuje na disfunkcionalnost porodice i teškoće u ostvarivanju porodičnih funkcija. Uslovljene su najčešće interakcijom uzajamno povezanih faktora šireg društvenog konteksta i obilježja porodice, kao što su odnosi u porodici, socioekonomski status, sastav porodice i prisustvo sociopatoloških pojava u porodici.

Rezultati istraživanja u realizaciji projekta¹ potvrđuju da je porodični kontekst socijalizacije maloljetnika pod direktnim utjecajem nepovoljnog djelovanja šireg društvenog konteksta u Bosni i Hercegovini. Na uzorku od 38 ispitanih maloljetnika s delinkventnim ponašanjem, većina vlastitu životnu situaciju opisuje kao tešku, a više od polovine maloljetnika suočava se sa siromaštvom i materijalnim problemima. Jedan broj porodica živi na granici apsolutnog siromaštva. Zbog toga je nekoliko maloljetnika prinuđeno raditi, a jedan maloljetnik se čak sam brine o prehrani porodice. Većina porodica živi u ruralnom i prigradskom području, u teškoj stambenoj situaciji. Teška ekonomska situacija u nekoliko porodica uzrokovala je razvod roditelja, a prisutna je i pojava nasilja u porodici. Maloljetnici prepoznaju promjene u sastavu porodice koje su se negativno odrazile na njihov emocionalni i socijalni razvoj.

Nepovoljan širi društveni kontekst u Bosni i Hercegovini se negativno odražava na socijalno-ekonomski status porodice i na uspostavu efikasnijeg sistema socijalne zaštite i zaštite porodice s djecom. Zbog toga mnoge porodice u stanju socijalne potrebe nemaju adekvatnu socijalnu zaštitu i socijalnu podršku. Time se nedovoljno osnažuje porodica kako bi zadržala unutrašnju koheziju i uspješnije izvršavala ekonomsku, vaspitnu, socijalizatorsku i druge funkcije u društvu.

Porodično okruženje temeljni je kontekst, unutar kojeg se odvija djetetov razvoj. Roditeljska toplina, podrška i ljubav imaju pozitivan utjecaj na emocionalnu i socijalnu stabilnost i zrelost djeteta. S druge strane, ravnodušnost, zanemarivanje, grubost, alkoholizam, droga u porodici i slično doprinose različitim problemima kod djece (www.socioloskaluca.ac.me/).

Zbog toga su funkcionalna porodica i odgovorno roditeljstvo najsnažniji protektivni faktor, a disfunkcionalna porodica najsnažniji rizični faktor javljanja i ponavljanja delinkventnog ponašanja maloljetnika. Osim porodičnog konteksta, škola ima snažan utjecaj na razvoj ličnosti i socijalnog ponašanja maloljetnika. S druge strane, školski neuspjeh se vezuje za nepovoljne porodične prilike i pojavu delinkventnog ponašanja.

Rezultati istraživanja u realizaciji projekta¹ upozoravaju da je potrebno veću društvenu pažnju posvetiti školskom kontekstu socijalizacije i saradnji porodice i škole. Većina maloljetnika ne izvršava školske obaveze, a prisutna je pojava bježanja s nastave. Devet maloljetnika je ponavljalo razred što je najbolji pokazatelj školskog neuspjeha, koji povezuju s nepovoljnim porodičnim prilikama i siromaštvom. Jedan broj ističe tešku materijalnu situaciju u porodici kao uzrok

prekida ili napuštanja školovanja. Većina roditelja je upoznata sa školskim neuspjehom njihove djece, ali su indolentni na neuspjeh, koji se uglavnom opravdava teškom materijalnom situacijom.

Ako govorimo o utjecaju užeg društvenog konteksta na socijalizaciju maloljetnika, onda je nezaobilazan i utjecaj koji imaju slobodno vrijeme, vršnjaci i sredstva javnog informiranja. Rezultati istraživanja u realizaciji projekta potvrđuju da su maloljetnici u slobodnom vremenu prepušteni sami sebi bez adekvadnih sadržaja i aktivnosti. Iznose sklonosti koje, zbog nedostatka uslova, nisu u prilici razvijati u slobodnom vremenu. Najviše ističu sklonost prema sportskim aktivnostima, umjetnosti, muzici, fotografiji, crtanju, životinjama itd. Druženje s vršnjacima u slobodnom vremenu znači i izlazak u kafiće, kladionice i internet klubove. Neki maloljetnici su činili delinkventne radnje kao dokaz odanosti prijateljima, a drugi su bili pod pritiskom socijalne mreže vršnjaka i starijih osoba. Adolescenti istog uzrasta uspostavljaju svakodnevne interakcije i ostvaruju međusobni utjecaj u formiranju ličnosti, stavova i socijalnog ponašanja.

Društveni kontekst koji karakterizira nedostatak kulturnih, obrazovnih i sportskih sadržaja u slobodnom vremenu može kod vršnjaka adolescenata bitnije umanjiti kvalitet njihove interakcije i otvoriti prostor za utjecaj rizičnih faktora. Interakcije s vršnjacima koji poštuju pozitivne društvene norme i vrijednosti doprinose uspješnijoj socijalizaciji maloljetnika.

Uloga vršnjaka ogleda se u tome što mladi koji su pripadnici iste grupe poprimaju odlike grupe kojoj pripadaju baveći se istim aktivnostima i pretendirajući istim stavovima, ciljevima i vrijednostima (*Pehar i Zvačko, 2003*). Sredstva javnog informiranja predstavljaju moćne faktore socijalizacije djece i maloljetnika u savremenom društvu, posebno ako se ima u vidu činjenica da se nalaze u osjetljivoj fazi razvoja ličnosti.

Koliko će sredstva javnog informiranja doprinijeti pravilnoj socijalizaciji maloljetnika i objektivnom sagledavanju društvenih konteksta socijalizacije i utvrđivanju uzroka maloljetničke delinkvencije, zavisi od sadržaja koje emituju i načina na koji izvještavaju o ovoj pojavi.

Iz analize praćenja slučajeva maloljetničkog sukobljavanja sa zakonom u štampanim medijima u BiH, vidljivo je da se mediji u svom izvještavanju o maloljetnicima u sukobu sa zakonom uglavnom fokusiraju na sam incident, a ne navode kompleksnu pozadinu i moguće uzroke delinkventnog ponašanja. Mediji se, također, rijetko upuštaju u istraživanje šireg konteksta maloljetničke delinkvencije te pojedinačne slučajeve predstavljaju kao izdvojene fenomene koji nisu društveno uvjetovani (www.media.ba).

ZAKLJUČCI

Na osnovu analize rezultata istraživanja došlo se do sljedećih zaključaka:

- postoji povezanost različitih društvenih konteksta socijalizacije sa etiologijom maloljetničke delinkvencije u Bosni i Hercegovini,
- etiološki faktori maloljetničke delinkvencije, u posljednjih dvadeset i pet godina, snažno egzistiraju unutar šireg i užeg društvenog konteksta bosanskohercegovačkog društva. Zbog toga se proces socijalizacije djece i maloljetnika odvija u složenim i proturječnim društvenim okolnostima,
- socijalno-ekonomska i politička obilježja šireg društvenog konteksta u Bosni i Hercegovini, neposredno prije rata, u ratnom periodu i u postratnom periodu, ukazuju da se proces socijalizacije djece i maloljetnika odvijao uz interaktivno djelovanje niz rizičnih faktora koji su uzrokovali porast maloljetničke delinkvencije,

- rizični faktori u primarnoj socijalnoj mreži maloljetnika se dovode u vezu sa širim društvenim kontekstom, jer su u interakciji sa socijalnim procesima, promjenama i socijalnim problemima u Bosni i Hercegovini,
- socijalni problemi, siromaštvo i nezaposlenost su etiološki faktori koji snažno i nepovoljno djeluju na komponente mikrosistema ili užeg društvenog konteksta, jer umanjuju rezultate u ostvarivanju socijalizatorske i drugih funkcija lokalne zajednice, porodice i škole,
- adekvatna društvena reakcija na pojavu delinkventnog ponašanja maloljetnika podrazumijeva kontinuirana multidisciplinarna istraživanja etiologije ili uzroka ove pojave u Bosni i Hercegovini. Zbog toga rad predstavlja konkretan doprinos utvrđivanju etioloških faktora kao pretpostavke kreiranja i realizacije strategija i programa prevencije pojave maloljetničke delikvencije u Bosni i Hercegovini. Rad predstavlja konkretan doprinos razumijevanju teorijskih postavki i ukazuje na značaj i potrebu veće primjene ekološkog modela i modela mrežnog socijalnog rada u području prevencije, intervencija, resocijalizacije i socijalne integracije.

LITERATURA

1. Bronfenbrenner, U. Developmental ecology through space and time: A future perspective. Examining lives in context: Perspectives on the ecology of human development. Washington, DC: APA Books, 1995.
2. Bulinger, H., Novak, J. Mrežni socijalni rad, Filozofski fakultet, Banja Luka, 2004.
3. Burt, C. Young Delinquent, Allen and Unwin, London, 1995.
4. Dervišbegović, M. Socijalna pedagogija sa andragogijom, Sarajevo, 1997.
5. Dizdarević, I. Agensi socijalizacije ličnosti, Prosvjetni list, Sarajevo, 2002.
6. Izvještaj o razvoju BiH, Godišnji izvještaj za 2013. Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, Sarajevo, 2014.
7. Janković, J. Djeca prognanici i njihova socijalna mreža, Pravni fakultet, Zagreb, 1993.
8. Jašović, Ž. Kriminologija maloljetničke delikvencije, Naučna knjiga, Beograd, 1991.
9. Karić, N. Socijalni rad i maloljetnička delinkvencija u zajednici; OFF-SET, Tuzla, 2008.
10. Kljajić, V. Socijalna politika, zaštita i praksa, Sarajevo, 1998.
11. Kljajić, V. Socijalni rad na pragu 21. stoljeća, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, Centar za socijalna istraživanja, Sarajevo, 1999.
12. Loeber i Stouthamer-Loeber, Family Factors as Correlates and Predictors of Juvenile Conduct Problems and Delinquency, 1986.
13. Pašalić-Kreso, A. Koordinate obiteljskog odgoja, II izdanje, Sarajevo, 2012.

14. Payne, M. Savremena teorija socijalnog rada, Filozofski fakultet, Banja Luka, 2001.
15. Pehar-Zvačko, L. Slobodno vrijeme mladih, Sarajevo, 2003.
16. Poldrugač, Z. Kriminalitet djece i maloljetnika, Globus, Zagreb, 1987.
17. Poverty Assessment, Svjetska banka, Izvještaj za BiH, 2003.
18. Program UNICEF-a za BiH (2010-2014), Sa djecom i za djecu BiH, UNICEF, 2010.
19. Puljiz, V. Socijalna politika i socijalni rad kao znanstvene discipline, Ljetopis socijalnog rada, Svezak IV, Zagreb, 1998.
20. Ricijaš, N. Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih, Zagreb, 2009.
21. Rolf and Magda Stouthamer-Loeber, Handbook of Yuvenile Deliquencu, New York, 1987.
22. Singer, M., Cajner-Mraović, I. Rat i delinkvencija mladih, Sveučilište u Rijeci, 2003.
23. Singer, M., Mikšaj-Todorović, LJ. Delikvencija mladih, Globus, Zagreb, 1993.
24. Smjernice UN-a za prevenciju maloljetničke delinkvencije, 1990.
25. Strategija protiv maloljetničkog prestupništva u Bosni i Hercegovini, Vijeća ministara BiH, (Službeni glasnik BiH, br.14/2008).
26. Termiz, Dž. Osnovi metodologije nauke o socijalnom radu, Grafit, Lukavac, 2001.
27. Žganec, N. Obitelj - socijalna mreža - socijalni rad. Zagreb, 1995.
28. Žunić-Pavlović, V., Popović-Ćitić B. Prevencija prestupništva dece i omladine, Beograd: Bodex, 2005.

Internet izvori:

- hrcak.srce.hr/file.
- www.socioloskaluca.ac.me/.../Milic.
- www.media.ba/jacanje_maloljetnicke_pravde_pu
- <http://www.scribd.com/doc/recidivizam>,
- www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/doc.

PORODIČNE PRILIKE I ULOGA PORODICE U POJAVI AGRESIVNOG I DELINKVENTNOG PONAŠANJA MALOLJETNIH POČINITELJA KRIVIČNIH DJELA

Maja Salković

Viši stručni saradnik vaspitač/odgajatelj osuđenih osoba
Kazeno-popravni zavod poluotvorenog tipa Tuzla

SAŽETAK

Rad je nastao analizom sadržaja, dokumentacije, socijalnih anamneza i kroz rad s maloljetnicima u Odgojno-popravnom domu pri KPZ Tuzla. Cilj je bio sagledati porodične prilike i ulogu porodice u nastanku agresivnog i delinkventnog ponašanja kod maloljetnika koji se nalaze na izdržavanju odgojne mjere s ciljem uvida u prediktore agresivnog i delinkventnog ponašanja, rizične faktore kao i protektivne faktore koji ostaju na raspolaganju. Uzorak su činili maloljetnici muškog spola, ukupno 37, u dobi od 14 do 16 godina starosti i mlađa punoljetna lica od 18 do 21 godine starosti koji su krivična djela počinili kao maloljetnici.

Rizični faktori mogu stvoriti vulnerabilnost za razvoj delinkventnog ili agresivnog ponašanja maloljetnika, mogu predstavljati okidač ili potaći maloljetnika na socijalno neprihvatljivo ponašanje, ali i pomoći u sagledavanju uzroka nastanka delinkventnog ponašanja, dok protektivni faktori imaju značajnu ulogu za prognozu, razvoj rezilijentnosti i veoma su bitni u penološkom tretmanu maloljetnika.

Može se reći da maloljetnici koji manifestuju agresivne i delinkventne obrasce ponašanja dolaze iz specifičnih porodičnih prilika i da uloga porodice u pojavi agresivnog i delinkventnog ponašanja ostaje neupitna.

Ključne riječi: maloljetnici, porodica, agresivno i delinkventno ponašanje.

UVOD

Porodica predstavlja prvi kontekst socijalizacije svakog pojedinca pa je kvaliteta odnosa kao i porodična struktura i dinamika jedan od važnih faktora za razvoj djeteta. Stoga porodična struktura i dinamika, odgojni stilovi i sociopatološke pojave u porodici imaju veliku važnost u sagledavanju rizičnih faktora i nastanku agresivnog i delinkventnog ponašanja.

S obzirom na to da rad proizlazi iz praktičnog rada s maloljetnicima u Odgojno-popravnom domu pri KPZ Tuzla u nastavku bit će predstavljani rizični faktori kroz sagledavanje uzroka agresivnog i delinkventnog ponašanja, zatim procjena i analiza protektivnih faktora koji ostaju na raspolaganju u svrhu tretmana resocijalizacije, planiranje intervencija usmjerenih na maloljetnika i porodicu, i na kraju samoprocjena rizičnih faktora od strane maloljetnika.

PROBLEM

Porodica predstavlja značajan faktor utjecaja na ponašanje mladih ljudi da se ponašaju prema pravilima društva ili da se odaju delinkventnom ponašanju. (*Singer, 1994, 223*).

Zbog socijalizacijskih funkcija u razvoju vrijednosti, stavova, normi i niz drugih aspekata ponašanja i ličnosti, porodica zauzima značajno mjesto u brojnim etiološkim objašnjenjima devijantnog i delinkventnog ponašanja. Istraživački naponi dugo vremena bili su usmjereni na proučavanje utjecaja socioekonomskog statusa i strukture porodice na karakteristike djece. Pri tome je bilo općeprihvaćeno stajalište da maloljetnici neprihvatljivog ponašanja dolaze iz necjelovitih porodica nižeg socioekonomskog statusa. Međutim, prema novijim istraživanjima navedeni čimbenici tek su neki od faktora rizičnih za razvoj devijantnog i delinkventnog ponašanja. Oni indirektno utječu na psihosocijalne karakteristike koje su direktnije povezane s bihevioralnim posljedicama.

Demografske varijable treba posmatrati u interakciji s nizom mikrosocijalnih i makrosocijalnih faktora te u odnosu na neke druge aspekte porodičnog života kao što su karakteristike članova porodice i samog maloljetnika, specifičnih odgojnih metoda, kvaliteta odnosa unutar porodice i sl.(*Ajduković, 1990, 47-54*).

Mnoga istraživanja temeljila su se na ispitivanjima uzroka delikventnog ponašanja koja su u vezi s ulogom porodice i rizične faktore uglavnom dijele na primarne, sekundarne i tercijarne. Kao primarni izdvajaju se dezintegrirana porodica, odnosi u porodici, nezainteresovanost roditelja, zdravstveni problemi, psihički status. Kod sekundarnih izdvajaju se materijalni status i nezaposlenost roditelja, neorganizirano slobodno vrijeme, dok kao tercijarne predstavljaju institucionalne faktore.

Dezintegriranom porodicom smatra se porodica u kojoj nastaju poremećaji u porodičnom životu kao nedostatak saglasnosti među članovima, emocionalnoj nepovezanosti, nedostatku podrške i solidarnosti, poremećaju porodičnih uloga, učestalim sukobima, poremećaja ličnosti samih članova (*Golubović, 1981, 219*), smrt jednog supružnika ili djeteta, duže odsustvo jednog supružnika, nevjerstvo, neželjena trudnoća, samoubistvo, razni oblici devijantnog ponašanja...

Odnosi u porodici kao “indikator koji signaliziraju pojavu dezintegracijskih procesa rascjep i stvaranje skupina u okviru porodice, emocionalna otuđenost, zanemarivanje porodičnih uloga, zapuštenost djece, nasilje u porodici, pojave delinkvencije i kriminala” (*Golubović, 1981, 271*), kao i zdravstveni problemi roditelja koji mogu biti faktor odgojne zapuštenosti.

Tercijarni faktori rizika nastaju u institucijama kroz koje prolaze maloljetnici zbog nedostatka odgojnih utjecaja porodice.

Ponašanje maloljetnika potrebno je posmatrati u dinamici s kontekstom u kojem živi pa znatnu ulogu u okviru rizičnih, ali i protektivnih faktora mnogi stručnjaci daju i roditeljskim stilovima.

Prema Klarin (2006, 25,26) može se govoriti o sljedećim roditeljskim stilovima:

Autoritativni roditeljski stil - rezultira maksimalnom potporom i poštovanjem, uz postavljanje jasnih granica ponašanja. Roditelj otvoreno pokazuje ljubav, pruža potporu i potiče dijete, ali u okvirima zadanih ograničenja. Ovaj odgojni stil ima pozitivne učinke na razvoj djeteta, te je kao takav demokratski i dosljedan.

Autoritarni roditeljski stil - je onaj koji uključuje visoku razinu kontrole i nadzora. Takav roditelj je strog, postavlja nerealno visoke zahtjeve i pri tome upotrebljava silu. Autoritarni roditelji ne pokazuju toplinu i ljubav prema djetetu. To su roditelji koji pokazuju dominaciju i moć u odnosu na dijete od kojeg očekuju poštovanje pravila, bez dodatnih objašnjenja. Glavni cilj im je učenje samokontrole i poslušnosti autoritetu, dok se odnos temelji na nadređenosti i podređenosti.

Popustljivi roditeljski stil - podrazumijeva visoku razinu topline i ljubavi, ali je razina nadzora vrlo visoka. Pravila ponašanja nisu jasno definirana, pa su djeca takvih roditelja često nezrela i impulsivna. Popustljivi roditelji svom djetetu ne pružaju jasnu i strogu strukturu, fleksibilni su u postavljanju i ispunjavanju zahtjeva. Ovakav roditeljski stil onemogućava djetetu sticanje normi i pravila ponašanja.

Ravnodušni roditeljski stil - obilježava ga niska razina ljubavi i nadzora. Roditelji ne pokazuju toplinu i ljubav, niti nadzor i kontrolu. Ravnodušni roditeljski stil opisuje roditelje koji ne pokazuju interes za dijete, njegove želje, potrebe, uspjehe i neuspjehe.

Rizični faktori mogu stvoriti vulnerabilnost za razvoj delinkventnog ili agresivnog ponašanja maloljetnika, mogu predstavljati okidač ili potači maloljetnika na socijalno neprihvatljivo ponašanje, te pomoći u sagledavanju uzroka nastanka delinkventnog ponašanja, dok zaštitni faktori imaju značajnu ulogu za prognozu, razvoj rezilijentnosti i veoma su bitni u tretmanu maloljetnika.

Agresivno ponašanje

Na modalitete agresivnog ponašanja maloljetnika utječu različiti mehanizmi, ali se pretpostavlja da utječu i struktura psihičkih i društvenih determinanti. Etiološki pristup u razvoju normalnog i patološkog ponašanja i doživljavanja uzima u obzir karakteristike okruženja u kojem dijete živi, ali i specifične načine na koji ti faktori djeluju i oblikuju jedan drugog u funkciji razvoja. (*Vulić - Prtović, 2001, 40*). Tako možemo govoriti o četiri skupine faktora koji su od utjecaja i to biološke, psihološke i genetske osobine djeteta, zatim porodične i druge bliske veze, škola i zajednica, i kultura i mediji. Jedan od najvažnijih faktora jeste primarni izvor podrške i učenja. Istraživanja su pokazala da postoji niz porodičnih faktora značajnih za pojavu agresivnosti i nasilja. (*Olweus, 1998; Orpins i Horne, 2006.*) koje možemo podijeliti u tri skupine:

1. Roditeljska ponašanja
2. Roditeljska agresivnost
3. Zanemarivanje djeteta

Kombinacija navedenih faktora najbolje predviđa dugoročni razvoj agresivnog i nasilnog ponašanja. Porodica je primarni socijalizacijski agens i predstavlja model nasilnog ponašanja, tako djeca nasilno ponašanje uče i prenose ga u druge životne situacije i okolinu. Pored toga i ostali faktori imaju veliki utjecaj. Olweus (1998.) je među prvima utvrdio da roditeljski odgoj i uslovi u kojima dijete odrasta imaju veliku ulogu u

razvoju nasilja. Na različitim razinama mogu djelovati različiti rizični i zaštitni faktori ili biti u međudjelovanju. “Najčešće su u međudjelovanju faktori koji se odnose na pojedinca, porodicu i vršnjake.” (Cook, Williams, Guerra, Kim i Sadek, 2010; Espelage i Swearer, 2004; Jimerson, Swearer i Espelage, 2009; Orpinas i Horne, 2006.). (Tabela 1.)

Tabela 1. - Rizični i zaštitni faktori

Rizični faktor	Zaštitni faktor
Interpersonalna razina	
<p>DIJETE KOJE:</p> <ul style="list-style-type: none"> • je muškoga spola • je u adolescenciji • dobiva loše ocjene u školi • često bježi s nastave • ne osjeća pripadnost školi • ima nizak stupanj empatije • je često ljuto • ima visoku samoefikasnost za agresiju • očekuje uspjeh i ne očekuje negativne posljedice kada se koristi agresijom • pozitivno vrednuje ishode agresije • ima vjerovanja koja podržavaju agresiju • pripisuje agresiju drugima kad je u stvarnosti nema • ima natprosječno visoko samopoštovanje • nedostaju mu vještine rješavanja problema ili ima visoko razvijene socijalne vještine manipulacije drugima • pokazuje i druga visoko rizična ponašanja (zloupotreba alkohola i droge, nošenje oružja, članstvo u bandama) • ima dijagnosticiran hiperaktivni poremećaj ili poteškoće u učenju • ima internalizirane ili eksternalizirane poremećaje 	<p>DIJETE KOJE:</p> <ul style="list-style-type: none"> • je ženskoga spola • je starije dobi • dobiva dobre ocjene u školi, predano je učenju i motivirano za školu, čita iz zadovoljstva • je vezano uz školu i sudjeluje u školskim aktivnostima • ima razvijenu empatiju • ima razvijene pozitivne emocije posebno u odnosima s drugima • pokazuje pozitivne vrijednosti poput iskrenosti, prijateljstva, mira i poštovanja • je socijalno kompetentno (posjeduje dobro razvijene vještine rješavanja problema mirnim putem, orijentirano je na cilj, stvara prijateljstva) • uživa u druženju s djecom iz različitih kultura • ima pozitivan identitet, uključujući visoko samopoštovanje, osjećaj svrhovitosti života, pozitivno viđenje budućnosti • konstruktivno provodi vrijeme

<p>Porodica</p>	
<p>RODITELJI KOJI:</p> <ul style="list-style-type: none"> • imaju autoritaran stil odgoja • slabo razvijaju kohezivnost unutar obitelji • imaju neuravnoteženu moć, gdje je otac moćniji • izoliraju obitelj, posebno su majke izolirane • imaju negativan odnos s djetetom • imaju slabu komunikaciju s djetetom • imaju nedostatne verbalne vještine rješavanja problema • ne nadgledaju dijete • ne postavljaju granice i nema posljedica za negativna ponašanja djeteta • emocionalno su nedostupni, hladni, odbijaju dijete • imaju pretjeranu psihološku kontrolu nad djetetom • ne pružaju dovoljno podrške djetetu, posebno emocionalne • permissivni su prema djetetovom iskazivanju agresivnosti • podupiru nasilje • pokazuju visok stupanj agresivnosti, uključujući nasilje među partnerima • zlostavljaju dijete • koriste oštru disciplinu u odgoju i tjelesno kažnjavanje • zanemaruju dijete, imaju razvijenu nesigurnu privrženost s djetetom 	<p>RODITELJI KOJI:</p> <ul style="list-style-type: none"> • imaju autoritativan stil odgoja • osiguravaju ravnopravnost odnosa • osiguravaju kohezivnost obitelji • osiguravaju djetetovo pravo na mišljenje • su brižni i puni ljubavi, emocionalno topli i dostupni • imaju pozitivnu komunikaciju s djetetom • aktivno nadgledaju dijete • uspostavljaju ponašajnu kontrolu nad djetetom • imaju razvijene vještine rješavanja problema • postavljaju jasna pravila i posljedice za negativna ponašanja • su primjereni modeli za rješavanje sukoba, staloženi i kontroliraju situacije sukoba • su uključeni u djetetove školske, ali i izvanškolske aktivnosti (druženje s vršnjacima, hobiji djeteta, sportske i umjetničke aktivnosti djeteta) • pružaju djetetu dovoljno podrške • imaju zajedničke aktivnosti s djetetom • imaju razvijenu sigurnu privrženost s djetetom
<p>Vršnjaci</p>	
<p>VRŠNJACI KOJI:</p> <ul style="list-style-type: none"> • su agresivni i delikventnoga ponašanja • popularni i prihvaćeni od strane vršnjaka • puše, piju alkohol ili konzumiraju drogu • imaju loš školski uspjeh i bježe iz škole 	<p>VRŠNJACI KOJI:</p> <ul style="list-style-type: none"> • su pozitivni i brižni • uživaju u školskom radu

Škola	
<p>ŠKOLA KOJA:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ima negativnu klimu • ne potiče pozitivan odnos između nastavnika i učenika • ima nedostatak nadzora • nema politiku protiv nasilja među djecom • dopušta nasilna ponašanja odraslih nad učenicima • ima nastavnike koji ne pružaju socijalnu podršku djeci te nisu dovoljno uključeni u djetetov život unutar škole • ima nastavnike koji ne uključuju jednako svu djecu u razredne aktivnosti • ima nastavnike koji su hladni i ne odgovaraju na djetetove potrebe • ima nastavnike koji nisu u stanju brzo i efikasno reagirati kod pojave nasilja • ima kažnjavajući disciplinski sistem • ne surađuje s roditeljima 	<p>ŠKOLA KOJA:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ima pozitivnu klimu • potiče pozitivne odnose između nastavnika i učenika • dobro nadzire sve aktivnosti učenika • ima jasnu politiku protiv nasilja među djecom • njeguje izvrsnost u učenju • daje priliku djeci kojoj je potrebna pomoć u školskim aktivnostima • daje priliku za smisleno sudjelovanje u školskim aktivnostima • ima nastavnike koji su topli i odgovaraju na djetetove potrebe • ima nastavnike koji znaju brzo i primjereno reagirati u situacijama sukoba • ima visoka očekivanja za sve učenike
<p>Zajednica, kultura, mediji</p>	
<p>Zajednica koja ima visoku razinu nasilja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zajednica s visokom stopom kriminaliteta • lak pristup vatrenom oružju • siromaštvo • kultura koja podržava nasilje • mediji koji prikazuju puno nasilja • pristup internetu koji nije pod nadzorom 	<p>Zajednica koja cijeni mlade ljude, edukaciju i mirno rješavanje sukoba:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zajednica omogućuje aktivnosti za djecu i mlade koje su pod nadzorom • policija u zajednici orijentirana je na rješavanje problema • kultura, veliča raznolikost • mediji su edukacijskoga karaktera

Rezultati empirijskih istraživanja pokazuju da se maloljetni nasilni kriminalni povratnici od maloljetnih jednokratnih počinitelja situacijskih delikata razlikuju po sklonosti agresivnim modelima ponašanja. Istraživačkim radom moguće je prepoznati

i niz drugih prediktora, odnosno rizika za pojavu višestrukih i teških nasilničkih kaznenih djela maloljetnika, što predstavlja osnovu za otkrivanje i primjenu zaštitnih faktora, odnosno za prevenciju kriminalnog nasilja maloljetnika. (*Farrington, 1991.; Grozdić, 1985.; Hawkins, Catalano, 1992.; Howell, Krishberg i Jones, 1995.; Loeber, 1987.; McGuire i Priestley, 1995.; Wilson i Howell, 1993.*)

METODOLOGIJA

Za prezentaciju rezultata korištena je analiza sadržaja, dokumentacije i socijalnih anamneza kao i rad u individualnim i grupnim oblicima u tretmanu resocijalizacije.

REZULTATI I DISKUSIJA

S obzirom na prethodno sagledavanje rizičnih faktora u daljem tekstu bit će tabelarno predstavljena struktura, socioekonomski i obrazovni status porodice kao i sociopatološke pojave i zdravstvene poteškoće porodica iz kojih dolaze maloljetnici koji su izdržali i izdržavaju odgojnu mjeru u Odgojno-popravnom domu pri KPZ Tuzla u periodu od juna 2009. godine do novembra 2015. godine.

Tabela 2. - Struktura porodice

Potpuna porodica	13
Roditelji razvedeni	12
Samo majka	7
Samo otac	2
Dom ili hraniteljska porodica	2

Ono što se može primijetiti je da kod maloljetnika koji se nalaze na izdržavanju odgojne mjere u porodici dolazi do narušavanja porodične strukture vrlo rano u većini slučajeva još prije njihove navršene desete godine života, gdje roditelji

prestaju živjeti zajedno, razvode se, ili jedan od roditelja umire. Vrlo često posebno nakon prekida bračne ili vanbračne zajednice dolazi do prekida komunikacije s jednim od roditelja. Dok se čini da u preostalom dijelu kod porodica koje ostaju strukturalno potpune u znatnom dijelu roditelji su ranije zasnivali jednu ili više bračnih ili vanbračnih zajednica, zatim u odgoj maloljetnika nisu bila uključena oba roditelja ili niti jedan od roditelja gdje su tu ulogu preuzeli bliži članovi porodice, dok ostaje neupitna narušena dinamika porodičnih odnosa.

Tabela 3. - Socioekonomski status porodice

Otac zaposlen	16
Majka zaposlena	14
Stalna materijalna primanja jednog roditelja	16
Stalna materijalna primanja oba roditelja	5
Porodica živi od neke vrste pomoći ili ima povremena materijalna primanja	8
Bez materijanih primanja	3
Stambeno situirani	27
Nisu stambeno situirani	7
Porodica mijenjala mjesto prebivališta	18

Tabela 3. pokazuje da od 37 porodica maloljetnika kroz analizu dokumentacije evidentno je da je 27 porodica stambeno situirano, ali i da je veliki broj porodica koje su jednom ili više puta mijenjale mjesto prebivališta unutar države, ali i van granica. Razlozi tome su migracije stanovništva tokom ratnih dešavanja pa su neki od maloljetnika i rođeni u inostranstvu, zatim česte migracije romske populacije, promjena mjesta prebivališta zbog naslijeđa roditelja (roditeljskih domova), zbog zaposlenja roditelja.

Evidentno je da stalna materijalna primanja oba roditelja

ostvaruju porodice iz gradskih sredina, dok stalna materijalna primanja jednog roditelja ostvaruju porodice iz prigradskih sredina.

Tabela 4. - Obrazovni status roditelja

Obrazovni status	Otac	Majka
Nedovršeno osnovno obrazovanje	6	12
Završeno osnovno obrazovanje	17	17
Završeno srednje obrazovanje	13	7

U tabeli 4. je vidljivo da od ukupno 6 očeva koji nemaju dovršeno osnovno obrazovanje 2 nisu pohađali obrazovni proces, nepismeni su. Dok od 12 majki koje nemaju završeno osnovno obrazovanje 5 nije bilo uključeno u obrazovni proces, nepismene su. Ostali su bili uključeni u obrazovni proces - osnovna škola, ali ga nisu dovršili.

Od 17 očeva koji su završili osnovno obrazovanje 2 su osnovno obrazovanje završili u kaznenopopравnim zavodima, dok su 2 završili specijalnu osnovnu školu, a od 17 majki koje su završile osnovno obrazovanje jedna je završila specijalnu osnovnu školu.

Tabela 5. - Obrazovni status maloljetnika pri dolasku na izdržavanje odgojne mjere

Nisu bili uključeni u obrazovni proces	4
Nezavršeno osnovno obrazovanje	20
Završeno osnovno obrazovanje	9
Nezavršeno srednje obrazovanje	3
Završeno srednje obrazovanje	1

Pri dolasku na izdržavanje odgojne mjere niti jedan od maloljetnika nije bio redovno uključen u obrazovni proces.

Školovanje su prekinuli samovoljno ili kao rezultat disciplinske mjere. Obrazovni proces nastavljaju tokom izdržavanja odgojne mjere.

Tabela 6. - Sociopatološke pojave i zdravstvene poteškoće roditelja

Prekomjerno konzumiranje alkohola - otac	22
Prekomjerno konzumiranje alkohola - majka	2
Sklonost skitnji ili prosjačenju - otac	10
Sklonost skitnji i prosjačenju - majka	12
Amauroza - otac	1
Roditelji s posebnim potrebama	8
Epilepsija	4
Kardiovaskularne bolesti	7
Psihotični poremećaji	7
Šizofrenija	3
Sklonost promiskuitetu oca	8
Sklonost promiskuitetu majke	10
Ranija osuđivanost oca	8
Ranija osuđivanost majke	1
Nasilje u porodici od strane oca	19
Nasilje u porodici od strane majke	3

Tabela 6.1. - Neke od zdravstvenih poteškoća kod maloljetnika

Hepatitis	4
Epilepsija	3
Intelektualne teškoće	9
Enureza	6
Ovisnost o psihoaktivnim supstancama	9

U znatnom broju porodica iz kojih dolaze maloljetnici koji izdržavaju odgojnu mjeru u Odgojno-popravnom domu pri KPZ Tuzla ističu se zdravstvene poteškoće. Zdravstvene poteškoće koje se javljaju kod roditelja su bolesti povezane sa alkoholizmom, amauroza, intelektualni deficiti - roditelji s posebnim potrebama, epilepsija, kardiovaskularne bolesti, psihotični poremećaji, šizofrenija (*Tabela 6.*).

Pored bolesti roditelja u fokusu su zdravstveni problemi maloljetnika hepatitis, epileptični napadi, intelektualne teškoće, enureza, te ovisnost o psihoaktivnim supstancama. Kada bismo kategorizirali nasilje u porodici na fizičko, psihičko, ekonomsko i seksualno, mogli bismo primijetiti da uglavnom dolazi do kombinacije svih navedenih oblika, a rijetko do pojave samo jednog u okviru navedenog tabelarnog prikaza. Najčešće dolazi do fizičkog i seksualnog nasilja očeva nad majkama čemu su maloljetnici često svjedoci, ali i do fizičkog nasilja očeva nad maloljetnicima, dok je samo jedan slučaj fizičkog nasilja majke nad maloljetnikom. Psihičko nasilje javlja se od strane majke, oca i maloljetnika, a najkarakterističnije je za majke. Javlja se kao primjena psihičke prisile koja prouzrokuje osjećaj straha, ugroženosti, uznemirenosti, zanemarenosti, emocionalne prijetnje i ucjene, umanjivanje i poricanje fizičkog nasilja, ignoriranje, zastrašivanje. Značajno je napomenuti i da se ovi oblici nasilja u porodici javljaju u porodicama gdje roditelji u većini slučajeva prekomjerno konzumiraju alkohol i gdje su roditelji skloni promiskuitetnom ponašanju i u porodicama romske nacionalnosti.

Rizični faktori uočeni tokom djetinjstva mogu biti značajni prediktori nasilnog ponašanja u adolescenciji. Uzimajući u fokus faktore koji se odnose na lične karakteristike maloljetnika i porodice dalje je nastojano povezati krivična djela s elementima nasilja koja su počinili maloljetnici s dinamikom porodičnih odnosa.

Tabela 7. - Krivična djela koja su počinili maloljetnici

Ubistvo	2
Ubistvo u pokušaju	4
Razbojništvo	11
Protupravno lišenje slobode	1
Spolni odnošaj s nemoćnom osobom	1
Spolni odnošaj s djetetom	1
Oduzimanje motornog vozila	1
Teška krađa	13
Krađa	3

Prije dolaska na izdržavanje odgojne mjere gotovo svi maloljetnici počinili su istovrsna krivična djela (osim maloljetnika koji su počinili krivično djelo ubistvo), zatim nanošenje lakših ili težih tjelesnih povreda ili neki od prekršaja, a najčešće narušavanje javnog reda i mira. Može se primijetiti da je neznatan broj onih koji tokom počinjenja nekih od krivičnih djela nisu bili nasilni. Prva krivična djela uglavnom su počinjena u dobi od 11 - 14 godina starosti, vrlo mali broj u dobi od 8 - 9 godina starosti, dok intenzitet činjenja krivičnih djela je najveći u dobi od 14 - 16 godina starosti kada je i najveći broj počinjenih krivičnih djela zbog kojih se nalaze na izdržavanju odgojne mjere. Svim maloljetnicima ranije su izricane neke od odgojnih mjera: pojačan nadzor roditelja ili staratelja, pojačan nadzor organa starateljstva, upućivanje u odgojnu ustanovu ili upućivanje u disciplinski centar. U više od polovine slučajeva tokom izdržavanja odgojne mjere vode se novi krivični postupci, te tokom izdržavanja odgojne mjere za 5 maloljetnika izrečene su kazne zatvora.

Može se primijetiti da maloljetnici koji su počinili krivična djela s elementima nasilja potiču iz porodica gdje je porodična struktura i dinamika narušena od ranog djetinjstva maloljetnika.

Maloljetnici su neprilagođeno i agresivno ponašanje počeli manifestirati u predškolskoj dobi, bili su žrtve ili svjedoci različitih formi nasilja u porodici, u porodicama su prisutne sociopatološke pojave (*tabela 5.*), ravnodušni roditeljski stil odgoja ili su brigu i nadzor o djeci preuzele druge osobe ili institucije (razvod, smrt, odvojen život, zanemarivanje djeteta), figura jednog od roditelja je dominantna, dok je komunikacija s drugim roditeljem prekinuta, maloljetnik ima negativan stav i sliku druge roditeljske figure. Generalno posmatrajući u svakom pojedinačnom slučaju javlja se niska razina emocionalnosti roditelja u odnosu na dijete. Može se primijetiti da su krivična djela s elementima nasilja u više od polovine slučajeva počinili maloljetnici koji dolaze iz gradskih sredina dok se socioekonomski status porodice ne može dovesti u vezu. Motivi izvršenja nasilnih krivičnih djela su različiti od pribavljanja materijalne koristi za obezbjeđenje psihoaktivnih supstanci i zadovoljavanja različitih hedonističkih potreba preko osвете do samodokazivanja.

U svrhu samoprocjene uzroka agresivnog i delinkventnog ponašanja i iznalaženje protektivnih faktora u porodici obavljani su mnogobrojni razgovori s maloljetnicima. Sami maloljetnici kao uzrok delinquentnog ponašanja prvo povezuju s porodičnom dinamikom, sociopatološkim pojavama, različitim formama nasilja u porodici, zanemarivanjem emocionalnih potreba djeteta, pa tek onda s porodičnom strukturom i ličnim karakteristikama. Dalje, nastanak agresivnog i delinkventnog ponašanja objašnjavaju neprihvaćenošću i neprilagođenošću s bližim socijalnim okruženjem, vršnjacima, školom, te svoje potrebe ostvaruju s delinkventnim vršnjacima, a često i sa starijim osobama kriminalno orijentiranim koje uzimaju za uzor, želja za samodokazivanjem, eksperimentiranje sa psihoaktivnim supstancama, nakon čeka slijedi bježanje od kuće, iz škole, prekid obrazovnog procesa i prva krivična djela.

ZAKLJUČAK

Etiologiju i razvoj agresivnog i delinkventnog ponašanja maloljetnika potrebno je promatrati kroz dinamiku djelovanja individualnih i okolinskih faktora specifičnih za kontekst u kojem maloljetnik živi. Maloljetnici koji manifestiraju agresivne delinkventne obrasce ponašanja dolaze iz specifičnih porodičnih prilika i uloga porodice ostaje neupitna. S ciljem preventivnog djelovanja potrebne su intervencije pravovremenog prepoznavanja fizičnih i jačanja zaštitinih faktora usmjerenih na porodicu i maloljenika. Fokus djelovanja potrebno je staviti na najraniji uzrast maloljetnika kada je u pitanju neprilagođeno ponašanje s različitim formama agresivnosti. Potrebne su i intervencije u pravcu otkrivanja i sprječavanja zlostavljanja, savjetodavnog rada, pružanje podrške i unapređenje roditeljskih vještina. Preventivne programe, u širem smislu, potrebno je bazirati na teoretskim spoznajama, rezultatima naučnih analiza, zatim prilagoditi sociodemografskim karakteristikama određenog područja i kulture življenja uz saznanja o etiologiji i fenomenologiji kriminaliteta maloljetnih počinitelja krivičnih djela.

LITERATURA

1. Ajduković, M. Stil odgoja u obitelji kao faktor delinkventnog ponašanja djece, *Primijenjena psihologija* 11, 1990.
2. Cook, C.R., Williams, K.R., Guerra, N.E., Kim, T.E. Variability in the prevalence of bullying and victimization: A cross-national and methodological analysis, Jimerson S.M. Swearer D.L. Espelage, *Handbook of bullying in schools: An international perspective*, New York: Springer, 2010.
3. Grozdić, M. Oblici poremećaja u ponašanju i obiteljske prilike maloljetnih kriminalnih povratnika na području

- Hrvatske, Magistarski rad, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1985.
4. Golubović, Z. Porodica kao ljudska zajednica, Naprijed, Zagreb, 1981.
 5. Hawkins, J.D. Catalano R.F. Communities that care, San Francisco: Jossey-Bass, 1992.
 6. Howell, J.C., Krishberg, B., Jones, M. Trends in juvenile crime and youth violence. U: Howell J.C. Krisberg B. Hawkins J.D. Wilson J.J. Serious, violent and chronic juvenile offenders, London: Sage Publications, 1995.
 7. Jimerson, S.H., Swearer, S.M., Espelage, D.L. Handbook of bullying in schools: An international perspective. Taylor & Francis Group, New York: Routledge, 2009.
 8. Klarin, M. Razvoj djece u socijalnom kontekstu: roditelji, vršnjaci, učitelji - Kontekst razvoja djeteta, Sveučilište u Zadru i Naklada Slap, Jastrebarsko, 2006.
 9. Loeber, R. The prevalence, correlates, and continuity of serious conduct problems in elementary school children, *Criminology*, 1987.
 10. McGuire, J., Priestley, P., Reviewing What works: Past, present and future, McGuire; What works: Reducing reoffending - guidelines from research and practice, Chicester: John Wiley and Sons, 1995.
 11. Olweus, D. Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti, Školska knjiga, Zagreb, 1998.
 12. Orpins, P., Horne, A.M. Risk and protective factors for bullying and aggression, *Bullying prevention: Creating a positive school climate and developing social competence*, American Psychological Association, Washington DC, US, 2006.
 13. Singer, M. *Kriminologija*, Globus, Zagreb, 1994 (223)

14. Vulić-Prtovi, A. Razvojna psihologija: Normalan razvoj koji je krenuo krivim putem, Radovi filozofskog fakulteta u Zadru, 2001. (161 – 186)
15. Wilson, J.J. i Howell, J.C. Comprehensive strategy for serious, violent and chronic juvenile offenders, Department of Justice Office for Juvenile Justice and Delinquency Prevention, Washington D.C. U.S.

TIPOLOGIJA RAZLIČITIH EVOLUCIJA MALOLJETNIČKE DELINKVENCije

**Azra Arnautović¹, Fatima Bećirović¹, Elmir Ibralić¹,
Erna Lučić²**

“Vive Žene Tuzla” Centar za terapiju i rehabilitaciju¹,
Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Odsjek za socijalni rad²

SAŽETAK

U ovom istraživanju vodeći se glavnim istraživačkim pitanjem koje je sadržano u razumijevanju kako različiti konteksti socijalizacije utječu na razvoj maloljetničke delinkvencije u poslijeratnoj BiH postavili smo sljedeće ciljeve: pronaći zajedničke dimenzije evolucije maloljetničke delinkvencije i na temelju toga konstruirati tipove evolucije maloljetničke delinkvencije, te na taj način razumjeti moguće puteve razvoja maloljetničke delinkvencije u postkonfliktnim i tranzicijskim zajednicama. Metodologija tipologije - u ovom istraživanju tipologija je definirana kao sistem klasificiranja homogenih subgrupa iz velike heterogene grupe. Osnovni zahtjev tipologije bilo je postizanje tzv. unutarnje homogenosti na nivou tipa i vanjske heterogenosti na nivou tipologije. Klasificiranje subgrupa rađeno je na temelju dimenzija koje su definirane tokom samog procesa analize prikupljenih podataka u skladu s postupcima kvalitativnog metoda istraživanja. Uzorak za analizu sačinjavalo je 38 maloljetnih delinkvenata u dobi od 14 - 18 godina s područja Tuzlanskog kantona. Tipologija je rađena na temelju podataka dobivenih analizom intervjuja s maloljetnim delinkventima. Rezultat kvalitativne analize podataka je konstrukcija četiri karakteristična tipa evolucije maloljetničke delinkvencije. Tip 1 - evolucije maloljetničke delinkvencije karakterizira slučajno ulaženje u delinkvenciju

(*situaciona delinkvencija*); Tip 2 - karakterizira epizodična delinkvencija kao izraz pripadanja i dokazivanja grupi vršnjaka; Tip 3 - karakterizira kontinuirana delinkvencija; Tip 4 - delinkventno ponašanje se razvijalo od dječijeg perioda kao način preživljavanja okolnosti u kojima su maloljetnici odrastali.

Dobijena tipologija evolucije maloljetničke delinkvencije upućuje na nužnost uvođenja preventivnih intervencija u dječijem periodu, drugačijim školskim mjerama i individualiziranim programima tretmana djece s predelinkventnim ponašanjem.

Ključne riječi: tipologija, maloljetnička delinkvencija, tipovi maloljetnika

UVOD

Teoretski pristupi delinkvenciji primarno su usmjereni na traženje opće teorije s pretpostavkom da je jedna teorija u osnovi svih delinkvencija, npr. kao što je teorija socijalne kontrole, socijalnog učenja, niske samokontrole, itd. (*Brennan i Breitenbach, 2008*). Osim toga, postoje pokušaji integracije različitih elemenata ovih teorija u jedan jedinstveni opći model delinkvencije (*Sampson i Laub, 2005*). Nasuprot ovome, pristup u čijoj osnovi je tipologija delinkvencije ili taksonomski pristup oslanja se i prihvata teoretski pluralizam. Cilj taksonomskog pristupa je razvrstati populaciju maloljetnih delinkvenata u više kategorija ili podtipova koji mogu reprezentirati različite uzročne procese (*Brennan i Breitenbach, 2008*).

Postoji nekoliko pristupa tipologiji maloljetničke delinkvencije, a koji se mogu svrstati u dvije osnovne grupe: tipologija temeljena na empirijskim postupcima i tipologija zasnovana na procesu analize slučajeva kvalitativnom metodom istraživanja. Moffitt (*1993*), Lykken (*1995*), Brennan i sar. (*2008*) su empirijskim postupcima uz primjenu instrumenata procjene koji su konstruirani na teoretski već poznatim faktorima rizika delinkvencije dali nekoliko tipologija delinkvencije. Tako, Moffitt (*1993*) uvodi dva tipa maloljetnih delinkvenata na osnovu dobi javljanja problematičnog ponašanja i njegovog trajanja. Prvu grupu čine delinkventi koji su u ranom djetinjstvu bili problematičnog ponašanja i kod kojih perzistira asocijalno ponašanje u kasnijoj dobi. Ovu grupu adolescenata označava **“life-course persistent” criminals**. Drugu grupu čine adolescenti kod kojih se delinkventno ponašanje javlja kratak period u adolescenciji kao posljedica jaza između biološke zrelosti i socijalne nezrelosti u kombinaciji s izlaganjima mogućnosti učenja delinkventnom ponašanju. Ovu grupu označava kao **“adolescent-limited”** delinkvencija. Slična Moffittovoj tipologiji je i tipologija Pattersona (*1995*) koja je također usmjerena na dob javljanja delinkvencije.

Neke tipologije su temeljene na učestalosti delinkvenih radnji i ozbiljnosti delinkventnog djela kao što je npr. tipologija Dunforda i Elliotta (1984). U ovoj tipologiji identificirane su četiri grupe: nedelinkventi, “istraživački” delinkventi, obrazac manje teške delinkvencije i obrazac teške delinkvencije. Cuevas i sar. (2008) svoju tipologiju temelje na teoretskoj postavci o povezanosti delinkvencije i viktimizacije i uvode tri tipa delinkvenata: delinkventi žrtve bulinga, delinkventi žrtve seksualnog zlostavljanja i **property delinquent-victims**. Osim navedenih tipologija poznate su još i tipologije temeljene na profilu ličnosti (Glaser, Calhoun i Petrocelli, 2002).

CILJEVI RADA

U ovom istraživanju vodeći se glavnim istraživačkim pitanjem koje je sadržano u razumijevanju kako različiti konteksti socijalizacije utječu na razvoj maloljetničke delinkvencije u postratnoj Bosni i Hercegovini postavili smo sljedeće ciljeve:

1. Pronaći zajedničke dimenzije evolucije maloljetničke delinkvencije;
2. Konstruirati tipove evolucije maloljetničke delinkvencije;
3. Razumjeti moguće puteve razvoja maloljetničke delinkvencije u postkonfliktnim i tranzicijskim zajednicama.

METODOLOGIJA RADA

U ovom istraživanju tipologija je definirana kao sistem klasificiranja homogenih subgrupa iz velike heterogene grupe. Osnovni zahtjev tipologije kojeg smo se pridržavali u istraživanju bilo je postizanje tzv. unutarne homogenosti na nivou tipa i vanjske heterogenosti na nivou tipologije (Kluge, 1999). Navedeno znači da je unutar jednog tipa morala postojati

što je više moguća sličnost u analiziranim dimenzijama i što je moguće više izražena različitost u analiziranim dimenzijama među tipovima. Klasificiranje subgrupa rađeno je na temelju dimenzija koje su definirane tokom samog procesa analize prikupljenih podataka u skladu s postupcima kvalitativnog metoda istraživanja (*Kelle i Kluge, 1999*).

Uzorak za analizu sačinjavalo je 38 maloljetnih delinkvenata u dobi od 14-18 godina s područja Tuzlanskog kantona. Tipologija je rađena na temelju podataka dobivenih analizom intervjua s maloljetnim delinkventima.

Postupak tipologije evolucija maloljetničke delinkvencije u ovom istraživanju sadržavao je nekoliko koraka:

- Prvi korak bio je empirijski dio tipologije. U ovom dijelu smo grupirali sve slučajeve na temelju nekoliko aspekata: sudska mjera, recidivizam, struktura porodice, gubitaka u porodici i migracijskog statusa.
- Definirali smo i osnovne pojmove koje smo koristili u empirijskom dijelu tipologije.
- Sljedeći korak tipologije sadržavao je kvalitativnu analizu intervjua i postupak dimenzioniranja, tj. razrađivanje dimenzija. Ovaj korak razrađivan je na način da smo prvo analizirali nekoliko karakterističnih aspekata do kojih smo došli procesom analize intervjua: životna situacija, slobodno vrijeme, vršnjaci, obiteljski odnosi, obiteljska situacija, komunikacija, susjedstvo, odnosi s institucijama, okolnosti delinkvencije, ulazak u delinkvenciju, reakcija na delinkvenciju, percepcija sebe u budućnosti.
- Naredni postupak tipologije bio je pronalaženje i unošenje ključnih elemenata iz komentara i navoda intervjuiranih maloljetnika u svaki od navedenih

aspekata. Na ovaj način formirali smo mapu karakterističnih aspekata za svaki slučaj i analizirali empirijsku pravilnost i smislenost u odnosima.

- U završnom dijelu tipologije grupirali smo slučajeve prema sličnosti u odnosu na odabrane aspekte, konstruirali smo na temelju toga moguće tipove evolucije maloljetničke delinkvencije.
- Konstruirane tipove maloljetničke delinkvencije smo opisali uz pomoć navedenih aspekata koje smo grupirali prema njihovom odnosu u sljedećih nekoliko karakterističnih dimenzija: delinkvencija, (re)socijalizacija, privrženost obitelji i odnosi, mreža vršnjaka i odnosi; slika sebe u budućnosti; reakcija maloljetnika na odgovor drugih na delinkventno ponašanje. Svaki od konstruiranih tipova ilustriran je jednom vinjetom.

REZULTATI RADA I DISKUSIJA

U uzorku od 38 delinkvenata 19 ih žive u potpunoj porodici, a 19 u nepotpunim porodicama (*6 ih je odrastalo s ocem, 10 s majkom i 3 s nenom i djedom*). Gubici u porodici su prisutni u 10 slučajeva (smrt majke 3, smrt oca 2, a u 5 slučajeva otac se vodi kao poginuo u ratu). Po pitanju migracija: iz domicilnih porodica je 28 delinkvenata, 1 delinkvent je iz povratničke porodice, a 9 iz grupe raseljenih lica. Recidivizam je prisutan u 15 slučajeva. Odgojne mjere su izrečene u 30 slučajeva i to 16 - nadzor roditelja, 10 - nadzor organa starateljstva, a izrečene su 4 disciplinske mjere upućivanja na tretman u disciplinski centar. Kazna maloljetničkim zatvorom je izrečena u 8 slučajeva delinkvencije.

U ovom istraživanju prethodno opisanim procesom tipologije konstruirali smo četiri karakteristična tipa evolucije maloljetničke delinkvencije koje smo opisali karakterističnim

dimenzijama do kojih smo došli kvalitativnom analizom podataka. Tipovi evolucije maloljetničke delinkvencije karakterizirani su tipom delinkvencije, nivoom obiteljske podrške i privrženosti obitelji, značajnošću mreže vršnjaka na promjenu u ponašanju, efektom sudske mjere, verbaliziranim i pokazanim osjećajem stida i srama, nivoom ponovne uključenosti u društvo bilo kroz sportske ili druge školske i vanškolske aktivnosti.

Rezultat kvalitativne analize podataka je konstrukcija četiri karakteristična tipa evolucije maloljetničke delinkvencije:

- *Tip 1* - evolucije maloljetničke delinkvencije karakterizira slučajno ulaženje u delinkvenciju (situaciona delinkvencija),
- *Tip 2* - karakterizira epizodična delinkvencija kao izraz pripadanja i dokazivanja grupi vršnjaka,
- *Tip 3* - karakterizira kontinuirana delinkvencija,
- *Tip 4* - delinkventno ponašanje se razvijalo od dječijeg perioda kao način preživljavanja okolnosti u kojima su maloljetnici odrastali.

Tip 1 - Ovaj tip evolucije maloljetničke delinkvencije karakterizira slučajno ulaženje u delinkvenciju (situaciona delinkvencija); privrženost obitelji, angažiranje obitelji u prevladavanju problema maloljetnika, stabilni unutarobiteljski odnosi; uspješan tok procesa resocijalizacije; mreža vršnjaka značajna i njihov pozitivan utjecaj; bavljenje sportom; prisutan osjećaj stida, srama i kajanja; pozitivan efekat odgojne mjere pojačanog roditeljskog nadzora.

Ulazak u delinkvenciju bio je slučajan, situacijski i dijelom je to bio dio svakodnevnih nestašluka, igre i druženja s vršnjacima. Radilo se o nepoštivanju saobraćajnih propisa, međusobne školske tuče i lakše krađe manje vrijednih predmeta, rušenje ograde u igri, zastrašivanje vršnjaka koji se ne solidarišu s

razredom, dojava bombe u školi. Većina maloljetnika ovog tipa našla se samo jednom u situaciji delinkvencije, a dva su imala još jedan recidiv. Oni dolaze uglavnom iz potpunih obitelji, samo nekoliko ih je iz nepotpunih zbog smrti jednog od roditelja ili zbog razdvajanja roditelja. Većina maloljetnika su domicilni, podjednako urbanog i ruralnog porijekla. Maloljetnici su privrženi obitelji i govore o podršci koju imaju unutar obitelji. Karakterizira ih značajna vršnjačka mreža, pozitivan utjecaj vršnjaka i dosta zajedničkih aktivnosti koje su kod većine vezane za sport. Neki od maloljetnika govore o podršci u školi, ovladavanju vještinom nenasilnog rješavanja problema. Za ove maloljetnike karakteristično je to da dolaze iz manje-više prosocijalnog okruženja. U osnovnoj školi (do sedmog razreda) većina ih je bila dobrog vladanja i postizali su prosječan uspjeh u školu (od dobar, vrlo dobar do odličan - nekoliko). Prelazak u srednju školu za neke maloljetnike je utjecao da se odvoje od društva iz osnovne škole, a izbor novih drugova je bio povezan s putovanjem do škole, treniranjem određenih sportova, odlaskom u obližnji kafić ili s vršnjacima iz susjedstva. Pri opisivanju susjedstva u najvećem broju govore da su odnosi dobri, ali kada opisuju te odnose primjećuje se da ustvari nema neke određene relacije, čak postoji distanca. Promjene mjesta življenja, preseljenje u drugu kuću, stan, ulicu, promjena škole su podaci koji nisu bili vidljivi kao faktori koji su utjecali na delinkvenciju. Neki su bili žrtve međuvršnjačkog nasilja u obliku ponižavanja i omalovažavanja. Većina maloljetnika ovog tipa se pridržava konvencionalnih stavova, a zbog angažovanja u delinkventnom ponašanju imaju osjećaj stida, srama i kajanja zbog nalaženja u situaciji delinkvencije. U budućnosti ovaj tip delinkvenata ne žele da nose stigmatu kojom su obilježeni u periodu činjenja djela i kažu da “neće da imaju mrlju u dosijeu”. Žele završiti školu, imati posao, biti samostalni i formirati svoju porodicu. Mjera izrečena ovim maloljetnicima bila je odgojna mjera u

formi pojačanog nadzora roditelja. Za neke od maloljetnika mogući doprinoseći faktori razvoja maloljetničke delinkvencije iz ugla ovog tipa maloljetnika bila bi teškoća u prilagodbi na nove školske okolnosti (prelazak iz osnovne u srednju školu) ili nešto manji nadzor roditelja ili radoznalost vezana za novu vršnjačku grupu, isprobavanje novih i drugačijih aktivnosti.

Ovaj tip delinkvencije Moffit (1993) svrstava u tip delinkvenata koje označava kao **“adolescent limited”**, Loeber i sar. (1991) kao predelinkventi, Brennan i sar. (2008) svrstavaju u četvrti tip delinkvencije koji su označili kao normalni “akcidentalni/situacijski” delinkventi. Lykken (1995), također ovu subgroupu maloljetnika opisuje kao “normalan” tip sa solidnom socijalizacijom i kompetentnim roditeljima. Slično nalaze i drugi autori i delinkvenciju ove kategorije često objašnjavaju situacionim-akcidentalnim faktorima ili utjecaju vršnjaka (Aalsma i Lapsley, 2001; Van Voorhis, 1994).

Tip 2 - karakterizira epizodična delinkvencija kao izraz pripadanja i dokazivanja grupi vršnjaka; odrastanje u obitelji s gubitkom jednog roditelja uz zanemarivanje od drugog roditelja ili prisustvo nasilja u obitelji; djed i nena javljaju se kao značajne osobe; loši materijalni uslovi u obitelji; škola i centar za socijalni rad su značajan resurs podrške za maloljetnika; proces resocijalizacija je umjeren; pozitivan utjecaj vršnjaka na promjenu u ponašanju, bavljenje sportom; osjećaj stida, srama, kajanja, krivnje su prisutni; odgojna mjera pojačanog nadzora organa starateljstva čini se djelimično učinkovitom.

Većina maloljetnika ovog tipa u delinkvenciju su ušli s grupom vršnjaka ili prijatelja uz moguću motivaciju dokazivanja pripadanja skupini vršnjaka. Rizično ponašanje sadržavalo je česte grupne tuče, otuđivanje ili krađu imovine, uznemiravanje javnosti lažnim prijavljivanjem bombe u školi, lažni pozivi policiji. Većina ih je iz nepotpunih porodica s lošom

materijalnom situacijom. Kod nekoliko maloljetnika očevi su nestali u ratu, a dva maloljetnika žive u nepotpunoj porodici zbog razvoda roditelja. Odnose u porodici opisuju kao teške, odsustvo komunikacije, ispunjene stalno svađom i ljutnjom. U porodicama je prisutno nasilje i šutnja oko gubitaka. Doima se da su maloljetnici dijelom prepušteni sebi, a dijelom brizi nene ili djeda u kojima nalaze podršku i za njih su vezani. Maloljetnici pohađaju školu, imaju podršku nastavnika i vršnjaka za promjenu u ponašanju. U ovom imaju podršku i institucija za podršku zajednici kao što je centar za socijalni rad. Slobodno vrijeme provode s novom grupom vršnjaka i većina ih se bavi nekim sportom. U ovoj grupi maloljetnika pokazuje se značajnim veza između sporta i delinkvencije. Imaju naglašen osjećaj stida, srama i krivnje za delinkventne radnje. Dobiveni podaci govore da su u određenim porodicama prisutne posljedice ratne traume kod roditelja, da su prisutni gubici bliskih članova porodica i da se o tim temama skoru uopće ne razgovara.

U odnosu na literaturu ova subgrupa delinkvenata odgovarala bi Moffitovom tipu 2 na "adolscent limited". To je subgrupa koja odgovara tipu delinkvenata koje Cuevas i sar. (2008) označavaju kao delinkventi žrtve nasilja u obitelji ili **property delinquent - victims**, a prema Brennanu i sar. (2008) može odgovarati tipu 2 kojeg označavaju kao socijalno siromašnim. Drugi autori ovu subgrupu delinkvenata označavaju kao delinkvente subkulturnog socijalnog konteksta (*Van Voorhis, 1994*). Navedeno uključuje siromaštvo i niži socioekonomski status, roditelje ovisnike o alkoholu ili drugim sredstvima, obiteljska dezorganizacija, loša disciplina, zanemarivanje i nedovoljan školski uspjeh. Lykken (1995) slično opisuje tip "common sociopath" kao slabije socijalizirani, ali i psihološki normalni. Brennan i sar. (2008) navode da u ovom tipu maloljetničke delinkvencije postoji malo podataka o niskoj kontroli ili ozbiljnim psihološkim problemima.

Tip 3 - Ovaj tip karakterizira kontinuirana delinkvencija otuđivanja ili uništavanja tuđe imovine, problematično ponašanje u dječjoj dobi, nizak nivo (re)socijalizacije, slaba privrženost obitelji, diskontinuitet u obiteljskim odnosima, nasilje u porodici, želja za promjenom u ponašanju uz odsustvo osjećaja kajanja, krivnje i stida; odgojna mjera je disciplinska mjera s provođenjem tretmana u instituciji otvorenog tipa.

Maloljetnici u ovoj subgrupi više puta su ponavljali delinkventne radnje. Najčešće je to otuđivanje imovine koju su činili u grupi ili pojedinačno. Ukradene predmete su prodavali i tako dolazili do novca. Svi maloljetnici ovog tipa govore o poremećenim odnosima u porodici, prisustvu nasilja i delinkventnog ponašanja drugih članova porodice. Dva maloljetnika su odrasla bez majke uz oca, braću i sestre. Vršnjačka mreža nije značajna, slobodno vrijeme provode na različite načine. Jedan od maloljetnika se ne druži, veći dio vremena je na internet igricama, drugi više vremena provodi vozeći bicikl, a dvojica maloljetnika povremeno igraju fudbal. Ne pokazuju osjećaj krivnje, stida, ali pokazuju želju za promjenom u ponašanju. Ovim maloljetnicima izrečena je mjera tretmana u instituciji otvorenog tipa. Tokom djetinjstva neuredno pohađaju školu i pokazuju problematično ponašanje još od djetinjstva.

U literaturi sličan tip delinkvencije opisuje Lykken (1995) i maloljetne delinkvente označava kao “primarna psihopatija” s karakteristikama kao što su impulzivnost, niska empatija, hostilnost, manipulativnost, izostaje kajanje i grižnja savjesti, prisutan je problem s pažnjom, problematično ponašanje u školi, vršnjaci delinkventnog ponašanja, visoko-rizični životni stil, historija ozbiljnog kriminala. Moffitova (1993) ovu subgrupu maloljetnika svrstava u tip “**life course persistens**”, Vincent i sar. (2003) svrstavaju u impulzivnu grupu delinkvenata,

Brennan i sar. (2008) u tip tri i četiri delinkvenata s niskom kontrolom i svestrane delinkvente s više faktora rizika.

Tip 4 - Delinkventno ponašanje se razvijalo od dječijeg perioda kao način preživljavanja okolnosti u kojima su maloljetnici odrastali; delinkvencija ima karakter delinkvencije koja se javlja tokom života; odsutna privrženost obitelji, nasilje u obitelji, ponavljanje sudskih mjera od odgojnih do zatvorskih mjera; ponavljanje teških i čestih delinkventnih radnji u grupi ili sami; vršnjačka mreža nije značajna; rani početak konzumiranja alkohola, droga, duhana; identifikacija s marginaliziranim i problematičnim grupama; odsustvo socijalizacije.

Maloljetnici ove subgrupe delinkventno ponašanje razvili su u dječijem periodu. Većina maloljetnika su žrtve nasilja u porodici ili zanemarivanja ili potpunog odsustva roditeljske brige. Neki od maloljetnika ove subgrupe jedan period su odrastali na ulici, o nekima se brinuo centar za socijalni rad, o nekima djedovi i nene, a neki su bili u ustanovama za djecu bez roditeljskog staranja. Neredovno su pohađali školu, prekidali su je ili su izbacivani iz nje. Školski uspjeh je generalno bio loš. Vršnjačka skupina značajna je u onoj mjeri u kojoj su imali zajednički cilj najčešće neka delinkventna ili kriminogena radnja. Kriminogene radnje koji su činili su bile teške i ponavljajuće kao što su: obijanje i krađa u stanovima, obijanje kuća, automobila, razbojništva, pokušaja paljenja sela, tuče, svade, provokacije, opijanja, drogiranja i uništavanja tuđe materijalne imovine, dilanja droge, drumske krađe, pokušaji ubistva. Karakteristično za ovaj tip evolucije maloljetničke delinkvencije je kontinuirani izostanak podrške i kontinuirana primjena restriktivnih mjera. Čini se da je većina maloljetnika ove subgrupe razvijanjem i čuvanjem rizičnog, delinkventnog i često životno opasnog ponašanja pokušavala zapravo preživjeti u, za njih, nepodržavajućem, nasilnom, siromašnom okruženju i isto tako opasnom okruženju. Odabrani socijalno

neprihvatljiv način preživljavanja imao je kao posljedicu reakciju društva koja je sadržana u kontinuiranoj primjeni mjera kojim se ovakvo ponašanje željelo sankcionirati. Mladi iz ove grupe delinkvenata su aktuelno na izdržavanju zatvorske kazne. Neki od njih koriste boravak u zatvorskom okruženju za učenje nekog zanata, drugi veći dio vremena provode u teretani, nemaju bliske kontakte jedni s drugima, niti s vanjskim okruženjem. Neki od njih trude se promijeniti ponašanje, imaju jedinu želju izaći iz zatvora i očekuju da će dobiti prijevremeni izlazak iz zatvora ukoliko budu izbjegavali konflikte. Drugi nastavljaju s problematičnim ponašanjem i u zatvoru. Nemaju osjećaj krivnje, niti stida za svoje ponašanje. Također, nemaju planova za budućnost.

ZAKLJUČAK

Postoji nekoliko pristupa tipologiji maloljetničke delinkvencije. Jedan od pristupa je da postoje dvije osnovne grupe: tipologija temeljena na empirijskim postupcima i tipologija zasnovana na procesu analize slučajeva kvalitativnom metodom istraživanja. U ovom istraživanju vodeći se glavnim istraživačkim pitanjem cilj nam je bio pronaći zajedničke dimenzije evolucije maloljetničke delinkvencije i na temelju toga konstruirati tipove evolucije maloljetničke delinkvencije, te na taj način razumjeti moguće puteve razvoja maloljetničke delinkvencije u postkonfliktnim i tranzicijskim zajednicama. Tipologija je definirana kao sistem klasificiranja homogenih subgrupa iz velike heterogene grupe. Osnovni zahtjev tipologije kojeg smo se pridržavali u istraživanju da je unutar jednog tipa morala postojati što je više moguća sličnost u analiziranim dimenzijama i što je moguće više izražena različitost u analiziranim dimenzijama među tipovima. Klasificiranje subgrupa rađeno je na temelju dimenzija koje su definirane tokom samog procesa analize prikupljenih podataka u skladu s postupcima kvalitativnog metoda istraživanja. Analizom profila učesnika ovog istraživanja prema spomenutim

kriterijima, došli smo do zaključka da se u našem uzorku mogu prepoznati dvije kategorije i četiri tipa maloljetnih delinkvenata. U prvu kategoriju se mogu svrstati tri tipa delinkvenata, dok u drugu kategoriju jedan tip. Kategorije se razlikuju po vrsti, intenzitetu i učestalosti počinjenih djela.

Prvu kategoriju maloljetnih delinkvenata čine oni koji su djelo počinili jednom ili više puta, ali kojima takav model ponašanja još uvijek nije postao glavni cilj sam po sebi, nego je takvo ponašanje više odraz otežanih okolnosti kroz koje prolaze u njihovom životu, ili, kao dio prolazne faze u toku odrastanja. Ovu kategoriju karakterizira i to što su učesnicima izrečene blaže odgojne mjere nadzorovanja roditelja/staratelja ili tretman u disciplinskom centru.

U ovu kategoriju svrstali smo tri tipa maloljetnih delinkvenata. Prvi tip čine maloljetni delinkventi koji za sebe smatraju da su igrom slučaja dospjeli u situaciju u koju su na neki način bili uvučeni i u kojoj se nisu mogli snaći, ili su u tu situaciju ušli posredstvom drugih vršnjaka namjerno ili spontano (*uništavanje tuđe imovine, prijetnje, tuče, lakše krađe itd.*). U ovoj skupini najčešće se nalaze oni maloljetnici koji su počinili neko lakše djelo i obično je to djelo počinjeno prvi put. Njih možemo nazvati “Slučajni delinkventi”. Prvi tip je ujedno i najmnogobrojniji tip i čini skoro polovinu čitavog uzorka. Drugi tip čine maloljetni delinkventi koji su više puta počinili više različitih djela, ali koji se obično kaju zbog učinjenog djela i nastoje se popraviti. U pozadini delinkventnog ponašanja kod ove skupine su “junački podvizi” ili delinkventno ponašanje u svrhu dokazivanja, kako bi se priklonili određenoj skupini vršnjaka ili kako bi održali postojeći status u grupi vršnjaka. Kod ove skupine je prisutan snažan osjećaj pripadnosti grupi i osjećaj zajedništva. Za ovu skupinu vrijedi parola “Svi za jednog, jedan za sve”. Drugi tip čini jednu četvrtinu uzorka. Treći tip čine maloljetni delinkvenati koji svjesno i kontinuirano čine različita krivična djela sa svrhom nekog

profita ili zarade. Najzastupljeniji tip delinkventnog ponašanja kod ove skupine su krađe. Oni obično djeluju u grupi i ukoliko se radi o krađi, obično djeluju ciljano i planski. U njihovoj pozadini uglavnom stoji slaba socijalna slika. Važno je napomenuti da s ovakvim načinom ponašanja, ovaj tip naginje i ka četvrtom tipu, odnosno drugoj kategoriji. Dijeli ih samo to što za razliku od četvrtog tipa, oni čine nešto lakša djela i u manjem intenzitetu. Njih možemo nazvati i “Delinkventi na granici”. Za razliku od ostalih tipova delinkvenata, ovih ima najmanje.

Drugu kategoriju čine oni maloljetni delinkventi koji su zbog učestalosti, intenziteta i težine djela smješteni u maloljetnički zatvor ili popravni dom. Ovu kategoriju čini četvrti tip delinkvenata. Ovoj skupini, delinkventno ponašanje je postalo nešto kao opsesija ili navika, kao model ponašanja, a u nekim slučajevima kao nešto što je poželjno. Za razliku od ostala tri tipa, u ovoj grupi maloljetni delinkvenati su često vršili teška djela, uključujući i krivično djelo pokušaj ubistva. Učesnici iz ove skupine delinkventno ponašanje obično ispoljavaju još od ranih godina života. Za njih vrijedi parola “Delinkvencija kao način života”.

I na kraju, delinkvencija ne nastaje sama po sebi. Ona se razvija i na taj razvoj utječe mnogo faktora. Neki postaju delinkventi jer su ipak nešto zgriješili. Označe ih kao takve i neki od tih se nastavljaju tako ponašati. Neki devijantnost usvajaju kao odgovor na reakcije okoline, neki su odbačeni i izolovani i to im bude motiv da pronađu društvo sličnih sebi.

Na nama je da im pomognemo. Od ranog djetinjstva djeca treba da budu u situacijama humanog odnosa, vaspitanja i učenja, što bi rezultiralo smanjenjem broja ovakvih slučajeva. Primjer: Jedna od četiri konstruirane vinjete, gdje se kroz hronološki prikaz uočavaju elementi evolucije delinkvencije. Odnosi se na tip 4. delinkvenata.

Vinjeta - ODBAČENI -

Kain je osamnaestogodišnjak, smješten u maloljetnički zatvor zbog kriminalnih radnji razbojništva i krađa. Kain je rastao bez obitelji. Navodi da je od ranog djetinjstva na ulici. Prije osme godine otac ga je istjerao iz kuće zbog čega je bio više u društvu skitnica, beskućnika, alkoholičara, a u dobi od deset godina smješten je u instituciju zatvorenog tipa u svrhu provođenja reedukacijskih i resocijalizacijskih tretmanskih postupaka. Školu je neredovno pohađao. Tokom aktuelnog boravka u zatvoru završio je zanat za automehaničara.

Djetinjstva se nerado sjeća i za taj period vezuju ga samo ružna sjećanja na oca alkoholičara, nasilnog ponašanja koji ga je često tukao i na kraju izbacio iz kuće. Majka mu je umrla kada je imao dva mjeseca. Slušao je ružne priče o majci. Kao dijete imao je dobar odnos s nenom, očevom majkom. Sada nema relaciju ni s njom. Ima i dva starija brata s kojim nije u kontaktu posljednjih deset godina. Tokom odrastanja često je mijenjao prebivališta. Nema prijatelja. Ranijih nekoliko prijatelja je izgubio, jedan mu je prijatelj poginuo, a dvojica su u zatvoru i ponekad dobije pisma od njih. Od ranog djetinjstva ima kontakte s policijom, često su ga privodili u policijsku stanicu, nekada su ga i tukli.

Kada opisuje početak ulaska u delinkventno ponašanje onda to vezuje uz kako sam imenuje “problematičnu porodicu” i vjeruje da mu je loše društvo bio jedini izlaz iz porodične situacije. U zatvoru se pridržava rasporeda vremena i kada nema obaveza onda je u šetnji zatvorskim krugom ili u teretani. I sada dolazi u sukob s okolinom, zna ispoljiti agresiju uništavajući predmete oko sebe. Nema nekih planova za budućnost. Jedina mu je želja da izađe iz zatvora i da za sebe pronađe neki stan. Razmišlja da ovlada još nekim zanatom i na taj način iskoristi vrijeme boravka u zatvoru.

LITERATURA

1. Aalsma, MC., Lapsley, D. A typology of adolescent delinquency: Sex differences and implications for treatment. *Criminal Behavior and Mental Health* 2001; 11: 173-191.
2. Brennan, T., Breitenbach, M., Dieterich, W. Towards an Explanatory Taxonomy of Adolescent Delinquents: Identifying Several Social-Psychological Profiles. *J Quantit Criminology* 2008; 24 (2): 179-203.
3. Cuevas, CA., Finkelhor, D., Turner, HA., Ormrod, RK. Juvenile Delinquency and Victimization: A Theoretical Typology. *J Interper Viol* 2008; 22(12): 1581-1602.
4. Glaser, B., Calhoun, G., Petrocelli, J. Personality characteristics of male juvenile offenders by adjudicated offenses as indicated by the MMPI-A. *Crim Just Behav* 2002; 29: 183-201.
5. Lykken, D. *The antisocial personalities*. Lawrence Erlbaum, Hillsdale NJ, 1995.
6. Moffitt, TE. Adolescence-limited and life-course persistent antisocial behavior: a developmental taxonomy. *Psychol Rev* 1993;100: 674-701.
7. Sampson, RJ., Laub, JH. A life-course view of the development of crime. *Ann Am Acad Polit Soc Sci* 2005; 602:12-45.
8. Patterson, GR. Coercion as a basis for early age of onset for arrest. In: McCord J (ed.), *Coercion and Punishment in Lona-Term Perspectives*. New York: Cambridge University Press, 1995.
9. Kelle, U., Kluge, S. *Vom Einzelfall zum Typus. Fallvergleich und Fallkontrastierung in der qualitativen Sozialforschung*. Opladen: Leske und Budrich. 1999.

10. Kluge, S. Empirically Grounded Construction of Types and Typologies in Qualitative Social Research [14 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 2000; 1(1): 14 <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0001145>
11. Dunford, FW., Elliott, DS. Identifying career offenders using self-reported data. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 1984; 21: 33-56
12. Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., Van Kammen, WB., Farrington, DP. Initiation, escalation and desistance in juvenile offending and their correlates. *Journal of Criminal Law and Criminology* 1991; 82:36-82
13. Van Voorhis, P. Psychological classification of the adult male prison Inmate. State University of New York Press, Albany NY, 1994.
14. Vincent, GM., Vitacco, MJ., Grisso, T., Corrado, RR. Subtypes of Adolescent Offenders: Affective Traits and Antisocial Behavior Patterns. *Behavioral Sciences and the Law*, 2003; 21: 695–712 .
15. Visher, CA., Lattimore, PK., Linster, RL. Predicting the recidivism of serious youthful offenders using survival models. *Criminology*, 1991; 29(3):329-366.

TEMA II

MULTIPERSPEKTIVNO POSMATRANJE FENOMENA MALOLJETNIČKE DELINKVENCije

MALOLJETNIČKA DELINKVENCIJA: PREVENCIJA, INTERVENCIJE I RESOCIJALIZACIJA IZ UGLA MALOLJETNIKA

Nermina Kravić

Klinika za psihijatriju UKC Tuzla,
Medicinski fakultet Univerziteta u Tuzli

SAŽETAK

Pojam maloljetničke delinkvencije podrazumijeva djelo kojim se narušava zakon, a koje je izvršila maloljetna osoba. Cilj ovog istraživanja bio je da ukaže kako različiti psihosocijalni faktori imaju utjecaj na nastanak i razvoj maloljetničke delinkvencije u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini, kako maloljetnik doživljava socijalne kontekste koji su ga vodili u delinkvenciju, ali i kako vidi uspješnost intervencija i mogućnost kvalitetne resocijalizacije.

Uzorak: U kvalitativnom istraživanju je intervjuirano 38 maloljetnih mladića uzrasta 14 - 18 godina koji su počinili krivično djelo i u sudskom postupku im je bila izrečena kaznena mjera, 32 roditelja/staratelja i 44 predstavnika institucija sistema i nevladinih organizacija koja su programski usmjerene na djelovanje u oblasti maloljetničke delinkvencije. Rezultati: većina maloljetnika počinje dolaziti u sukob sa zakonom i prije 14 godine života, u djetinjstvu su pokazivali poremećaje u ponašanju, otežanu kontrolu ljutnje i bijesa. Zbog toga su često bili kažnjavani u školi i kod kuće, ali su rijetko poduzeti postupci tretmana i stručne pomoći djeci u prevladavanju problema ponašanja. Više maloljetnika navodi da su bili izloženi fizičkom kažnjavanju, zanemarivanju od roditelja/staratelja, te da su svjedočili svađama i nasilju unutar porodice. Više maloljetnika je opisalo iskustvo međuvršnjačkog nasilja, bilo kao žrtve ili nasilnici, upotrebu

alkohola, droga i pušenje. Nekoliko maloljetnika navode siromaštvo kao glavni razlog ulaska u delinkvenciju, trećina ispitanika dolazi iz porodica u kojima je bilo dosta gubitaka. Većina ih je prekinula srednjoškolsko obrazovanje. Kontakti s nadležnim centrima za socijalni rad su rijetki i prilično formalni. Dosta maloljetnika pokazuje stid, krivnju i nesigurnost zbog učinjenog delinkventnog djela. Optimistično je što većina maloljetnika svoju budućnost vidi pozitivno, nadaju se završetku škole, zaposlenju, osnivanju porodice...

Mogući pravci djelovanja i preporuke u cilju reduciranja maloljetničke delinkvencije su: preventivni programi za tretman djece rizičnog ponašanja, osnaživanje centara za socijalni rad i drugih institucija sistema; poboljšanje umreženosti institucija koje se bave maloljetničkom delinkvencijom.

Ključne riječi: maloljetnička delinkvencija, Bosna i Hercegovina poslije rata, prevencija, intervencija, resocijalizacija

UVOD

Pojam maloljetničke delinkvencije podrazumijeva djelo kojim se narušava zakon, a koje je izvršila maloljetna osoba. Delinkvencija se može posmatrati iz ugla počinjenog djela, maloljetnog počinitelja ili samog okruženja. Istraživanja pokazuju signifikantno veći nivo posttraumatskog stresnog poremećaja kod maloljetnih delinkvenata nego u općoj populaciji (*Steiner, 2011*). Također, roditeljski stil ima značajniji utjecaj na formiranje temperamenta djeteta od stresnog okruženja (*Beaver, 2015*). Genetske varijable u kombinaciji s kontekstom okruženja utječu na ishode ponašanja (*Simons i sar. 2012; Shanahan, Hofer 2005*). Pozitivni socijalni utjecaji reduciraju delinkventni efekat genetskih varijanti, dok je efekat ovih genetskih varijanti pojačan u odsustvu socijalne kontrole (*Liu i sar., 2015*).

METODOLOGIJA

Cilj ovog istraživačkog projekta bio je analizirati utjecaj različitih konteksta socijalizacije (porodični kontekst, izbjeglice, raseljeni, domicilni, institucije za brigu i tretman, socijalna mreža) na razvoj maloljetničke delinkvencije u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini; utvrditi obim, strukturu i dinamiku maloljetničke delinkvencije na području Tuzlanskog kantona (TK); analizirati mjere intervencija i njihovu prikladnost za (re)integraciju i (re)socijalizaciju maloljetnika. Definirano je osnovno istraživačko pitanje: **“Kako različiti konteksti socijalizacije utječu na razvoj maloljetničke delinkvencije?”**, iz kojeg su izdvojena dva potpitanja:

1. Koji su faktori utjecaja na razvoj maloljetničke delinkvencije?
2. Koje su potrebe za resocijalizacijom gledano iz ugla različitih aktera?

Odgovori na istraživačka pitanja su traženi kroz analizu odgovora dobivenih u strukturiranim intervjuima učesnika ciljne grupe koju su činili maloljetni delinkventi i njihove porodice /staratelji, predstavnici institucija, socijalnih servisa, vladinih i nevladinih organizacija i pravosudnih organa koje brinu o maloljetnim delinkventima.

Uzorak za ovo istraživanje odabran je u skladu s ciljevima istraživanja i uključivao je 38 maloljetnika delinkventnog ponašanja s područja Tuzlanskog kantona kojim je nadležni općinski sud izrekao pravosnažnu sankciju u periodu od januara 2005. do decembra 2010. godine, a koji su u vrijeme provođenja istraživanja bili u dobi od 14 - 18 godina i koji su pristali da učestvuju u istraživanju. U istraživanju su također učestvovali i 31 roditelj/staratelj maloljetnika koji su dali pismeni pristanak za učestvovanje u istraživanju i 44 predstavnika institucija sistema, službi i nevladinih organizacija koje su programski usmjerene na istraživanja, prevenciju, tretman i resocijalizaciju u oblasti maloljetničke delinkvencije. Pri odabiru uzorka za ovo istraživanje koristili smo se miješanom strategijom uzorkovanja. Podaci su sakupljeni i dokumentirani u periodu od jula 2011. do juna 2012. god. U ovoj studiji koristili smo kombinaciju kvantitativnog i kvalitativnog istraživačkog metoda. Kvantitativnim metodom istraživanja koristili smo se za analizu obima, strukture i dinamike maloljetničke delinkvencije u Tuzlanskom kantonu (TK) za period 1999 - 2009. godina dobivenih iz zvaničnih protokola Ministarstva unutarnjih poslova Vlade TK, općinskih centara socijalnog rada i općinskih sudova. Za kvalitativni dio istraživanja u ovoj studiji koristili smo strukturirani intervju dizajniran za potrebe ovog istraživanja, a dobiveni podaci su analizirani u računarskom programu ATLAS.ti za kvalitativnu analizu, verzija 6.2.18.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Profil maloljetnika delinkventnog ponašanja

U ovom istraživanju svi intervjuirani maloljetni delinkventi su dječaci u dobi između 16 i 18 godina. Najveći broj su učenici prvog ili drugog razreda srednje škole. Jedan maloljetnik je učenik specijalne škole, jer je kao jedanestogodišnjak istjeran iz četvrtog razreda osnovne škole i više se nije mogao vratiti u redovno školovanje. Od trideset osam intervjuiranih maloljetnika njih dvadeset živi u ruralnim sredinama, sedam u prigradskim naseljima, a u gradskim područjima živi deset maloljetnika. U ovoj grupi maloljetnika u vrijeme istraživanja njih šest je bilo smješteno u kaznenopopravni zavod i dvoje u dom za maloljetnike na održavanje kazne gdje je i obavljen intervju. Od ukupnog broja, sedam maloljetnika su prognanici, deveterici maloljetnika je otac poginuo ili nestao u ratu. Jedna polovina maloljetnika je iz potpunih porodica, a druga polovina je iz nepotpunih u kojima su roditelji razvedeni, jedan od roditelja je umro ili su zanemareni od oba roditelja i žive s članovima šire porodice. U nepotpunim porodicama maloljetnici većinom žive s majkom, a samo jedan maloljetnik živi s ocem. Četverici maloljetnika je umrla majka prirodnom smrću. Maloljetnici koji se nalaze na održavanju kazne su uglavnom iz urbanih, gradskih područja i doživjeli su česte promjene boravka. Četiri maloljetnika su ponavljali kaznena djela - recidivizam. Maloljetnici navode da je prisutno nasilje u porodici. Kod većine maloljetnika otac je nasilnog ponašanja, a u nekoliko nasilni su i drugi članovi porodice.

Životni uslovi maloljetnog delinkventa

Iz ugla većine maloljetnika čini se da im je sadašnja životna situacija vrlo kompleksna. Struktura porodice je uglavnom narušena, nekada direktnim gubitkom roditelja, a i kada su roditelji prisutni, nemaju snagu niti kapacitet da se nose sa životnim zahtjevima i odgojem djece:

- *“Bio sam dobro dijete... dok mi otac nije umro... kad mi je otac umro onda sam upoznao to društvo...”*
- *“Znači i gubitak oca definitivno... možda bi bio druga osoba i, šta ja znam... drugačije je rasti bez oca i s ocem...”*

Ne samo smrt, nego i odvajanje od roditelja zbog posla ili razvoda, dovodi do osjećaja napuštenosti kod djece: *“Živim, ovdje sam s nenom, otac bude u Afganistanu, eto tako... Roditelji su mi isto rastavljeni...”*

Drugi navode očevu bolest, odnosno njegovu ovisnost o alkoholu kao negativan utjecaj:

- *“Više-manje ne slušam oca i mater. Otac je bolestan, a mati... kol'ko more sudit' sudi...”*
- *“Ma kako ću razgovarati kad je (otac) stalno pijan, kad je stalno nikakav. Ne može se s njim razgovarat...”*

Slabost stubova porodice često vodi ka nemogućnosti da obezbijede osnovna materijalna sredstva za prehranu i osnovne životne potrebe članova porodice. Pojedini maloljetni delinkventi navode da je upravo neimaština potakla njihovo delinkventno ponašanje:

- *“Natjeralo me eto... nemaš znači šta jesti, snijeg je, zima. Trebaš znači otići nešto da... ukrasti znači moram.”*

Pojedini su imali osjećaj stida i ljutnje što se zbog neimaštine razlikuju od druge djece:

- *“Ondar sam... kreno u Građevinsku (školu). Ma nisam mnogo,... ne... ne... nisu mi ni patike, nemam ništa... Ma nisu mi uzeli ni patike, ma ništa mi nisu uzeli i ja nisam 'tjeo tako da idem u školu. I onda sam napustio, neću reko' ovako da idem.”*

Komunikacija unutar porodice je bitno narušena kod polovine ispitanih maloljetnika. U članove porodice uglavnom nemaju dovoljno povjerenja, porodica kao da ne sluša niti čuje njihove probleme i potrebe: *“... pa uglavnom čak i ako napravim neki*

problem, niko iz porodice mene neće podržati, svi će ono 'što si problem, ovako onako'. Dok s'jaranima je druga stvar."

Neki maloljetnici u odnosu s roditeljima nastoje prikriti svoje loše ponašanja i kao da time žele na neki način zaštititi roditelje, ne uznemiravati ih i ne kvariti sliku o sebi: *"Uvijek kada me mama pita ima li neki problem, ja uvijek govorim 'ma nema, nema...'"*

Jedan maloljetnik oslikava raspad svoje porodice i njenu slabost kroz prizmu kriminala kojeg su činila njegova braća: *"... Ma sva su braća bili po zatvoru, samo et' jedan brat što nije bio u zatvoru."*

Nasilje, fizičko i verbalno, je kod većine uobičajeno ponašanje u porodici i bijeg od takvog okruženja u delinkventno društvo često je jedini izlaz i jedina mogućnost: *"Moj u kući se svađaju, ja moram biti vani."*

Škola

Redovito pohađanje nastave u školi predstavlja jednu od osnovnih struktura i socijalnog okvira u životu djece i mladih, te pokazuje sposobnost prilagođavanja u društvu, intelektualnog razvoja i zainteresiranosti, mogućnost projekcije vlastite osobnosti u pozitivnu budućnost. Školovanje maloljetnih delinkvenata je uglavnom praćeno teškoćama, prekidima, promjenama škole, slabim ocjenama, nedostatkom ambicije za veća akademska postignuća. Oni opisuju bježanje s časova kao svoju "sposobnost snalaženja" za izbjegavanje slabih ocjena; kao da su zadovoljni tim zavaravanjem sebe i nastavnika: *"Pa bježim sa časova. Radi nekih kontrolnih ja pobježem i dođem nakon par dana. A neki odu na čas, na primjer dobiju jedan i tu propa'nu. A ja pobježem, ne budem na tom času i dođem drugu put, malo naučim i ne propa'nem."*

Većina maloljetnika su pokazivali poremećaje ponašanja u školi i porodici i tokom ranih razreda osnovne škole. Prelazak

iz osnovne u srednju školu je često naveden kao prelomni momenat u životu, kada je krenulo u negativnom pravcu: *“Za pet sedmica, ja sam... 21 jedinicu dobio. Nova škola, novi učenici, ne znaš ništa, šta god te pita, ne znam. Navalili svi profesori na mene...”*

Preseljenje, promjena škole i prilagođavanje na novo društvo također mogu biti uvod u delinkvenciju: *“Pa onda ‘vam’ kako sam preselio, u školi sam popustio skroz... dolaskom u novu školu... svi vas nešto testiraju da vide kakvi ste i to...”*

Ova djeca često odrastaju u nesigurnom susjedstvu: *“E oni žive preko puta mene. Sad i on je uhvaćen radi korištenja, radi posjedovanja veće količine droge kod sebe, raznih supstanci i tako da oni nekad dođu na igralište gdje mi igramo fudbala, tako nikakvi. K’o kad su uzeli već dozu i dolaze pričaju svašta i ne znaju šta rade.”*

Većina maloljetnika opisuje da su učestvovali u međuvršnjačkom nasilju. Neki kao zlostavljači, a nekoliko njih je bilo zlostavljano od svojih vršnjaka. Kod većine je prisutna želja za prihvatanjem u vršnjačkoj grupi, “biti faca”: *“Dole njih trojica, rašire se nešto i stanu ispred i počnu ‘mi ćemo tebi ovo, mi ćemo tebi ono’, ja stojim, e onda kad moji drugovi dođu, onda skroz druga priča... Al’ stari, ako krenu, ne dam na sebe.”*

Zloupotreba psihoaktivnih supstanci je prisutna u njihovi životima i okruženju, želja da time budu prihvaćeniji, da se osjećaju bolje, važnije, a kasnije iz potrebe da lakše dođu do novca, navode se kao rani motivi ulaska u delinkvenciju. *“Prob’o sam pušit marihuanu... bjež’o sam iz škole, krao sam... i sa direktorom svađ’o i sa svima... i razbij’o... ‘tio sam da me gledaju svi, da budem neki izuzetak. Iš’o sam pravio probleme, čupo curice za kosu, palio dnevnike... šta sam stig’o da uradim uradio sam (smije se)”*

Dosada, nedovoljan nadzor i usmjeravanje i nedostatak hobija često dovodi do toga da se razonoda traži na pogrešnim mjestima, vodi u rizično ponašanje i može biti uvod u delinkvenciju: *“Ujutro idem u školu, odem u kafić na kafu, ispunim koji tiket na kladionici pa sjedim za računarom gledam TV da ubijem dosadu, onda malo izađem i vratim se oko 10 ili 11 naveče i onda spavanje.”*

Uloga nastavnika može biti različita i pokrenuti obrazac ponašanja u pozitivnom ili negativnom smjeru. Većina maloljetnika prepoznaje da u školi od nastavnika imaju zadovoljavajuću podršku i da im je odnos s nastavnicima dobar. Jedan maloljetnik kao da malo zamjera svojim nastavnicima iz osnovne škole koji su bili previše popustljivi prema njemu... *“Znači sve one poklonjene ocjene... mog'o sam bacit samo, znači... nisam mogao ništa k'o ovi drugi, k'o druga djeca koja su napredovala. Ja sam sve zaostaj'o i zaostaj'o. Znači bukvalno sam im'o rupe u znanju”*. Ovaj maloljetnik objašnjava dobra iskustva sa nastavnicima u novoj školi... *“Svaki nastavnik u ovoj mojoj novoj školi izlazi mi naravno u susret. Pomaže mi u nekim stvarima u kojima sam zapeo...”*. Manje je maloljetnika koji su osjećali da ih nastavnici “mrže”: *“Nešto me zamrzio, nemam pojma radi čega”*, ili da im uskraćuju podršku, te se agresivno ponašaju, kao što je to opisao jedan maloljetnik: *“Prvi put kad sam došo kod pedagogice... počela se derat' u kancelariji. Prep'o sam se i počeo plakat...”* Samo jedan maloljetnik je opisao fizičko nasilje nastavnika prema njemu *“Čovjek stariji, znaš izudara,... šipkom onom, štapom...”*

Nekoliko intervjuiranih maloljetnika kojim je izrečena kazna boravka u **maloljetničkom zatvoru i domu za maloljetnike** opisuje kako su još tokom osnovne škole imali problematično ponašanje zbog kojeg su često kažnjavani mjerama opomene pred isključenje, izbacivanjem iz škole ili isključenjem i zabranom daljeg dolaska u školu: *“Kren'o*

sam bio i tri puta su me izbacili iz škole i izgubio sam pravo na redovno školovanje.” Blagovremenim ukazivanjem na djecu s izraženim poremećajima u ponašanju u toku osnovnog školskog obrazovanja, te pravodobnim i pravilnim tretmanom izvršio bi se značajan preventivni učinak uz mogućnost sprječavanja razvoja kasnijih dubljih poremećaja ponašanja.

Odnos institucija sistema prema maloljetniku

Većina maloljetnika ima strah od policije koji vezuju za grubost, netaktičnost i nasilnost u ponašanju policajaca. Neki maloljetnici imaju iskustva dolaska policije u školu i njihovog hapšenja u školskom dvorištu, nekoliko njih opisuje fizičko nasilje policije i druge metode kojim je policija iznuđivala priznanje: *“Kad napravim djelo, ako ima dokaz, zna da sam ja... dođu u... pakuje me, u stanici me prebije, 'priznaj', a ako neću da priznam, prebije me opet... napiše mi djelo... onda su, i to je to.”*

Većina maloljetnika vidi uključenost socijalnih radnika u njihov problem kao formalnost. Maloljetnici opisuju to kao povremeno odlaženje u centar za socijalni rad ili u nekim slučajevima u određenim vremenskim razmacima. Sam boravak u centru za socijalni rad prezentiraju kao javljanje socijalnom radniku, a sadržaj rada s maloljetnikom je u formi maloljetničkog žargona “malo popričamo”. Jedan maloljetnik to opisuje: *“On je mene, znači, onaj u vezi slučaja tog koji sam učinio... samo jednom bio pozvan gore za socijalni rad, popričali smo malo i ništa više”*. Samo par maloljetnika je navelo da su im socijalni radnici dolazili kući. Jedan maloljetnik verbalizira svoju ljutnju prema socijalnoj radnici koju smatra odgovornom za odvajanje od majke i smještaj u instituciju: *“To je sve kriva F. iz socijalnog. Ona je predložila mjeru gore u S.....ona je..., ne može s njom Bog pričati... Ona zna da sam s majkom u bliskim odnosima, ona ne dā da idem kući, ona se pravi nešto pametna, pravi se važna”*. Malo maloljetnika navodi dobra iskustva u kontaktu s centrom za socijalni rad.

Provođenje vremena u disciplinskom centru maloljetnici ne navode ni kao pozitivno ni kao negativno iskustvo, nego kao obaveznu odgojnu mjeru: *“Pa iš’o sam ono, ujutro dva sata, budem sa njima i kući. Samo subotom i nedjeljom nisam iš’o”*.

Maloljetnička percepcija (ne)pravednosti sudova: Većina maloljetnika pokušava objasniti da ih je sud nepravedno kaznio i nanio im nepravdu. Također, većina maloljetnika smatra da nisu krivi, negirajući radnje za koje ih se optužuje. Jedan maloljetnik se žali kako je optužen za nešto što nije uradio: *“Oni su mene optužili ni krivog ni dužnog, ja ne znam zašto. Da sam neke košnice u čovjeka porazbio.”* Drugi maloljetnik s čuđenjem negira da je počinio djelo koje mu se stavlja na teret: *“Tužilaštvo, ne znam oni su mene, ne znam da kažem, džaba osudili, jer su naveli čudan primjer, da sam ja sjek’o ne znam koliko bukava s’kirom, gdje ću s’kirom ja, i to za jedan dan, to je nenormalno.”* Navedene izjave mogu ukazivati i na razvoj karakterističnih naznaka disocijalne strukture ličnosti čija je osnovna karakteristika sklonost okrivljavanja drugih, nepoštivanje socijalnih normi, otežana kontrola ljutnje, te nedostatak osjećaja krivnje i odgovornosti (*Anonimous, 2002*). Samo nekoliko maloljetnika ističe pozitivna iskustva sa sudovima i iskazuju spremnost da prihvate odgovornost za počinjeno djelo. Razumijevajući stav sudije jedan maloljetnik je doživio kao ljudsko uvažavanje i sasvim drugačije, pozitivno iskustvo s autoritetom koje nije očekivao: *“Sudija je bio dobar... i jednostavno sudija rek’o ‘nisu momci za toga’.* *On je, sudija je im’o one anamneze o nama i to, čitavom našem životu i to... sudija je odlučio...’ili nađite drugi Dom, neki bolji Dom ili neće nikako ići u Dom.”* Pravilan pristup od strane sudija i tužitelja može za maloljetnike imati pozitivno korektivno iskustvo koje do sada nisu doživjeli od značajnih odraslih iz okruženja, jer često u osnovi delinkvencije leži pobuna protiv (nepravednog, nasilnog i nerazumijevajućeg) autoriteta.

ZAKLJUČCI

Prevenција maloljetničke delinkvencije

Preventivni rad predstavlja najbolji način dugoročnog rješavanja problema maloljetne delinkvencije. Rana intervencija - u ranim razredima osnovne škole, nestigmatizirajući programi za djecu rizičnog ponašanja mogu djelovati terapijski, smanjiti osjećaj odbačenosti koje dijete često doživljava od vlastite porodice ili staratelja.

Edukativni i suportivni rad s roditeljima može doprinijeti poboljšanju komunikacije, ojačati roditelje, pomoći im da bolje uoče neke znakove delinkventnog ponašanja kod njihove djece, pomoći im u rasterećivanju od vlastitih problema i tegoba koje imaju, kako bi imali više snage i energije da se posvete djeci. Jedan maloljetnik kaže: *“Znači nisam imao kontrolu, znači nije imao ko da me posavjetuje”*. Na ovaj način može se blagovremeno izvršiti prepoznavanje i tretman traumatizirane i djece iz rizičnih porodica u kojima je prisutno nasilje, siromaštvo, gubici...

Intervencija

Edukacija profesionalaca u institucijama sistema o specifičnostima pristupa maloljetnom delinkventu, intenzivniji tretman u dnevnim centrima za rad s maloljetnim delinkventima kojima su izrečene mjere pojačanog nadzora, kadrovsko osnaživanje lokalnih centara za socijalni rad sa stručnim i profesionalnim kadrom... *“On je mene, znači, onaj u vezi slučaja tog koji sam učinio... samo jednom bio pozvan gore za socijalni rad, popričali smo malo i ništa više.”*

Uposlenici sudstva i policije zaduženi za intervenciju kod maloljetničke delinkvencije bi, također, trebali da budu upoznati sa specifičnostima te uzrasne grupe, da svojim autoritetom i razumijevanjem pozadine problema, ali i odlučnim stavom u ukazivanju štetnih posljedica djela daju pozitivno korektivno iskustvo za odnos s autoritetom koji je tokom života često bio neadekvatan.

Saradnja institucija sistema s odgovarajućim nevladinim i volonterskim udruženjima može obezbijediti bolju dostupnost i tretman većeg broja maloljenika koji bi bili obuhvaćeni programima pojačanog nadzora.

Resocijalizacija

Neophodno je postojanje programa profesionalne orijentacije i savjetovališta za maloljetne delinkvente koji bi pružali pomoć u završetku školovanja “...*ako Bog da, da izađem sa završenom školom, planiram da se odmah zaposlim, da budem siguran da ću ja da živim i u mene majka, možda brat i sestra i da ćemo da živimo lijepo.*”

Većina maloljetnika pokazuje želju za formiranjem vlastite porodice u nadi da će to donijeti ljepšu budućnost i novi početak: “*I volio bih se oženit’, što ranije, da sve ovo da zaboravim... i da promijenim život skroz.*”

Podrška sportskim društvima za uključivanje maloljetnika s delinkventnim ponašanjem ...”*Moja životna želja je da postanem neki nogometaš, al’ dobro opet to je sve na stranu, jer to je ono što se kaže van nastavna aktivnost. Al’ ne znam, opet mi je škola na prvom mjestu.*”

Preporuka vlastima bi bila uvođenje poreske olakšice za poslodavce kod zapošljavanja maloljetnih delinkvenata. Prepoznavanje i podsticanje vještina i pozitivnih potencijala potaknuće pozitivne promjene u ponašanju maloljetnika, pokrenuti pozitivnu sliku o sebi koja je narušena negativnim životnim događajima i sudskim procesom koji ga je ocijenio kao negativnog. Mladići kao da trebaju vremena da, kada su upitani o svojim ranijim hobijima, se prisjete onih stvari u kojima su bili dobri i kojima su se ponosili: “*Svirao sam mislim najbolje harmoniku*”... ”*Ne znam, otkrili valjda da sam ja taj talent za fotografiju, pa direktor (škole) insistirao da ja idem na taj kurs*”... ”*Ujutro, prije nego što u školu krenem, ustanem i nahranim zečeve, golubove...*” “*Idem u džamiju... subotu i nedjelju.*”

Dobrom prevencijom, intervencijom i resocijalizacijom manje će biti onih maloljetnika koji kažu:

“Ma ništa... savjetovali me, molili, kumili, tukli i sve su pokušali što su mogli. Na kraju su digli ruke od mene.”

Neophodan je interdisciplinarni rad institucija sistema (školskog, pravosudnog, socijalnog, zdravstvenog) i nevladinog sektora uz individualiziran pristup pojedinom slučaju da mogu pomoći mladim da nađu put izvan kriminalnog miljea i tako izađu iz delinkvencije.

LITERATURA

1. Anonymous, (2002) Višeosna klasifikacija psihijatrijskih poremećaja u djece i adolescenata MKB-10. Zagreb: Naklada Slap.
2. Beaver, K., Hartman, S., Belsky, J. (2015) Differential Susceptibility to Parental Sensitivity Based on Early-Life Temperament in the Prediction of Adolescent Affective Psychopathic Personality Traits *Criminal Justice and Behavior* 42 (5): 546-565.,
3. Liu, H., Li, Y., Guo, G. (2015) Gene by Social-Environment Interaction for Youth Delinquency and Violence: Thirty-Nine Aggression-Related Genes. *Social Forces* 93 (3): 881-903
4. Shanahan, M., Hofer, S. (2005) Social context in gene-environment interactions: Retrospect and prospect. *Journal of Gerontology, B Psychological and Social Science* 60:65–76.
5. Simons, R., Lei, MK., Stewart, A., Brody, G., Beach, S., Philibert, R., Gibbons, R. (2012) Social adversity, genetic variation, street code, and aggression: a genetically informed model of violent behavior. *Youth Violence Juv Justice* 10(1): 3–24. Published online 2011 Nov 6. doi: 10.1177/1541204011422087

6. Steiner, H., Silverman, M., Karnik, N., Huemer, J., Plattner, B., Clark, C., Blair, J., Haapanen, R. (2011) Psychopathology, trauma and delinquency: subtypes of aggression and their relevance for understanding young offenders. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*: 5-21 <http://www.capmh.com/content/5/1/21>

ULOGA INSTITUCIJA SISTEMA I NEVLADINIH ORGANIZACIJA U PREVENCIJI, INTERVENCIJI I RESOCIJALIZACIJI MALOLJETNIČKE DELINKVENCije

Hariz Šarić

Univerzitet u Tuzli, Filozofski fakultet, Odsjek za socijalni rad

SAŽETAK

U dijelu istraživanja koji se odnosi na institucije, ciljevi su bili identificirati relevantne socijalne servise uključene u prevenciju i tretman maloljetničke delinkvencije, njihovu organiziranost i umreženost, mjere intervencija i modele brige, te faktore koji doprinose razvoju maloljetničke delinkvencije iz perspektive socijalnih servisa. Socijalne servise definirali smo kao službe, institucije i organizacije u zajednici koje obezbjeđuju različite vrste usluga u cilju zadovoljenja socijalnih potreba maloljetnika delinkventnog ponašanja. Osnovne karakteristike socijalnih servisa smo definirali kroz aspekt područja djelovanja, opterećenosti maloljetničkom delinkvencijom, strukturom i organizacijom programa brige za maloljetne delinkvente. Za definiranje karakteristika koristili smo kodove: “institucije sistema”, “polje rada”, “struktura zaposlenih”, “profesionalne vještine zaposlenih”, “broj slučajeva”. Ukupno je bilo uključeno 17 institucija pravosuđa, 21 institucija sistema socijalne zaštite i 6 nevladinih organizacija. Istraživanje je pokazalo da postoji relativno dobra saradnja, dobra iskustva i efekti dosadašnje saradnje institucija na polju prevencije, intervencije i resocijalizacije maloljetničke delinkvencije, isto tako iz istraživanja proizlazi da interdisciplinarni rad na polju maloljetničke delinkvencije treba učiniti kvalitetnijim.

Ključne riječi: maloljetnička delinkvencija, institucije, prevencija, intervencija, resocijalizacija.

UVOD

Rad je imao za cilj analizirati i interpretirati ulogu institucija sistema i nevladinih organizacija u prevenciji, intervenciji i resocijalizaciji maloljetničke delinkvencije. Navedena problematika predstavlja dio istraživačkog projekta “Utjecaj različitih konteksta socijalizacije na razvoj maloljetničke delinkvencije u postratnoj Bosni i Hercegovini - preporuke za mjere prevencije i intervencija”. Projekat je realiziran na području Tuzlanskog kantona u periodu od 2010. do 2013. godine.

Institucije sistema i nevladine organizacije uključene u ovo istraživanje čine socijalne servise koji su okosnica brige za maloljetničku delinkvenciju na području Tuzlanskog kantona. Socijalne servise uključene u ovo istraživanje svrstali smo u nekoliko grupa: a) institucije pravosuđa b) institucije sistema socijalne zaštite i c) nevladine organizacije, pri čemu sam pojam “institucija” - označava oblik organizacije djelovanja. U ovom dijelu istraživanja ciljevi su bili identificirati relevantne socijalne servise uključene u prevenciju i tretman maloljetničke delinkvencije, njihovu organiziranost i umreženost, mjere intervencija i modele brige, te faktore koji doprinose razvoju maloljetničke delinkvencije iz perspektive socijalnih servisa. Prevencija je definirana kao organizirane mjere i aktivnosti koje doprinose otklanjanju uzroka maloljetničke delinkvencije, prepoznavanju i sprječavanju njenog nastanka i širenja, kao i ponovnog javljanja. Preventivne aktivnosti analizirali smo kroz kodove “aktivnosti na prevenciji”, “efekti poduzetih preventivnih mjera”, “vlastito poboljšanje u prevenciji” i “sugestije za prevenciju”. Mjere intervencija za maloljetnike definirane su kao sve poduzete aktivnosti, intervencije i usluge koje službe, institucije i organizacije u okviru svoje nadležnosti poduzimaju pojedinačno ili u saradnji s drugim institucijama u radu s maloljetnicima i njihovim porodicama kako bi im pružili potrebnu podršku. U ovoj analizi korišteni su kodovi “mjere

koje provodite”, “ciljevi mjera”, “efekti mjera”, “poboljšanje vlastitog tretmana” i “poboljšanje tretmana drugih”.

Integraciju/reintegraciju u ovom dijelu rezultata istraživanja sagledavali smo kroz analizu kodova: “ciljevi i naponi (re) integracije”, “faktori uspješne (re)integracije”, “ostvarivi ciljevi (re)integracije”, “potrebe (re)integracije u budućnosti”, “(re)integracijski model”, “(re)integraciju provode” i “uključenosti institucije u (re)integraciju”. Rezultati istraživanja pokazuju da je prisutna zabrinutost u pogledu (re)integracije mladih delinkventnog ponašanja i navode da u zajednici ovog trenutka nema organiziranog i sistematičnog pristupa problemu reintegracije/integracije i (re)socijalizacije, te da nema dovoljno aktivnosti ili da je vrlo malo djelovanja u ovom polju.

METODOLOGIJA

Predmet istraživanja

Predmet ovog dijela istraživačkog projekta bio je analizirati mjere prevencije i intervencija i njihovu prikladnost za (re) integraciju i (re)socijalizaciju maloljetnika. Ovo istraživanje je realizovano u periodu od jula 2011. do juna 2012. godine na području Tuzlanskog kantona.

Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je analiza postojećih mjera intervencije i njihova prikladnost za reintegraciju i resocijalizaciju maloljetnika i zasnovano je na sljedećem glavnom pitanju: Kakvo je mjesto i uloga institucija sistema i nevladinih organizacija u prevenciji, intervenciji i resocijalizaciji maloljetničke delinkvencije? U traženju odgovora na postavljeno istraživačko pitanje, analiza je podijeljena u sljedeća potpitanja:

1. Koji su faktori utjecaja na razvoj maloljetničke delinkvencije iz ugla socijalnih servisa, službi, institucija i organizacija u zajednici koji se bave problemima i potrebama mladih?

2. Kako su organizirani socijalni servisi vladinih i nevladinih institucija za brigu o maloljetnim delinkventima, koji su im ciljevi i zadaci u tretmanu maloljetničke delinkvencije?
3. Koje mjere intervencija sud za maloljetnike nameće, koja je svrha, razlog i šta je njihov cilj?
4. Koji oblici brige postoje, kakve su okolnosti u kojima se briga ostvaruje i koje su vladine institucije odgovorne za ove zadatke?

Svrha ovog istraživačkog projekta bila je da se na temelju analize sačine preporuke za prevenciju maloljetničke delinkvencije kao i preporuke za mjere intervencija koje će imati za cilj resocijalizaciju i reintegraciju u zajednicu ove grupe mladih.

Metode i tehnike istraživanja

U istraživanju se pošlo od pretpostavke da multidisciplinarni timski pristup dobro promovira koordinaciju i saradnju u istraživanju maloljetničke delinkvencije. U istraživanju su kombinovane sljedeće metode:

- Kvantitativna metoda
- Kvalitativna metoda
- Intervju s predstavnicima institucija i organizacija (Intervjui s predstavnicima institucija i organizacija bili su usmjereni na otkrivanje kako profesionalci razumijevaju problem maloljetničke delinkvencije i kakva je njihova percepcija politike i aktuelne prakse ustanove u kojoj djeluju. Svrha je bila dobiti sveukupan pregled sadašnje prakse. Neka pitanja su bila ista za sve stručnjake, a neka su bila usmjerena na pojedince ili njihove službe ili specifične zadatke institucije. Intervjui su vođeni u prostorijama ustanove u kojoj intervjuirani radi, odnosno u kućnom ambijentu kod intervju s hraniteljskim porodicama. Svaki intervju trajao je 90 minuta. Procedura vođenja intervju s

predstavnicima institucija i organizacija bila je ista kao i procedura za maloljetnike i njihove porodice. Intervjue su realizirala četiri intervjuera istraživačkog tima (2 viša asistenta ERF, 2 profesora Odsjeka za socijalni rad) u paru s jednim studentom opserversom. Predstavnici Ministarstva unutarnjih poslova nisu dali saglasnost za sačinjavanje audiozapisa intervjuja, ali su dozvolili da se intervju piše. Ostali predstavnici institucija i organizacija su dali saglasnost za vođenje audiozapisa).

Analiza podataka

Definiranje uzorka istraživanja

U odabiru uzorka institucija korištena je strategija selekcije socijalnih servisa u svrhu maksimalnog dobivanja informacija u zadovoljenju postavljenih ciljeva. Na temelju analize prikupljenih dokumenata o postojećoj organizaciji službi sistema za brigu o maloljetnicima delinkventnog ponašanja kao i dokumenata o nevladinim organizacijama koje u svoj program uključuju i pitanje maloljetničke delinkvencije, identificirali smo 44 takve institucije na području Tuzlanskog kantona. U uzorak institucija u ovom istraživanju uključili smo i hraniteljske porodice kao socijalni servis u zajednici. Socijalne servise smo definirali kao službe, institucije i organizacije u zajednici koje pružaju različite vrste usluga u cilju zadovoljenja socijalnih potreba. Postupak dobivanja saglasnosti je bio sličan kao i pri dobijanju saglasnosti od maloljetnika i njihovih roditelja, s tim što su 44 pisma namjere upućena direktno odgovornim osobama institucija i nevladinih organizacija. Dodatno, u pismu namjere naveli smo da želimo obaviti intervju s osobom u instituciji koja se bavi pitanjima maloljetničke delinkvencije. Saglasnost je dobijena od 33 institucije, šest nevladinih organizacija i pet hraniteljskih porodica. Na ovaj način formiran je uzorak od 44 institucije i organizacije.

Značaj istraživanja

Istraživanje sadrži kvalitetan teorijski i empirijski osvrt na pojavu maloljetničke delinkvencije na području Tuzlanskog kantona. Istraživanje će pomoći u radu naročito socijalnim radnicima, socijalnim pedagogima, psiholozima i drugim stručnjacima koji se bave ovom problematikom.

SOCIJALNI SERVISI UKLJUČENI U ISTRAŽIVANJE

Socijalne servise definirali smo kao službe, institucije i organizacije u zajednici koje obezbjeđuju različite vrste usluga u cilju zadovoljenja socijalnih potreba maloljetnika delinkventnog ponašanja. Osnovne karakteristike socijalnih servisa smo definirali kroz aspekt područja djelovanja, opterećenosti maloljetničkom delinkvencijom, strukturom i organizacijom programa brige za maloljetne delinkvente. Socijalne servise uključene u ovo istraživanje svrstali smo u nekoliko grupa: a) institucije pravosuđa b) institucije sistema socijalne zaštite i c) nevladine organizacije pri čemu sam pojam “institucija” označava oblik organizacije djelovanja. (Grafikon 1.)

Grafikon 1. Socijalni servisi uključeni u istraživanje

Institucije pravosuđa su definirane kao grupa institucija koje, prema svojoj nadležnosti, obuhvataju postupak otkrivanja,

prijave, dokazivanja, donošenja presude za učinjeno djelo i izvršenje mjere.

Pravosudni sistem za maloljetničku delinkvenciju na području Tuzlanskog kantona čini: Ministarstvo unutarnjih poslova TK (MUP TK), Ministarstvo pravosuđa, Kantonalno tužiteljstvo, Kantonalni sud, 5 općinskih sudova, 6 policijskih uprava (PU) sa 15 policijskih stanica (PS), jedan maloljetnički zatvor u Tuzli i jedan disciplinski centar u Tuzli (Tabela 1).

Tabela 1. Pregled intervjuiranih institucija pravosuđa koje se bave problemom maloljetničke delinkvencije

Institucije pravosuđa	Broj intervjua	Samoprocjena prosječne godišnje opterećenosti	Broj zaposlenih koji se bave delinkvencijom
Kantonalno tužiteljstvo	1	-	6
Kantonalni sud	1	12-15	1
Općinski sudovi:			
Tuzla	2	350	1
Živinice	1		1
Gradačac	1	40	2
Kalesija	1	26	1
Lukavac	1		1
Ministarstvo unutarnjih poslova TK	1	422	-
Policijske uprave:			
Tuzla	2	120	-
Živinice	1	20-25	-
Kalesija	1	13	-
Gradačac	1	30	-
Gračanica	-	-	-
Lukavac	1	30	-
Disciplinski centar	1	8	5
Odgojno-popravni dom pri KPZ	1	15	5

Od 40 institucija i organizacija koje su uključene u istraživanje 31 pripada organizacijski i finansijski različitim nivoima vlasti (od kantonalne do općinske), dvije institucije su dijelom finansirane od sistema socijalne zaštite, a većim dijelom su kao i pet nevladinih organizacija neovisne o sistemu vlasti.

Institucije sistema socijalne zaštite definirali smo kao službe podrške i brige za maloljetnike, a čija uloga je da rade na prevenciji maloljetničke delinkvencije; predlaganju, provođenju i praćenju provođenja sudskih mjera; resocijalizaciji i reintegraciji.

Ove službe sačinjavaju 13 centara za socijalni rad, jedan dom za djecu bez roditeljskog staranja, dva dječija sela i hraniteljske porodice. Iz Tabela 2. je vidljivo da je veoma različita struktura zaposlenih u CSR kao i neujednačena prosječna godišnja opterećenost slučajevima MD.

Tabela 2. Pregled strukture zaposlenih CSR i prosječna godišnja opterećenost slučajevima MD

Centar za SR	Struktura zaposlenih	Broj zaposlenih	Prosječna opterećenost
Banovići	psiholog pedagog	1	5 do 6 slučajeva godišnje
Doboj Istok	socijalni radnik	1	2 do 3 slučaja godišnje
	pravnik	1	
	službenik	1	
Kladanj	socijalni radnik	2	dva slučaja mjesečno
Lukavac	socijalni radnik	5	10 do 15 slučajeva godišnje
	pedagog-psiholog	1	
	diplomirani psiholog	1	
	pravnik	1	
Srebrenik	socijalni radnik	4	21 slučaj godišnje
	diplomirani psiholog	1	
	pravnik	1	

	socijalni psiholog	1	
Živnice	socijalni radnik	1	15 - 20 slučajeva mjesečno
Tuzla	socijalni radnik	6	86 slučajeva mjesečno
	pedagog psiholog	1	
	pravnik	1	
Gračanica	socijalni radnik	3	dva slučaja mjesečno
	pravnik	1	
Gradačac	socijalni radnik	4	40 slučajeva godišnje
	defektolog	1	
	pravnik	1	
Čelić	profesor	1	dva slučaja mjesečno
	službenik	4	
Teočak	pravnik	1	11 slučajeva u četiri godine
	pedagog psiholog	1	
	pripravnik socijalni radnik	1	
Sapna	socijalni radnik	2	17 godišnje

Pored Centara sa socijalni rad, istraživanjem su obuhvaćene i sljedeće institucije: Dom za djecu bez roditeljskog staranja, SOS selo u Gračanici, “Dječije selo mira” Turija, Udruženje građana za razvoj hraniteljstva, zaštite djece i familija “Familija” kao i nevladine organizacije: NVO “IPAK”, Biro za ljudska prava, Amica Educa, Telex “Udruženje Zemlja djece” i NVO “Prijateljice”.

Mjere intervencija za maloljetnike definirane su kao sve poduzete aktivnosti, intervencije i usluge koje službe, institucije i organizacije u okviru svoje nadležnosti poduzimaju pojedinačno ili u saradnji s drugim institucijama u radu s maloljetnicima i njihovim porodicama kako bi im pružili potrebnu podršku. U ovoj analizi korišteni su kodovi “mjere koje provodite”, “ciljevi mjera”, “efekti mjera”, “poboljšanje vlastitog tretmana” i “poboljšanje tretmana drugih”.

CSR u intervencije uključuje odlazak u porodicu maloljetnika, obavljanje razgovora s maloljetnicima i roditeljima, uspostavljanje saradnje sa školom, pisanje izvještaja sudu o provedenim mjerama, predlaganje mjera sudu, procjena porodične situacije, praćenje provođenja izrečenih mjera.

Većina u nevladinim organizacijama, kao i u hraniteljskim porodicama navodi da direktno ne rade s maloljetnicima delinkventnog ponašanja koji su u fokusu ovog istraživanja, tako da i ne primjenjuju neke posebne intervencije.

MUP Tuzlanskog kantona kao i policijske uprave primjenjuju uglavnom represivne mjere pri čemu naglašavaju da akcent stavljaju na intervencije koje su u najboljem interesu djeteta. Odjeljenje za borbu protiv maloljetničke delinkvencije i nasilja u porodici u okviru MUP-a sprovodi aktivnosti u osnovnim i srednjim školama, “policajac u zajednici”.

Većina općinskih sudova navodi da su najčešće mjere koje izriču pojačan nadzor roditelja, pojačan nadzor organa socijalne zaštite, upućivanje u disciplinski centar i upućivanje u odgojno-popravni dom.

U Kantonalnom tužilaštvu navode da sudovi i pored njihovog prijedloga ne izriču odgojne preporuke već radije odgojne mjere. Tužiocima vide moguću prevenciju kroz mjere represije.

Prevencija je definirana kao organizirane mjere i aktivnosti koje doprinose otklanjanju uzroka maloljetničke delinkvencije, prepoznavanje i sprječavanje njenog nastanka i širenja, kao i ponovnog javljanja. Preventivne aktivnosti analizirali smo kroz kodove: “aktivnosti na prevenciji”, “efekti poduzetih preventivnih mjera”, “vlastito poboljšanje u prevenciji” i “sugestije za prevenciju”.

Anketirani u Disciplinskom centru smatraju važnim aktivnosti prevencije koje su imali u osnovnim i srednjim školama, te preventivni rad u samom Centru s djecom koja imaju probleme u ponašanju.

U KPZ-u aktivnosti su usmjerene na prevenciju recidivizma i socijalnih posljedica maloljetničke delinkvencije i redukciju stigme. Anketirani u centrima za socijalni rad navode da nisu uključeni u aktivnosti prevencije, da sami nemaju dovoljno osoblja i sredstava da ih poduzimaju. Anketirani u ustanovama za djecu bez roditeljskog staranja u aktivnosti prevencije ubrajaju pedagoško-psihološki i odgojni rad s djecom. Većina nevladinih organizacija ima različite programe prevencije gdje su u fokusu djeca marginaliziranih grupa, djeca iz rizičnih porodica i školska djeca.

Procjena efekata preventivnih mjera pokazala je sljedeće: da su pozitivni efekti realiziranih preventivnih aktivnosti; da je zabilježeno smanjenje broja maloljetnika delinkventnog ponašanja; pozitivan efekat širokog programa prevencije „Stop maloljetničkom nasilju - koji je realiziran zajedničkom aktivnošću MUP-a TK, Disciplinskog centra, Biroa za ljudska prava, škola i roditelja. (*Smanjen broj izvršenih krivičnih djela od strane maloljetnika za 3,7% u 2010. god.*).

Učesnici istraživanja su dali dosta sugestija i ponudili široku lepezu mogućnosti za aktivnosti u prevenciji. Neki su navodili konkretne aktivnosti u prevenciji, neki o preduslovima za provođenje aktivnosti prevencije. Većina ih je davala sugestije u vezi s profesionalnim i materijalnim osnaživanjem institucija posebno centara za socijalni rad, uvođenja socijalnog radnika u škole, uspostavljanja tješnje međuinstitucionalne saradnje i saradnje s nevladinim organizacijama, umrežavanje i planiranje zajedničkih programa na nivou lokalnih zajednica, osnivanja dnevnih centara za djecu, formiranja savjetovališta za mlade ljude koji planiraju ulazak u brak, bračnih i porodičnih savjetovališta, promjene školskih programa, više pedagoškog rada s djecom u školama, učenje djece organiziranju slobodnog vremena i obezbjeđivanju više uslova za kreativni rad s djecom od sporta do muzike i slikarstva, te aktivnosti u vezi s postpenalnim periodom.

Po pitanju integracije/reintegracije, istraživanje pokazuje da je prisutna zabrinutost u pogledu (re)integracije mladih delinkventnog ponašanja i da u zajednici ovog trenutka nema organiziranog i sistematičnog pristupa problemu reintegracije/integracije i (re)socijalizacije, te da nema dovoljno aktivnosti ili da je vrlo malo djelovanja na ovom polju.

Kao faktore (ne)uspješne (re)integracije anketirani su naveli:

- bitna dobra stručna procjena potrebe svakog mladog čovjeka i na temelju navedenog sačinjavanje aktivnosti (re)socijalizacije i (re)integracije;
- za uspješnu (re)integraciju bitan faktor je struktura ličnosti i odsustvo psihičkih poremećaja;
- bitno je postojanje servisa za mlade u kojima bi radili stručnjaci iz domena maloljetničke delinkvencije;
- osnaživanje maloljetnika;
- “učiniti da je maloljetnik poželjan u porodici”;
- faktor etiketiranja;
- prihvatanje u lokalnoj zajednici;
- faktor institucionalne brige za maloljetnike.

Većina iz institucija socijalne zaštite i hraniteljskih porodica navode da je cilj (re)integracije ponovno uključivanje maloljetnika u sistem obrazovanja, porodicu, zajednicu, samostalnost maloljetnika i sposobnosti brige za sebe u skladu s njegovom dobi. Nekoliko ih ističe uključivanje maloljetnika u radne aktivnosti kao ciljeve reintegracije. Neki nalaze da su ciljevi reintegracije činjenje maloljetnika uzornim i dobrim djetetom.

U istraživanju se došlo do predloženih ciljeva i napora u (re) integraciji:

- ponovno uključivanje maloljetnika u sistem obrazovanja, porodicu, zajednicu;
- samostalnost maloljetnika i sposobnosti brige za sebe u skladu s njegovom dobi;

- uključivanje maloljetnika u radne aktivnosti kao ciljeve reintegracije;
- činjenje maloljetnika uzornim i dobrim djetetom;
- u ovaj dio brige nije uloženi nikakav napor niti volja, te da nije bilo dovoljno stručnog angažmana i materijalnih sredstava;
- konfuznost u pogledu uloga i zadataka.

Čini se da se potrebe u reintegraciji mogu najjednostavnije vidjeti u navodima predstavnika centara za socijalni rad: *“ako brzo društvo ne shvati da je bolje ulagati u prevenciju i resocijalizaciju, nego otvarati zatvore i trošiti novac na to, onda bi društvo dokazalo da to shvaća; ojačati centre za socijalni rad; ojačati policiju da radi na tom problemu; uozbiljiti sudove i tužilaštva, institucije koje se bave resocijalizacijom, disciplinske centre...; ojačati kadrovsku strukturu škola prije svega, u školama je problem, nije u CSR, tamo treba djelovati i onda će CSR biti lakše” (P28:30).*

Međuinstitucionalnu saradnju i saradnju između institucija i nevladinih organizacija posmatrali smo kroz aspekte uspostavljanja saradnje i njene forme, efekata saradnje, iskustava dosadašnje i planova za dalju saradnju. Većina predstavnika institucija sistema i nevladinih organizacija navodi da saradnja među institucijama sistema nije na zadovoljavajućem nivou i da je više formalna i podložna administrativnim procedurama i ograničenjima. Nasuprot tome, saradnja s nevladinim organizacijama je više neformalna i mnogo fleksibilnija. Generalno, sve institucije i nevladine organizacije navode da imaju manje-više dobru saradnju jedni s drugima, ali da njen kvalitet treba poboljšati.

Svi učesnici istraživanja su istaknuli da je saradnja između i unutar institucija pravosuđa i institucija socijalne zaštite zakonski regulirana pri rješavanju svakog pojedinačnog slučaja maloljetničke delinkvencije. U jednoj policijskoj upravi kažu: *„...koliko god mi govorili, saradnja jeste dobra,*

ali nema zajedničkog rada. Socijalni radnik bude prisutan tu samo kada se uzima izjava maloljetnika koji nema roditelja, i to je naš sav kontakt sa socijalnim radnikom... mislim da nema uvezanosti koja je bitna... i bitno je da se proprati dijete predškolske ustanove, preko školske, pa ako je već počinilac i preko njegove resocijalizacije, da se proprati i da se ima uvid šta sve i kako. Da i mi imamo uvid o stanju u porodici, o psihološkom stanju djeteta... Iz tog domena mora postojati zajednički rad, ne samo saradnja... “ (P36:22).

Gotovo svi učesnici istraživanja iz institucija pravosuđa i centara za socijalni rad naglašavaju važnu ulogu socijalnog radnika već pri prvom ulasku maloljetnika u pravosudni sistem.

Opis karakteristika maloljetnika - djeca koja su povodljiva, neodgovorna, nezainteresirana za školovanje, te imaju tendenciju druženja sa starijim delinkventima.

Porodični kontekst maloljetnika - maloljetnici s više teških krivičnih djela čini se da više dolaze iz porodica koje su dezorganizirane i gdje je prisutno nasilje u porodici, alkoholizam i ovisnost o opojnim drogama jednog od roditelja ili potpuno prepuštanje djece ulici ili ustanovama za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja.

Školska situacija - škola ne pokazuje interesovanje za djecu problematičnog ponašanja ili djecu koja su došla u sukob sa zakonom. Neki stiču dojam da su ova djeca u školi marginalizirana i na neki način odbačena. Također, prisutan je osjećaj žaljenja za ranijom više odgojnom funkcijom škole, posebno srednje škole. Većina navodi da školski programi nisu prilagođeni djeci, da nema brige o vannastavnim aktivnostima, te da je nedovoljan broj nenastavnog osoblja kao što su pedagozi, psiholozi ili socijalni radnici.

Okruženje maloljetnika - u nekim okruženjima maloljetnička delinkvencija prisutnija je među domicilnim stanovništvom,

a u drugim odnos domicilni i prognani/raseljeni je gotovo podjednak. Dosta ima kritičkog osvrta na brigu o djeci u lokalnim zajednicama posebno s aspekta obezbjeđivanja različitih sportskih, rekreativnih i drugih sadržaja. Također, većinu lokalnih zajednica karakterizira i odsustvo solidarnosti i interesovanja za djecu čiji roditelji nisu sposobni ili nisu u mogućnosti pružiti im odgovarajuću brigu.

Vršnjaci - maloljetnici se druže s vršnjacima koji imaju slično ponašanje i interesovanje, iz istog su okruženja, često iz susjedstva ili istog razreda, nekada i rođaci. Većina procjenjuje da maloljetnici s vršnjacima provode slobodno vrijeme i da zajedno čine većinu delinkventnih radnji.

Slobodno vrijeme - maloljetnici većinu slobodnog vremena provode na ulici, u internet klubovima na igricama, u kladionicama, u skitnji po ulicama ili nekim ugostiteljskim objektima i da su bez roditeljskog nadzora. Neki od maloljetnika u slobodno vrijeme koriste alkohol, cigarete, marihuanu ili uzimaju tablete ili druga sredstva u društvu vršnjaka. Maloljetnici čije su porodice dobrog imovinskog stanja slobodno vrijeme provode nestrukturirano, vozeći motore, gledajući TV ili u kući igrajući se na računaru, a neki od njih imaju i djevojke.

Maloljetnici - žrtve zlostavljanja – sve prisutnije jeste prisiljavanje maloljetnika na prosjačenje bilo od roditelja ili od drugih starijih osoba. Drugi, čest oblik zlostavljanja o kojem se dosta govori je zlostavljanje unutar grupe delinkvenata.

Vrsta krivičnih djela - najveći broj maloljetnika čini prekršaje narušavanja javnog reda i mira i ugrožavanja bezbjednosti saobraćaja; učestvuje u tuči, čini krađe i to od sitnih krađa, obijanja auta do provala u radnje; potom nešto manji broj čini teške krađe i razbojništva; slijedi nanošenje tjelesnih povreda, lažno prijavljivanje i lažno dojavljivanje; skitnja i prosjačenje, rasturanje i upotreba opojnih droga, a znatno rjeđe pokušaji ubistva i nošenje vatrenog oružja ili seksualni delikti.

Dinamika kretanja maloljetničke delinkvencije - U institucijama procjenjuju da je u posljednje tri godine prisutan blagi pad broja krivičnih djela počinjenih od maloljetnika. Također, procjenjuju da je manji broj novih slučajeva maloljetnika delinkventnog ponašanja u odnosu na raniji period.

ZAKLJUČAK

- Osnovna karakteristika većine institucija je kadrovska i materijalno-tehnička nerazvijenost, te programska insuficijentnost.
- Nevladine organizacije uključuju različite profile stručnjaka, podrška su institucijama sistema, a aktivnosti su im ograničene projektnim zadacima.
- Prevencija je prepoznata kao vrlo važna i značajna aktivnost. U odnosu na aktivnosti prevencije može se zaključiti da, nasuprot aktivnostima u prevenciji koje provode nevladine organizacije u institucijama sistema ovakvi programi se manje navode. Preventivne aktivnosti najviše provode službe koje primarno djeluju represivno, kao što su MUP i policijske uprave, te disciplinski centar.
- Učesnici istraživanja su ponudili niz ideja za aktivnosti prevencije od osnaživanja centara za socijalni rad, uvođenja socijalnog radnika u škole, umrežavanja na nivou lokalne zajednice do niza aktivnosti vezanih za rad s djecom, mladima i porodicom.
- *Mjere i intervencije* - Poboljšanje vlastitog tretmana i tretmana drugih većina vidi u profesionalnom osnaživanju, multidisciplinarnim timovima, organiziranju službi za mlade, formiranju mobilnih timova, umrežavanju s drugima, promjeni svijesti javnosti o maloljetničkoj delinkvenciji, ali i vrednovanja i gledanja na maloljetničku delinkvenciju kako u pravosudnom tako i u socijalnom sektoru.

- *Integracija/reintegracija* – model koji bi uključivao besplatnu edukaciju, podršku u profesionalnom osposobljavanju i zapošljavanju, mogla bi biti dobra osnova za izgradnju modela (re)integracije mladih delinkventnog ponašanja.
- *Saradnja među institucijama i nevladinim organizacijama* - vidljivo je da interdisciplinarni rad na polju maloljetničke delinkvencije treba učiniti kvalitetnijim.
- Faktori delinkvencije i recidivizma najčešće su porodica i unutarporodični odnosi, potom škola i lokalna zajednica, nadalje slijede sveukupne društvene poslijeratne promjene i sociopatološke pojave i na kraju biološki faktori. Gledano iz ugla institucija i nevladinih organizacija faktori recidivizma leže u suštini u izostanku sveukupnog blagovremenog interdisciplinarnog pristupa djetetu i njegovoj porodici kada se prepozna problematično ponašanje djeteta.
- Imajući u vidu da se u posljednje vrijeme sve češće susrećemo sa “spektrom” maloljetničkog prestupništva, bilo bi umjesno proširiti postojeću krivičnopravnu inkriminaciju.
- U interesu promoviranja i utjecanja na politiku zaštite prava i dostojanstva maloljetnih delinkvenata u Tuzlanskom kantonu, neophodno je posebnu pažnju posvetiti daljnjoj edukaciji i zajedničkim i specijalizovanim treninzima za tužioce, sudije i policiju. Isto tako, neophodno je oformiti radna tijela i grupe koje će raditi na rješavanju ovog problema.
- Nameće se generalni zaključak, da bez stroge primjene zakona, preduzimanja kontinuiranih odgovarajućih planskih društvenih mjera, odlučne političke volje i izgradnje svijesti da u društvu postoji ovaj problem, malo je vjerovatno da možemo, ne samo iskorijeniti maloljetničku delinkvenciju u Tuzlanskom kantonu, nego ne možemo ni zaustaviti postojeći trend širenja i rasta ove pojave.

LITERATURA

1. Bijedić, M., Kovačević, R., Čišić, B. *Analiza modaliteta poremećaja u ponašanju učenika srednjih škola na području općine Tuzla*. I naučni skup Univerziteta u Beogradu. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. Beograd 2007; 297-308
2. Grupa autora (2014): “Utjecaj različitih konteksta socijalizacije na razvoj maloljetničke delinkvencije u postratnoj Bosni i Hercegovini - preporuke za mjere prevencije i intervencija”, Istraživačka studija, OFF-SET, Tuzla,
3. Karić, N. (2008): *Socijalni rad i maloljetnička delinkvencija u zajednici*, OFF-SET, Tuzla.
4. Milosavljević, M. (2003): *Devijacije i društvo*, Beograd, Izdavačka kuća Draganić.
5. Milosavljević, M., Jugović, L., A. (2009): *Izvan granica društva, savremeno društvo i marginalne grupe*, Izdavački centar (CIDD), Beograd,
6. Šarić, H. (2010) *Socijalni rad s ovisnicima*, OFF-SET, Tuzla.
7. Tomić, R., Šarić, H. (2008) *Sociopatološke manifestacije kod djece i mladih*, OFF-SET, Tuzla.

TEMA III

RAZLIČITI PRISTUPI U RADU S MALOLJETNIM DELINKVENTIMA I MODELI TRETMANA

POSTOJEĆI MODELI TRETMANA MALOLJETNIKA U TUZLANSKOM KANTONU- KAKVU PODRŠKU NUDIMO MALOLJETNICIMA DELINKVENTNOG PONAŠANJA?

**Lejla Kuralić-Ćišić¹, Teufika Ibrahimfendić², Melisa
Slavuljica³**

Univerzitet u Tuzli, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet,
Odsjek poremećaji u ponašanju¹
Udruženje građana “Vive Žene” nevladina organizacija²
Javna ustanova Odgojni centar Tuzlanskog kantona³

SAŽETAK

S obzirom na to da smo svjedoci svakodnevnog porasta problema maloljetničke delinkvencije na području TK, potrebno je posebnu pažnju posvetiti kreiranju i realizaciji pojedinih modaliteta tretmana u postupanju s djecom i mladima s poremećajima u ponašanju. Ova radionica će istražiti i razgovarati o modelima tretmana maloljetnika u Tuzlanskom kantonu. Nakon upoznavanja s ciljem radionice, stručno lice iz disciplinskog centra će prezentirati model rada koji se primjenjuje u njihovoj instituciji, a nakon toga će se otvoriti diskusija na osnovu primjera dobre prakse kako bi se unaprijedio model pristupa delinkventima. U radu s delinkventima planovi tretmana se prave zajedno s delinkventom i u obzir uzimaju kompletnu osobu. Planiranje tretmana samo po sebi djeluje terapijski, jer se izgrađuje odnos sa delinkventom, čuje se priča konkretne osobe, dobije bolje razumijevanje historije i iskustva delinkventa, unutarjni i vanjski resursi i trenutna životna situacija delinkventa. Klinička procjena može uključivati dokumentaciju delinkvencije, testiranje i dijagnozu, ali je mnogo bogatija i dublja ukoliko se stekne

povjerenje kao i dogovor oko korištenja i spremanja podataka oko delinkvencije. Planiranje tretmana podrazumijeva također i dogovor oko broja sesija, psihoobrazovanje prema potrebama delinkventa, pripremanje za sudski proces (ukoliko u međuvremenu ide na sud). U tretmanu je veoma važno pokazati povjerenje, poštovanje, razumijevanje, pružiti prostor i vrijeme koji su potrebni za obavljanje ovog teškog posla. Na blag način suočiti delinkventa s jasnim kontradiktornostima i zajedno istražiti sisteme podrške na koje se može osloniti u porodici ili bližoj okolini i preuzimanju odgovornosti za učinjeno djelo. *Cilj radionice* je prezentiranje i diskutiranje oko postojećih modela tretmana delinkvenata i unapređenje i uvođenje novih i efikasnijih pristupa u radu sa delinkventima.

Ključne riječi: maloljetnička delinkvencija, tretman, disciplinski centar

UVOD

U razumijavanju poremećaja u ponašanju djece i mladih napravljen je veliki pomak u posljednjih 150 godina. Poremećaji u ponašanju su dobili status problema koji zaslužuje posebnu pažnju naučnika i praktičara, izdvojeni su različiti oblici poremećaja ponašanja, napravljena je jasna razlika između poremećaja ponašanja i drugih fenomena s kojima su ranije bili svrstani u istu grupu, razvijena je široka mreža različitih institucija i profesionalnih usmjerenja koji rade na prevenciji i tretmanu djece i omladine s poremećajima ponašanja i dr. (*Žunić-Pavlović, Popović-Ćitić, Pavlović, 2010*).

Poremećaje ponašanja teško je tretirati (*Bailey, 1996, 2001; Frick, 2001*). Faktori koji zauzimaju centralno mjesto u djelotvornom tretmanu poremećaja ponašanja su dob u kojoj su intervencije uvedene i klinički tok i ozbiljnost poremećaja (*Moretti et al., 1997*). Adolescenti kako odrastaju postaju izloženiji utjecajima vršnjaka i škole, te oni postaju bitni za razvoj ponašajnih problema. Sve to određuje vrstu i trajanje tretmana, a koji će tretmani biti na snazi za adolescente, zavisi od različitih razvojnih nivoa adolescenata i različite vrste poremećaja ponašanja.

Postoji više vrsta tretmana poremećaja ponašanja adolescenata:

- individualni programi tretmana,
- tretmanske intervencije usmjerene na porodicu i roditelje,
- intervencije u školi,
- farmakološki tretman i sl. (*Liabo, Richardson, 2007*)

Kazdin (*1993, prema: Žunić-Pavlović, Kovačević-Lepojević, 2010*), je identificirao 230 različitih pristupa u tretmanu poremećaja ponašanja i procijenio njihov kvalitet na osnovu četiri osnovna kriterija: teorijska utemeljenost, zasnovanost na rezultatima istraživanja, empirijski dokazi o djelotvornosti i empirijski potvrđena povezanost između procesa promjene i rezultata.

Većina savremenih autora poziva se na rezultate opsežne studije efektivnog psihosocijalnog tretmana djece i omladine s poremećajima ponašanja koja je zasnovana na analizi 82 evaluacije efekata iz perioda 1966 -1995. godina (*Brestan, Eyberg, 1998, prema: Žunić-Pavlović, Kovačević-Lepojević, 2010*). Prema efektivnosti, različite forme tretmana razvrstane su u tri kategorije: potvrđeno efektivne (ukupno 2), moguće efektivne (ukupno 10) i neefektivne forme.

Brojni autori ističu osnaživanje porodica i roditeljske intervencije u prevenciji i tretmanu adolescentnih problema i rizičnih ponašanja (*Alvarado, Kumpfer, 2000; Brestan, Eyberg, 1998; Kazdin, 1993; 1997; Kumpfer et al., 2000*).

Uprkos povećanom interesu i brojnim nastojanjima da se unaprijedi praksa psihosocijalnog tretmana maloljetnih delikvenata, još uvijek nema dovoljno jakih dokaza o uspješnosti primijenjenih modela tretmana maloljentičke delinkvencije. Postojeći modeli tretmana delikvenata i unapređenje i uvođenje novih i efikasnijih pristupa u radu s delikventima je neophodnost i nužnost.

PREDMET, CILJ I METODE

Predmet rada je da se istraže postojeći modeli tretmana maloljetnika u Tuzlanskom kantonu, odnosno kakva podrška se nudi maloljetnicima delinkventnog ponašanja.

CILJEVI RADIONICE:

- Diskusija o modelima tretmana maloljetnika delikventnog ponašanja u Tuzlanskom kantonu;
- Upoznavanje sa iskustvima različitih učesnika o tretmanu maloljentih delinkvenata, o međuprofesionalnoj i međuinstitucionalnoj intervenciji u zajednici;
- Razviti pozitivan stav o potrebi saradnje između

različitih institucija i profesija u lokalnoj zajednici (npr. policija, centri za socijalni rad, disciplinski centar, nevladine organizacije, škola, itd.)

METODOLOGIJA

Kao radni metod korištena je radionica. Radionica je savremeni oblik interaktivnog učenja i poučavanja koji je usmjeren na različite ciljne grupe/učesnike (studente ili druge osobe) s ciljem razvijanja vještina i/ili jačanja osjetljivosti za određene probleme. Učesnici radionice zajedno rade na razvijanju vještina i stavova koji (često) prije nisu postojali.

REZULTATI

GLAVNE DJELATNOSTI DISCIPLINSKOG CENTRA SU:

- izvršenje odgojne mjere - disciplinske mjere upućivanja u disciplinski centar za maloljetnike,
- stručni dijagnostičko-opservacioni tretman maloljetnika sa izraženim poremećajima u ponašanju.

U radu sa delinkventima planovi tretmana prave se zajedno s delinkventima i u obzir uzima kompletnu osobu. Planiranje tretmana samo po sebi djeluje terapijski, jer se izgrađuje odnos s delinkventom, čuje se priča konkretne osobe, dobije bolje razumijevanje historije i iskustva delinkventa, unutarjni i vanjski resursi i trenutna životna situacija delinkventa. Klinička procjena može uključivati dokumentaciju delinkvencije, testiranje i dijagnozu, ali je mnogo bogatija i dublja ukoliko se stekne povjerenje kao i dogovor oko korištenja i spremanja podataka oko delinkvencije. Planiranje tretmana podrazumijeva također i dogovor oko broja sesija, psihoobrazovanje prema potrebama delinkventa, pripremanje za sudski proces (ukoliko u međuvremenu ide na sud). U tretmanu je veoma važno pokazati povjerenje, poštovanje, razumijevanje, pružiti prostor i vrijeme koji su potrebni za obavljanje ovog teškog posla. Na

blag način suočiti delinkventa s jasnim kontradiktornostima i zajedno istražiti sisteme podrške na koje se može osloniti u porodici ili bližoj okolini i preuzimanju odgovornosti za učinjeno djelo.

Dijagnostika i opservacija

U organizacijskoj jedinici za dijagnostiku i opservaciju se utvrđuje i procjenjuje etiologija i intenzitet poremećaja u ponašanju kod maloljetnika koji su primljeni na dijagnostičku obradu s ciljem određivanja daljeg adekvatnog tretmana. Prijem maloljetnika na dijagnostičko opservacioni tretman u disciplinski centar se vrši na prijedlog nadležnih organa, odgojno obrazovnih ustanova i ustanova socijalne zaštite.

Odluku o prijemu maloljetnika na dijagnostiku i opservaciju u disciplinski centar donosi direktor disciplinskog centra, na prijedlog stručnog tima, u skladu s odredbama zakona, podzakonskih propisa i općih akata te ustanove. Trenutno nisu ostvareni prostorni ni kadrovski kapaciteti koji su potrebni za provođenje dijagnostičko opservacionog tretmana.

Preventivni tretman

Jedna od aktivnosti koja se planira provoditi je preventivni tretman. Aktivnosti u vezi s prevencijom maloljetničke delinkvencije će se izvoditi na dva načina:

- individualni preventivni rad
- grupni preventivni rad (s maloljetnicima i radionice i predavanja u školama)

Individualni preventivni tretman se može sprovesti na zahtjev roditelja, usvojitelja ili staratelja, škole koju maloljetnik pohađa i nadležnog centra za socijalni rad (u tim slučajevima je neophodna saglasnost roditelja).

Roditelji podnose disciplinskom centru pismeni zahtjev za provođenje individualnog preventivnog tretmana (postoje

forme tih dokumenata) i prilažu potrebnu dokumentaciju. A stručni tim odlučuje o prijemu maloljetnika na tretman.

Po uvidu u dokumentaciju (ako je zahtjev uputio roditelj, usvojitelj, staratelj ili škola) službenim putem će se od nadležnog centra za socijalni rad tražiti socijalna anamneza. U slučaju da za tu porodicu nije napravljena socijalna anamneza, naš socijalni radnik odlazi u porodicu maloljetnika i pravi je.

Na osnovu dobivene dokumentacije i socijalne anamneze član stručnog tima pravi plan individualnog preventivnog tretmana. Prije početka provođenja tretmana, kada maloljetnik i roditelj, staratelj ili usvojitelj dođu prvi put i vide taj plan, mogu dati svoje prijedloge i sugestije na njega. Roditelj, staratelj ili usvojitelj tada daju pismeni pristanak na tretman. Neophodan je i pismeni pristanak maloljetnika, jer je tretman baziran na principu dobrovoljnosti, koja isključuje bilo koju vrstu prisile. Tretman može trajati od 2 do 6 mjeseci (najčešće 2 ili 3 puta sedmično po 2 ili 3 sata). Bitno je naglasiti da se za svakog maloljetnika pravi individualni plan tretmana, zavisno od intenziteta poremećaja u ponašanju i socijalne podrške koju maloljetnik ima. Uporedo s tretmanom maloljetnika teći će tretman roditelja, staratelja ili usvojitelja maloljetnika. Tretman roditelja, staratelja ili usvojitelja će biti baziran na dobrovoljnoj osnovi. Planiran je grupni rad, jednom sedmično. Prilikom izrade plana tretmana vodi se računa o tome da se tretman ne poklapa s vremenom kada je maloljetnik u školi. Nastava, naravno, ima prioritet, a tretman će se održavati prije ili poslije nje, zavisno od toga koja je maloljetnik smjena u školi.

Ako maloljetnik bude imao teškoće u učenju i savladavanju školskog gradiva, pedagog-psiholog će odlaziti redovito u školu, razgovarati s nastavnim osobljem i na osnovu toga odrediti na koje oblasti se treba fokusirati u radu s maloljetnikom. Grupni preventivni rad se odnosi na grupni rad

sa štíćenícima i radionice i predavanja za učenike, nastavnike ili roditelje u osnovnim i srednjim školama.

Stručni tim ustanove izrađuje projekte, koje će upućivati Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta i Prosvjetno-pedagoškom zavodu. Nakon dobivanja saglasnosti za njegovo provođenje, projekat se prezentira Nastavno-naučnom vijeću i Vijeću roditelja u školama u kojima se provodi. Nakon što ga i oni odobre, počinje realizacija.

S učenicima se radionički obrađuju pojedine teme, koje kao zajednički cilj imaju preventivno djelovanje vezano za maloljetničku delinkvenciju. Neke od tema koje se u školama mogu obrađivati su:

- komunikacijske vještine
- nenasilna komunikacija
- nenasilno rješavanje sukoba...

Škola može uputiti zahtjev disciplinskom centru za predavačko ili radioničko obrađivanje nekih tema, koje su aktuelne za učenike, nastavnike ili roditelje npr. narkomanija, alkoholizam, posljedice činjenja krivičnih dijela, prava-obaveze-odgovornosti... Broj radionica/predavanja se određuje individualno, u skladu s mogućnostima disciplinskog centra i potrebama škole.

OPIS TRETMANA U DIREKTNOM RADU SA ŠTIĆENICIMA / INSTITUCIONALNI PRISTUP TRETMANU

Tretman štićenika obuhvata individualni rad (u toku kojega će se obrađivati različite tematske cjeline), grupni rad, obrazovne aktivnosti, okupacione aktivnosti i slobodne aktivnosti. Pri njihovoj realizaciji polazi se od specifičnih razvojnih potreba maloljetnika, uz punu podršku i odgovornost stručnih radnika za kvalitetu sadržaja i metode rada.

Cjelokupni tretman u prvom redu ima ulogu vraćanja povjerenja u sebe i svoje sposobnosti, kao i podizanja nivoa odgovornosti prema sebi i okolini. Povjerenje u sebe i odgovornost su polazna osnova za sagledavanje svog položaja, uključujući činjenje krivičnog djela, odnos s porodicom, okolinom i obrazovni status.

Individualni rad (tematske cjeline)

1. Odnos prema sebi

Ima za cilj razvijanje vlastitog identiteta i vraćanje samopouzdanja i vjere u svoje sposobnosti. Također, razvija se osjećaj vlastite odgovornosti, što na maloljetnika ima veliki utjecaj (s obzirom na to da je već počinio ili postoje indicije da će počiniti krivično djelo). Teme koje se obrađuju su:

- identitet (ja kao muško/žensko, sin/kći...)
- izgradnja samopouzdanja
- čuvanje i unapređivanje zdravlja (između ostaloga smanjenje stresa)
- seksualnost (seksualni odgoj)
- osjećaj odgovornosti
- razvijanje vještina komuniciranja (verbalno, neverbalno)
- vještina donošenja odluka
- tolerancija

2. Odnos s drugima

Ljudi su socijalna bića i samim tim odnos s drugima predstavlja važnu komponentu u njihovom ličnom razvoju. Odnos s drugima je dvosmjernan - odnosi se na to kako nas drugi vide i kako mi vidimo druge. Teme koje se obrađuju su:

- sličnosti i različitosti
- predrasude i stereotipi
- kako gledam na druge
- kako drugi gledaju na mene
- identifikacija s drugima (idoli)
- otpor pritisku vršnjaka
- pravda-nepravda

3. Odnos prema porodici

Kao primarno okruženje, porodica predstavlja značajan segment u odgoju maloljetnika. Porodica je prva grupa kojoj dijete pripada. Veze i odnosi u porodici su jako bini, predstavljaju temelj za formiranje ličnosti maloljetnika. Teme koje se obrađuju su:

- moja porodica i ja
- socijalne i komunikacijske prilike u porodici
- genogram
- komunikacija (verbalna i neverbalna)
- modeli učenja i ponašanja u porodici
- odnos prema roditeljskom autoritetu
- emocije
- uloga porodice u interakciji sa širim socijalnim okruženjem

4. Odnos prema obrazovanju

Većina počinioca krivičnih djela su obrazovno zapušteni. Njihov interes za obrazovanjem je na jako niskom nivou. U sklopu tretmana će se intenzivno raditi na promjeni njihovih stavova. Teme koje se obrađuju su:

- formiranje stavova prema obrazovanju i radu

- uloga obrazovanja i obrazovne potrebe
- razvijanje pozitivnog stava prema autoritetu i disciplini
- motivacija
- profesionalna orijentacija

5. Odnos prema radu

Ima za cilj izgrađivanje odgovornosti prema radu i sticanje radnih navika. Kroz ovaj program mladima će se pružiti mogućnost da učestvuju u društveno korisnom radu izvan disciplinskog centra, koji će biti na dobrovoljnoj osnovi. Tematske cjeline koje se obrađuju sa štíćenicima su:

- rad i zadovoljavanje potreba
- odnos prema legalno stečenim dobrima
- norme, kultura i svrha procesa rada
- razvijanje radnih navika (između ostaloga u domaćinstvu)
- razvoj interesa
- novac i kako ga koristiti

6. Odnos prema počinjenom krivičnom djelu

Potrebno je da se uoče motivi koji su maloljetnika naveli da poćini određeno krivično djelo, da on sam uvidi štetnost takvog ponašanja, i da razvije mehanizme koji će mu pomoći da više ne ćini takva djela. Teme koje se obrađuju su:

- uloga moralnih načela u životu pojedinca
- nenasilno rješavanje konflikata
- uloga vršnjaka pri izboru oblika ponašanja
- odnos prema vršnjacima
- odnos prema krivičnom djelu i krivićne sankcije
- agresivnost i samokontrola
- zloupotreba psihoaktivnih supstanci

GRUPNI RAD (RADIONICE)

Radionice predstavljaju grupnu socioedukativnu aktivnost usmjerenu ka rehabilitaciji i resocijalizaciji maloljetnika u sukobu sa zakonom, ili onih koji pokazuju tendenciju da bi to mogli postati. Stavljaju primarni akcenat na formiranje grupe, stvaranje grupne dinamike i kohezije, rad na međusobnim odnosima, rad na sadržajima koje korisnici iznose kao problem u okviru teme radionice, rad na razvijanju verbalne i neverbalne komunikacije, te sticanje novih saznanja (spoznaja sebe, sticanje socijalnih vještina i kulturnih navika). Cilj ovakvog pristupa je utjecati na promjenu ponašanja kod mladih, te omogućiti njihovo bolje prilagođavanje sredini, sticanje socijalnih vještina, sticanje saznanja, rad na što zrelijem i produktivnijem funkcioniranju, te podizanje samopouzdanja i samopoštovanja.

Osim grupnog rada sa štíćenicima u Disciplinskom centru, održavaju se i radionice koje imaju cilj prevenciju maloljetnične delinkvencije u školama od strane uposlenika Centra u saradnji s Edukacijsko-rehabilitacijskim fakultetom (odsjek: Poremećaji u ponašanju) i Ministarstvom unutrašnjih poslova. Kompletna i uspješna prevencija maloljetničke delinkvencije traži hitnu identifikaciju mladih s neprihvatljivim ponašanjem. Dakle, preventivni rad s djecom u školama je vrlo važan, a planiran je kroz radionice u osnovnim i srednjim školama na području Tuzlanskog kantona. S roditeljima i stručnjacima koji su uključeni u obrazovanje tj. odgojno-obrazovni sistem planiran je zajednički rad koji ima cilj prevenciju neprihvatljivog ponašanja maloljetnika. Nastavnici i stručno osoblje u školama (kao i roditelji) će biti informirani o zakonskim odredbama, njihovim pravima i obavezama, kao i o djelatnosti JU Disciplinski centar za maloljetnike TK. Predavanja koja će voditi stručnjaci, bit će prilagođena dobi, kulturi i obrazovnoj strukturi korisnika u školama.

Ciljevi rada u radionicama su:

- otkriti problematična područja za članove grupe i raditi na poboljšanju vještina donošenja odluka;
- razvijati socijalne vještine kod mladih s ciljem da im se olakša samostalno donošenje odluka;
- širiti percepciju o problemima koji su zajednički za populaciju adolescenata, kroz tehnike grupnog rada;
- uvažavati mlade kao odrasle od strane tima, tj. priznati im status i ukazati poštovanje koje i odrasli uživaju kao socijalna grupa, kako u radionicama, tako i izvan njih;
- razvijati odgovornost mladih kroz njihovo uključivanje u sve vidove odlučivanja.

Teme za radionice predlažu stručni radnici i sami štićenici, u skladu sa predviđenim planom, s time da se rad u radionicama može modificirati, zavisno od aktualnih događaja u grupi ili samom disciplinskom centru.

OBRAZOVNE AKTIVNOSTI

Stav stručnog osoblja koje je radilo direktno s maloljetnicima u sukobu sa zakonom je da je, u cilju smanjenja prestupništva (ili bar izbjegavanja recidivizma), najbolje ovoj populaciji pružiti mogućnost za obrazovanje iz oblasti za koje su pokazali interes. Postoji potreba da se mladima koji su uključeni u redovno obrazovanje, a imaju problema sa usvajanjem gradiva, pruži pomoć u učenju kako bi svoje školovanje uspješno priveli kraju. S druge strane, utvrđeno je da bi mladima koji su iz bilo kojeg razloga prekinuli školovanje, bilo neophodno omogućiti njegov nastavak i završetak.

Stručni radnici (pedagozi-psiholozi) će intenzivno raditi sa štićenikom na savladavanju nastavnog gradiva, koje maloljetnik nije mogao sam savladati. Planira se i uključenje volontera (studentata završnih godina Filozofskog fakulteta), koji će grupno i individualno raditi s maloljetnicima koji imaju teškoće u učenju.

OKUPACIONE AKTIVNOSTI

Ove aktivnosti imaju za cilj što kvalitetniji tretman štićenika. Imaju veliku ulogu u razvijanju radnih navika, fizičkog i estetskog odgoja, a ujedno predstavljaju i mogućnost rekreacije, odmora i zabave za korisnike. Prilikom realizacije okupacionih aktivnosti štićenike ćemo usmjeravati na korištenje svih materijala koje nam daje priroda (plodovi, kesteni, žirevi, suho bilje i cvijeće, suhi listovi itd.). Na taj način potičemo i razvijamo njihovu kreativnost i ostvarujemo kvalitetniji odnos s prirodom i svijetom oko sebe, jer sve te aktivnosti oplemenjuju mladog čovjeka razvijajući u njemu osjećaj za lijepo.

Imamo sljedeće aktivnosti:

- sportsko-rekreativne (stoni tenis, košarka, atletika, vježbe snage i izdržljivosti),
- likovne (posebno opremljen prostor za likovne aktivnosti, gdje se uz stručno vodstvo koriste različite tehnike i oblici likovnog izražavanja, te odgovarajućim radovima obilježavaju razni praznici, aktuelni događaji, specifičnosti godišnjih doba i sl.)
- cvjećarstvo (sadjnja i uzgoj cvijeća u saksijama, izrada aranžmana od suhog cvijeća)
- rad s glinom i sličnim materijalima (pravljenje različitih oblika, predmeta, životinja...)
- rad s drvetom i kartonom - izrada maketa itd.

SLOBODNE AKTIVNOSTI

U slobodne sadržaje spadaju aktivnosti koje se također odvijaju individualno i u grupama, a koje se održavaju u samom disciplinskom centru (TV, DVD, stoni tenis, društvene igre, itd.), kao i izvan prostorija disciplinskog centra (odlazak na koncerte, sajam knjiga, u muzej, na bilijar, utakmicu, bazen, u kino, pozorište...). Ove aktivnosti imaju jako pozitivan utjecaj

na maloljetnike i često im pomažu da se lakše uključe u sistem funkcioniranja disciplinskog centra.

Slobodne aktivnosti doprinose izgrađivanju socijalnih vještina, promjeni stavova prema nekim sadržajima koje mladi mogu koristiti, mogu utjecati na promjenu (loših) navika, izgrađivanju komunikacije.

ZAKLJUČAK

Iako nedostaje vrednovanje postojećih modela rada u praksi, preporučuje se stalno preispitivanje djelotvornosti i efikasnosti. Poželjno je da se u radu s delinkventima planovi tretmana prave zajedno i da se u obzir uzima kompletna osoba, a ne samo krivično djelo koje su uradili.

Nakon naše diskusije o postojećim modelima tretmana maloljetnika na TK, modalitetima brige za maloljetnike, modalitetima u disciplinskom centru, CZSR, školi i odgojno-popravnim domovima, zajedno s učesnicima radionice donijeli smo sljedeće zaključke:

Potrebno je:

- stvoriti mogućnost za izricanje odgojno-popravnih mjera;
- povećati nivo saradnje i uvezanosti u realizaciji svih ovih modaliteta brige;
- raditi na međuprofesionalnoj i međuinstitucionalnoj saradnji;
- raditi na jačanju kompetencija u svakom smislu;
- jačati prostorne, materijalne i ljudske resurse.

Postojeći model tretmana maloljetnih delinkvenata u disciplinskom centru ima jasnu strukturu koja je prezentirana na radionici. O načinu tretmana maloljetnika u školama, centrima za socijalni rad, načinu postupanja u policiji ili na sudu nije dovoljno diskutirano na ovoj radionici.

Zajedničko rješavanje problema maloljetničke delinkvencije u lokalnoj zajednici još uvijek nije dovoljno prepoznato, niti su prepoznate mogućnosti i potrebe međuprofesionalne saradnje. To je rezultat međusobnog nerazumijevanja (“šta ko radi” i “kako radi”), a bez tog razumijevanja nema podjele poslova i zadataka.

LITERATURA

1. Žunić-Pavlović, V., Kovačević-Lepojević, M. Prevencija i tretman poremećaja u ponašanju, Univerzitet u Beogradu. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd. 2010.
2. Alvarado, R., Kumpfer, K. L. Strengthening America's families. *Juvenile Justice*, 2000.
3. Bailey, S. Current Perspectives on Young Offenders. Aliens or Alienated? *Journal of Clinical Forensic Medicine*, 1996.
4. Bailey, S. Clinical Governance in Adolescent Forensic Mental Health, paper presented to Royal College of Psychiatrists. *Clinical Governance in Forensic Psychiatry*. London. 2001.
5. Brestan, E. V., Eyberg, S. M. Effective psychosocial treatments for children and adolescents with disruptive behaviour disorders: 29 years, 82 studies, and 5272 kids. *Journal of Clinical Child Psychology*, 1998.
6. Frick, P.J. Effective interventions for children and adolescents with conduct disorder. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 2001.
7. Kazdin, A. E. Adolescent mental health: Prevention and treatment programs. *American Psychologist*, 1993.

8. Luthar, S.S., Burack, J.A., Cicchetti, D., Weisz J.R. (Ur.), *Developmental psychopathology: Perspectives on adjustment, risk, and disorder*, Kazdin, A.E. *Conduct disorder across the life-span*. New York: Cambridge University Press.1997.
9. Glantz, M.D., Johnson, J.L. (Ur.) *Resilience and Development: Positive Life Adaptions*, Kumpfer, K.L. *Factors and Processes Contributing to Resilience: The Resilience Framework*. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishers.2000.
10. Liabo, K., Richardson, J. *Conduct disorder and offending behaviour in young people*. Child and adolescent mental health series, Jessica Kingsley Publishers. 2007.
11. Žunić-Pavlović, V., Popović-Ćitić, B, Pavlović, M. *Programi prevencije poremećaja ponašanja u školi*, Univerzitet u Beogradu. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd. 2010.

DOBRE PRAKSE I IZAZOVI U KONTEKSTU MALOLJETNIČKE DELINKVENCije U HRVATSKOJ

Neven Ricijaš

Odsjek za poremećaje u ponašanju,
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

SAŽETAK

Ovaj rad ima za cilj pružiti kratak pregled nekih ključnih dobrih praksi i izazova u području maloljetničke delinkvencije, točnije maloljetničkog pravosuđa u Republici Hrvatskoj koja ima dugu tradiciju posebnog pozicioniranja maloljetnih počinitelja kaznenih djela u okviru kazneno-pravnog postupanja. U radu se analizi stanja prilazi kroz tri perspektive: (1) usuglašenost s međunarodnim dokumentima, (2) pravno-teorijska perspektiva, te (3) perspektiva utemeljena na znanstveno-empirijskim rezultatima istraživanja. Tekst odražava isključivo autorovu perspektivu sustava maloljetničkog pravosuđa u Hrvatskoj, koji podrazumijeva neposrednu i blisku suradnju triju sustava: pravosuđe, socijalna skrb i policija.

Ključne riječi: maloljetnička delinkvencija, maloljetničko pravosuđe, maloljetničke sankcije

UVOD

Područje maloljetničke delinkvencije, kao specifične grane kriminologije usmjerene na mlade osobe koje su u sukobu sa zakonom, odnosno mlade osobe koje su počinile kaznena djela i prekršaje, uvijek je u posebnom žarištu interesa najšire stručne javnosti zbog razvojnih obilježja mladih ljudi i potrebe pristupanja sankcioniranju na način da se ostvari cilj intervencija, a da se pritom smanje i/ili uklone svi potencijalni negativni učinci kaznenog postupka i tretmana. Međutim, kao i u svakom drugom složenom sustavu intervencija, i u području maloljetničkog pravosuđa moguće je identificirati primjere dobre prakse, ali i izazove koji upućuju na područja u kojima postoji potreba unaprjeđivanja.

Na samom početku, potrebno je ukratko raspraviti pojam 'dobra praksa'. Želimo li odgovoriti na pitanje što su primjeri dobre prakse u području maloljetničkog pravosuđa, logičkim se postavlja pitanje 'Što je kriterij dobre prakse?', te ovdje dolazimo do različitih odgovora, ovisno o tome iz koje perspektive pristupamo. Nekim stručnjacima će kriterij biti više vanjski, te će se usmjeriti na analizu prakse u odnosu na međunarodne standarde i preporuke postupanja, neki će promatrati kvalitetu prakse kroz pravnu uređenost i kvalitetu zakonskih akata koji definiraju materijalno pravne i procesno pravne norme postupanja, dok će neki pak u svoj fokus interesa staviti isključivo krajnje korisnike, mlade u sukobu sa zakonom, te će kriterij dobre prakse biti vezan uz kvalitetu ishoda i uspješnost intervencija koje su im bile određene.

U ovom radu bit će pružen kritički osvrt na primjere dobre prakse, kao i izazove u području maloljetničke delinkvencije u Republici Hrvatskoj. Pritom će se rad usmjeriti isključivo na maloljetne počinitelje kaznenih djela, odnosno izuzet će se počinitelji prekršaja, kao i ostale intervencije prema mladima rizičnog ponašanja koji nisu službeno evidentirani

i procesuirani. Rad se također usmjerava na analizu sustava intervencija nakon počinjenja kaznenog djela, te ne obuhvaća širi spektar mogućih preventivnih intervencija koje se poduzimaju s ciljem sprječavanja pojave delinkventnog ponašanja kod mladih. Tekst odražava isključivo autorovu perspektivu sustava maloljetničkog pravosuđa u Hrvatskoj, koji podrazumijeva neposrednu i blisku suradnju triju sustava: pravosuđe, socijalna skrb i policija.

PERSPEKTIVE I INDIKATORI USPJEŠNE PRAKSE MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA

Iako ne postoji jednoznačna i unificirana perspektiva kroz koju promatramo dobru praksu maloljetničkog pravosuđa, u ovom radu, sa svrhom preglednosti, usmjerit ćemo se na tri perspektive. To su: (1) Perspektiva usuglašenosti sustava maloljetničkog pravosuđa s međunarodnim dokumentima, standardima i preporukama, (2) Pravna i teorijska perspektiva te (3) Znanstveno-empirijska perspektiva. Ove tri perspektive usko su povezane, neodvojive te jedna utječe na drugu. Međutim, cilj ovakve sistematizacije i kategorizacije je da se svakom sustavu omogući vlastita (samo)analiza postupanja prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, te da se identificiraju područja u kojima je moguće ostvariti unaprjeđivanje.

Živimo u globaliziranom svijetu transnacionalnih politika, u svijetu u kojem različita društva, države i kulture donose zajednički konsenzus o ljudskim pravima i vrijednostima koje žele promicati i zaštititi. U odnosu na međunarodne dokumente u najširem smislu, uz brojne međunarodne konvencije, za potrebe analize maloljetničkog pravosuđa svakako je najvažnija Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta iz 1989. godine, a potom za naše područje i Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava (1996., *ETS br. 160*).

Republika Hrvatska je kao država potpisnica, koja je 1991. godine ratificirala Konvenciju UN-a o pravima djeteta dužna osigurati niz mjera u slučajevima kada je dijete/maloljetna osoba počinitelj kaznenog djela (*članak 27. i 40.*). Pritom je važno napomenuti da se djetetom, u odnosu na Konvenciju i sve dokumente koji se referiraju na Konvenciju, smatra svaka osoba mlađa od 18 godina, što se ne smije miješati s maloljetništvom, kao specifičnom zakonski definiranom dobnom skupinom koja najčešće definira prag kaznene odgovornosti u pojedinim državama.

Dječja prava se u području maloljetničkog pravosuđa osiguravaju i preko raznih drugih instrumenata Ujedinjenih naroda, od kojih su najvažnija:

- Standardna minimalna pravila Ujedinjenih naroda za maloljetničko pravosuđe (*Pekinška pravila, 1985*);
- Pravila Ujedinjenih naroda za zaštitu maloljetnika lišenih slobode (*“Pravila iz Havane”, 1990*);
- Smjernice Ujedinjenih naroda za prevenciju maloljetničke delinkvencije (*Rijadske smjernice, 1990*)
- Smjernice glavnog tajnika Ujedinjenih naroda: Pristup UN-a pravosuđu za djecu (*2008*);
- Smjernice Ujedinjenih naroda za odgovarajuću primjenu i uvjete alternativne skrbi za djecu (*2009*).

Odbor ministara Vijeća Europe također je na europskoj razini donio niz preporuka s ciljem unaprjeđivanja postupanja u području maloljetničkog pravosuđa, odnosno s ciljem zaštite mladih ljudi u sukobu sa zakonom i ostvarivanju njihovih prava prilikom izvršavanja maloljetničkih sankcija. Najvažnije preporuke su:

- Preporuke Rec(2003)20 o novim načinima postupanja s maloljetničkom delinkvencijom i ulogom pravosuđa za maloljetnika,

- Preporuka Rec(2005)5 o pravima djece koja žive u ustanovama za trajni smještaj,
- Preporuka Rec(2006)2 o Europskim zatvorskim pravilima,
- Preporuka CM/Rec(2008)11 o Europskim pravilima za maloljetne počinitelje kaznenih djela koji podliježu sankcijama i mjerama,
- Preporuka CM/Rec(2009)10 o Političkim smjernicama o integriranim nacionalnim strategijama za zaštitu djece od nasilja.

U novije je vrijeme uveden pojam i koncept ‘pravosuđe prilagođeno djeci’. Učiniti sustav pravosuđa što je moguće više prilagođen djeci te olakšati djeci pristup pravosuđu i pravnom sustavu jedna je od ključnih aktivnosti EU Agende za prava djece (2011). Akcijski plan za provedbu Stokholmskog programa Europske komisije je zbog navedenog naglasio ovo područje u razdoblju od 2010. do 2015. godine, a 2010. godine je Odbor ministara Vijeća Europe donio Smjernice o pravosuđu prilagođenog djeci.

Prava koje dijete počinitelj kaznenog djela ima, u hrvatskom zakonodavnom okviru uređena su *Zakonom o kaznenom postupku, Kaznenim zakonom, Zakonom o sudovima za mladež, Zakonom o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje* te različitim provedbenim propisima (pravilnicima) koji iz njih proizlaze. Navedeni zakoni usklađeni su s međunarodnim konvencijama o ljudskim pravima, pravima djece, preporukama Vijeća Europe i europskim direktivama.

Zakon o sudovima za mladež (Narodne Novine, 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, u daljnjem tekstu ZSM) temeljni je pravni akt koji, kao *lex specialis*, uređuje odredbe za mlade počinitelje kaznenih djela u materijalnom kaznenom pravu, definira odredbe o sudovima, o kaznenom postupku i o izvršavanju

maloljetničkih sankcija, te sadrži i propise o kaznenopravnoj zaštiti djece. Analizirajući reformu maloljetničkog kaznenog prava i sudovanja, Božićević-Grbić i Roksandić Vidlička (2011) u kontekstu najboljeg interesa djeteta posebno ističu važnost članka 3. stavaka 1. i 2. Konvencije o pravima djeteta koji propisuje da je najbolji interes (dobrobit) djeteta ono čime bi se morale voditi javne ili privatne ustanove socijalne skrbi, sudovi, državna uprava ili zakonodavna tijela u svim radnjama (*postupanjima*) koje poduzimaju u svezi s djecom. Djetetom se smatra svaka osoba mlađa od 18 godina, osim ako se zakonom koji se primjenjuje na dijete granica punoljetnosti ne odredi ranije. Autorice nastavljaju kako se prema Standardnim minimalnim pravilima Ujedinjenih naroda za maloljetničko pravosuđe (*Pekinška pravila*), u pravnim sustavima koji priznaju koncept dobi kaznene odgovornosti za maloljetnike ne smije utvrditi preniska dobna granica, imaju li se na umu čimbenici emocionalne, mentalne i intelektualne zrelosti: *“Minimalna dob kaznene odgovornosti iznimno se razlikuje zbog kulture i povijesti. Moderni pristup obuhvaćao bi razmatranje može li dijete dosegnuti moralne i psihološke komponente kaznene odgovornosti, odnosno može li se dijete temeljem svojeg razmišljanja i razumijevanja smatrati odgovornim za antisocijalno ponašanje. Ako je dob kaznene odgovornosti preniska ili uopće nema donje dobne granice, pojam odgovornosti bio bi besmislen. Općenito postoji uska veza između pojma odgovornosti za delinkventno ili kazneno ponašanje i drugih društvenih prava i odgovornosti (kao što su bračno stanje, građanska punoljetnost itd.)”*. U tom smislu, ZSM (članak 2.) definira maloljetnike kao osobe koje su navršile 14 godina života, a nisu navršile 18 godina života. Drugim riječima, granica kaznene odgovornosti mladih u Hrvatskoj je 14 godina, što je definirano u čl. 1. st. 1 Kaznenog zakona (*Narodne Novine, 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, u daljnjem tekstu KZ*). ZSM također definira i mlađe punoljetne osobe, kao osobe koje su navršile 18, a nisu navršile 21. godinu života (članak 2.).

Pregled ključnih međunarodnih dokumenata, koji postavljaju određene minimalne standarde i preporuke za nacionalne politike, dovodi nas do sljedeće perspektive kroz koju je moguće analizirati primjere dobre prakse, a to je pravna i teorijska perspektiva, odnosno konkretan način na koji je pojedina država zakonskim aktima uredila sustav maloljetničkog pravosuđa i usklađenost navedenog s teorijski priznatim principima uspješnih intervencija prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela. Ova perspektiva usko je povezana i s trećom, znanstveno-empirijskom perspektivom, budući da su danas poznati teorijski principi zapravo utemeljeni na povijesti rezultata empirijskih znanstvenih istraživanja o uspješnim sustavima i uspješnim intervencijama, odnosno odgovaraju na pitanje ‘Što funkcionira?’ (eng. *What works?*) u radu i intervencijama s počiniteljima kaznenih djela.

U području maloljetničkog pravosuđa, Murphy i sur. (2010) nude šest širokih principa učinkovite suvremene prakse. To su:

1. Utemeljenost politike i sustava na znanstvenim dokazima, odnosno znanstveno-utemeljenim intervencijama (eng. *Evidence-based policy formulation*),
2. Izbjegavanje zatvaranja i institucionalizacije maloljetnika kada je god to moguće,
3. Pružanje sveobuhvatnih i komplementarnih tretmanskih programa,
4. Kreiranje strategija, postupaka i intervencija prema specifičnim i kulturalno različitim skupinama,
5. Suradnja cijele vlade, odnosno svih sustava,
6. Suradnja cijele zajednice.

Prije prikaza principa uspješnih maloljetničkih sankcija u zajednici, u kontekstu prava maloljetnika na primjeren tretman, Ricijaš (2012) nudi shematski prikaz temeljenih komponenata kaznenopravnih sankcija (*Slika 1*), te navodi kako je izazov svih sustava u balansiranju i kvalitetnom ulaganju u sve elemente sukladno suvremenim dostignućima znanosti i prakse. Prve dvije

komponente odnose se na elemente retribucije i rehabilitacije, koje su kroz povijest predstavljale suprotstavljene filozofske pristupe, dok se u modernijem pristupu u radu s počiniteljima kaznenih djela nastoji integrirati ova dva principa. Walters i suradnici (2007) kao retribucijske postupke navode one koji su usmjereni na kažnjavanje, financijske globe, ograničavanja i nadzore, dok su rehabilitacijski postupci oni koji naglašavaju ublažavanje i reduciranje nepoželjnog/kažnjivog ponašanja kroz učenje novih vještina i pružanja mogućnosti za učenjem novih vještina. Elementi retribucije i rehabilitacije važne su komponente sankcija, te one obuhvaćaju generalno-preventivnu i specijalno-preventivnu svrhu kažnjavanja koja je jasno naglašena u hrvatskim pozitivnim zakonima. Tako ovi elementi svoju zakonsku podlogu nalaze u članku 41. KZ-a koji navodi da je svrha kažnjavanja izraziti društvenu osobu zbog počiniteljevog kaznenog djela, jačati povjerenje građana u pravni poredak utemeljen na vladavini prava, utjecati na počinitelja i sve druge da ne čine kaznena djela kroz jačanje svijesti o pogibelnosti činjenja kaznenih djela i o pravednosti kažnjavanja te omogućiti počinitelju ponovno uključivanje u društvo. ZSM, uvažavajući svrhu kažnjavanja definiranu KZ-om, dodatno i specifično definira svrhu maloljetničkih sankcija u svojem članku 6. Tako je svrha odgojnih mjera (*stavak 1.*) da se pružanjem zaštite, brige, pomoći i nadzora, te osiguravanjem opće i stručne naobrazbe maloljetnog počinitelja kaznenog djela, utječe na njegov odgoj, razvijanje njegove cjelokupne ličnosti i jačanje njegove osobne odgovornosti zbog suzdržavanja od ponovnog činjenja kaznenih djela, dok je svrha maloljetničkog zatvora (*stavak 2.*) da se poduzimanjem mjera odgoja, obrazovanja i stručnog osposobljavanja maloljetnog počinitelja kaznenog djela utječe na daljnjih razvoj njegove ličnosti i jačanje njegove osobne odgovornosti radi suzdržavanja od ponovnog činjenja kaznenih djela, kao i da se utječe na ostale da ne čine kaznena djela.

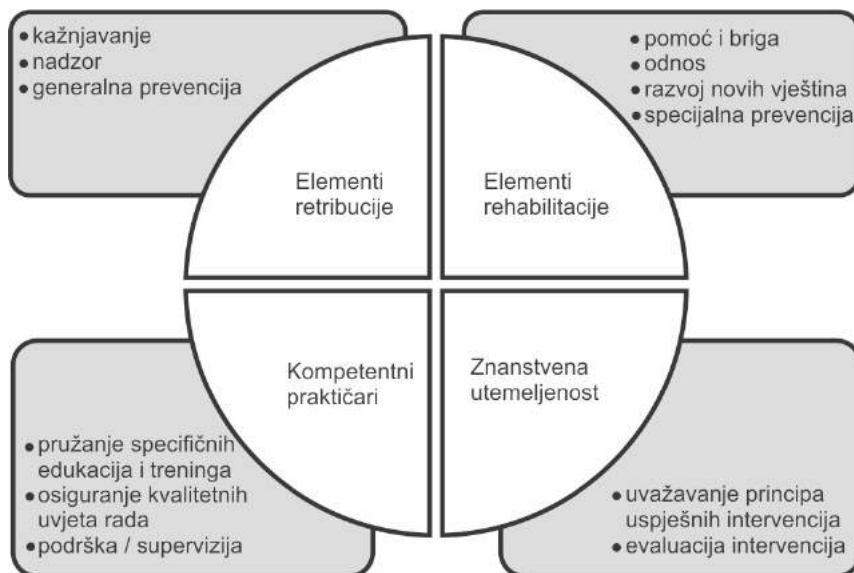
Iz prikazanih zakonskih tekstova potpuno je jasna intencija i praksa hrvatskog zakonodavstva da pruži maloljetniku prijekor (odnosno neki oblik kazne, nadzora ili restrikcije) uz istovremeni pristup koji potiče i uči razvijanje novih, pozitivnijih oblika ponašanja, pruža brigu i pomoć, odnosno tretmanske intervencije koje ostvaruju svoju svrhu kroz uspostavljanje kvalitetnog i profesionalnog interpersonalnog odnosa, te da takvi postupci trebaju prije svega djelovati na promjenu ponašanja specifičnog maloljetnika u kontekstu specijalne prevencije.

Kako su nositelji svih intervencija praktičari, osobe koje neposredno rade s mladim počiniteljima kaznenih djela, od velike je važnosti inicijalno osigurati da se radi o stručnjacima pomagačkih profesija, sa specifičnim znanjem o maloljetničkoj delinkvenciji (primjerice, socijalni pedagozi, socijalni radnici, psiholozi). Nadalje je važno ulagati u njihovo cjeloživotno učenje, stjecanje suvremenih znanja i vještina, komunikacijskih strategija i pristupa za rad sa specifičnim populacijama, kao i osiguravanje kontinuirane supervizije u njihovom radu, budući da se radi o struci osjetljivoj na sagorijevanje na poslu. Uz navedeno, jedan od segmenata o kojem se nedovoljno vodi računa su uvjeti rada, prije svega opremljenost i kvaliteta prostora u kojem se pruža savjetodavni rad/intervencija. Kvalitetni prostori, kao i neka tehnička pomagala, nužni su za osiguravanja primjerenih intervencijskih postupaka, jer bez njih niti najkompetentniji praktičari neće imati temeljen okolinske uvjete za rad.

Znanstvena utemeljenost intervencija predstavlja četvrti element suvremenog pristupa kaznenopravnim sankcijama. Velik broj empirijskih studija, uglavnom inozemnih, govori u prilog čimbenicima koji doprinose uspješnim intervencijama, a uvažavanje tih principa pokazalo sve važnim za uspješan ishod intervencija. Zadatak znanosti je pružiti praksi teorijske postavke kvalitetnog rada, ali i postupke evaluacije konkretnih

intervencija prema maloljetnicima, dok je izazov prakse da, uvažavajući te principe, odgovori na konkretne izazove različitih obilježja korisnika (u ovom slučaju maloljetnih delinkvenata i članova njihovih obitelji), te da aktivno sudjeluje u prikupljanju empirijskih podataka.

Slika 1: Shematski prikaz temeljnih komponenata kaznenopravnih sankcija (prema Ricijaš, 2011a)

U istom radu, Ricijaš (2012a), analizirajući brojnu međunarodnu literaturu, sažima 10 općih principa uspješnih kaznenopravnih intervencija u zajednici, evaluira hrvatski sustav, odnosno kritički se osvrće na područja u kojima je moguće ulagati s ciljem unaprjeđivanja maloljetničkog pravosuđa u najširem smislu. Navedeni principi su:

1. Bio-psiho-socijalni pristup,
2. Princip kažnjavanja kao uvjeta intervencije, odnosno princip formalnog procesuiranja,
3. Princip institucionalnog tretmana kao zadnje sredstva,

4. Princip procjene rizičnih i zaštitnih čimbenika,
5. Princip klasifikacije rizičnosti počinitelja,
6. Princip individualiziranog pristupa,
7. Princip širokog spektra intervencija,
8. Princip opće i specifične responzivnosti,
9. Princip tretmanskog/programskog integriteta intervencije,
10. Princip evaluacije, strukturiranog praćenja i razvoja intervencija.

Baveći se alternativnim sankcijama u širem smislu, a koje čine oko 80% svih sankcija izrečenih maloljetnim počiniteljima kaznenih djela u Hrvatskoj, Ricijaš i sur. (2014) kategoriziraju principe važne za maloljetničko pravosuđe općenito (jer se odnose na kazneni proces), i one koji se posebno odnose na alternativne sankcije, u tri cjeline: (1) Principi važni za kazneni postupak i donošenje odluka, (2) Principi važni za planiranje intervencija te (3) Principi važni za provođenje alternativnih sankcija.

1. Principi važni za kazneni postupak i donošenje odluka

a) Princip službenog procesuiranja / princip sankcioniranja - važno je da su sve sankcije službene, određene od službenog tijela i državnog autoriteta, te bi također kao takve trebale pružiti intervenciju i tretman.

b) Princip brzog i ažurnog kaznenog procesa - adolescencija je intenzivno razvojno razdoblje, obilježeno brojnim biološkim, psihološkim i socijalnim promjenama. Stoga reakcija na kazneno djelo maloljetnika mora biti ažurna, a proces implementacije sankcije što je moguće brži.

c) Princip procjene kriminogenog rizika i klasifikacije rizičnosti - primjerena procjena kriminogenog rizika maloljetnika, te identificiranje tretmanskih potreba

ključno je za donošenje odluka. Ono se temelji isključivo na primjeni instrumenta procjene. Sve izrečene sankcije trebale bi biti usklađene s rizičnim čimbenicima, odgovoriti na kriminogene potrebe te biti usklađene s okolnostima života maloljetnika.

2. Principi važni za planiranje intervencije

a) *Princip individualiziranog plana intervencije* - primjenom instrumenta procjene moguće je identificirati visokorizična područja, te bi za svakog maloljetnika trebao biti sastavljen pojedinačni program postupanja. On služi za razumijevanje specifičnih ponašanja i okolnosti koje dovode do delinkventnog ponašanja, a uz participativni pristup maloljetniku i njegovim roditeljima omogućuje se njihova aktivna suradnja u izvršavanju sankcija.

b) *Princip opće responzivnosti* - najviše učinka imaju intervencije koje su svojim modalitetom i specifičnim tehnikama rada usklađene s potrebama, okolnostima, emocionalnim i kognitivnim obilježjima maloljetnika kao i njegovim stilovima učenja. Stoga intervencije trebaju biti isplanirane, a vrste aktivnosti i intenzitet susreta usklađen s temeljnim potrebama maloljetnika.

3. Principi važni za provođenje sankcija

a) *Jačanje intrinzične motivacije* - voditelji odgojnih mjera trebali bi posjedovati specifične kompetencije za jačanja unutarnje motivacije za promjenom, koja je temelj za uspostavljanje trajne promjene ponašanja počinitelja. Ovo je kontinuirani proces koji se odnosi na cijeli period trajanja sankcije.

b) *Učenje vještina kroz neposredno iskustvo* - vještine koje je potrebno usvojiti nije dovoljno samo učiti već i vježbati zajedno s maloljetnikom. Najčešće

se primjenjuju metode igranja uloga, nakon čega se prosocijalni stavovi i ponašanja trebaju posebno pozitivno potkrijepiti.

c) Princip profesionalne diskrecije - uspješni voditelji su oni koji primjenjuju principe rizika, potreba, odgovora i tretmanskog integriteta imajući na umu moralne, etičke, zakonske i socioekonomske uvjete svakog specifičnog slučaja. Stoga mora postojati i prostor za diskreciono pravo stručnjaka u primjeni i/ili modifikacija načina izvršavanja pojedinih elemenata sankcije.

d) Princip uključivanja podrške u zajednici - istraživanja upućuju kako mnoge uspješne intervencije uspješno uključuju članove obitelji, djelatnike škola i druge osobe iz zajednice koje mogu pomoći u potkrjepljenju željenog ponašanja.

Iz svega navedenog, razvidno je kako svaki sustav maloljetničkog pravosuđa, imajući u vidu različite perspektive iz kojih je moguće promatrati elemente uspješne prakse, ima zadatak voditi računa o brojnim indikatorima kojima će to i ostvariti. Jedan od načina kojim su države (pa time i sustavi) postavljeni u poziciju samo-analize je usuglašenost sa Smjernicama Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci iz 2010. godine. Europska unija je također donijela Strategiju Vijeća Europe za prava djeteta 2012.- 2015. kojom potiče kreiranje strategija i politika prema djeci, kao i mehanizama kojima će se zacrtani standardi zaštite dječjih prava oživotvoriti u praksi. Pritom je važno napomenuti da se djetetom, u ovom kontekstu, smatraju sve osobe mlađe od 18 godina života. Četiri najvažnija cilja, na koje ukazuje Vijeće Europe, su: uklanjanje svih oblika nasilja nad djecom, zaštita prava ranjivih skupina, olakšan pristup djece sustavima i službama za zaštitu njihovih prava te aktivno sudjelovanje (participacija) djece u društvu.

STRATEGIJSKI PRISTUP UNAPRJEĐIVANJA MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA

Sukladno Strategiji Vijeća Europe o pravima djeteta (2012.-2015.), pravosuđe prilagođeno djeci će zemljama članicama osigurati podršku u praćenju nacionalnog zakonodavstva, nacionalnih politika i prakse s ciljem unapređenja dostupnosti dječjih prava i postupanja prema djeci u građanskim, kaznenim i upravnim postupcima, bez obzira na njihovu sposobnost rasuđivanja i njihov status. U tom smislu i Strategija naglašava potrebu edukacije i specijalizacije svih sudionika u postupcima gdje se djeca javljaju kao počinitelji ili žrtve kaznenih djela ili prekršaja, potrebu licenciranja za rad, hitnost postupaka i omogućavanje djetetu žrtvi što ranije uključivanje u terapijski proces s ciljem ublažavanja/otklanjanja štetnih posljedica nastalih počinjenim kaznenim djelom, a djetetu počinitelju pravovremene i učinkovite intervencije s ciljem razvoja prosocijalnog ponašanja.

U odnosu na djecu počinitelje kaznenih djela, pravo na pravedno suđenje podrazumijeva zaštitu privatnosti djeteta, pravo da od prvog trenutka budu upoznati s postupkom koji se prema njima vodi, pravo na prvenstvo mjera i sankcija kojima se dijete neće izdvajati iz primarne socijalne sredine, a sukladno stručnoj i znanstveno utemeljenoj procjeni potreba, te pravo na znanstveno dokazane učinkovite intervencije.

U rujnu 2014. godine, Vlada Republike Hrvatske donijela je Nacionalnu strategiju za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine (u daljnjem tekstu Strategija). Svrha Strategije je postići djelotvornije promicanje i zaštitu prava djece u Republici Hrvatskoj kroz provedbu postojećih međunarodnih i nacionalnih standarda na području prava djece, promovirajući cjeloviti i integrativni pristup

pravima djece. Polazeći od Strategije Vijeća Europe o pravima djeteta (2012. - 2015.) (CM 2011/171) i EU Agende za prava djece, ova Strategija je usmjerena na četiri strateška cilja:

1. Unapređivanje sustava i osiguravanje usluga prilagođenih djeci u pet značajnih područja života djeteta (pravosuđe, zdravstvo, socijalna skrb, obrazovanje te u sport, kultura i druge aktivnosti slobodnog vremena);
2. Eliminacija svih oblika nasilja nad djecom;
3. Osiguranje prava djece u ranjivim situacijama i
4. Osiguranje aktivnog sudjelovanja djece.

U odnosu na djecu počinitelje kaznenih djela, odnosno područje pravosuđa, hrvatska Strategija definirala je sljedeće ciljeve i mjere (Tablica 1):

Tablica 1: *Prikaz ciljeva i mjera Nacionalne Strategije za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine u području Pravosuđa prilagođenog djeci, a koja se odnose na djecu (maloljetnike) počinitelje kaznenih djela:*

CILJ	PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU CILJA
Unaprijediti brzinu i učinkovitost postupaka prema djeci koja se javljaju kao počinitelji kaznenih djela te osigurati njihovo primjereno sudjelovanje i informiranost tijekom kaznenog postupka	<ul style="list-style-type: none">• Pri Ministarstvu pravosuđa razviti centraliziranu bazu podataka koja će na nacionalnoj razini pratiti brzinu kaznenih postupaka prema djeci koja su počinila kazneno djelo i utvrditi indikatore koji produljuju kazneni postupak kako bi se postupak skratio za najmanje 1/3 i približio se standardu od najviše 6 mjeseci vremena od podnošenja kaznene prijave do pravomoćnosti sudske presude

	<ul style="list-style-type: none">• Postaviti jasne, na znanstvenim dokazima utemeljene, kriterije za primjenu načela oportuniteta i uvjetovanog oportuniteta tijekom prethodnog kaznenog postupka sukladno Zakonu o sudovima za mladež, kako bi se edukacijom stručnih suradnika za cjelovitu procjenu širih individualnih i okolinskih obilježja djeteta te primjenu strukturiranih instrumenata procjene rizika, donosila odluka o potrebi (ne) pokretanja daljnjeg postupka prema djetetu• Osigurati da su suci i državni odvjetnici za mladež koji rade u kaznenim postupcima s djecom koja su počinila kazneno djelo adekvatno educirani u području socijalne pedagogije, socijalnog rada i psihologije za rad s mladima rizičnog ponašanja, sukladno zakonskim propisima, a kako bi se, između ostalog, osiguralo i primjereno neposredno ili posredno sudjelovanje te ispravna zaštita djeteta, sukladno odredbama Konvencije o pravima djeteta• Osigurati primjerenu usmenu i pismenu informiranost djece u kaznenom postupku prilagođenu njihovoj dobi koristeći različite komunikacijske kanale (od davanje osobne informacije stručnjaka, letaka i brošura...) o pravima, obvezama i očekivanjima prema njima tijekom i poslije kaznenog postupka, kao i načinu izvršavanja pojedinih sankcija, čime se ujedno osigurava i potiče aktivno sudjelovanje djece i roditelja/zakonskih zastupnika.
--	--

<p>Sustavno pratiti učinkovitost i razvijati indikatore učinkovitosti primijenjenih kaznenopravnih sankcija prema djeci</p>	<ul style="list-style-type: none">• Inicirati i osigurati provođenje istraživanja kojima bi se izmjerio i pratio učinak primjene kaznenopravnih sankcija prema djeci s ciljem dobivanja informacija o stupnju recidivizma, psihosocijalnim promjenama u životu djece i drugim važnim čimbenicima kao rezultat provedene sankcije, odnosno kako bi se dobili kvalitetni indikatori učinkovitosti primjene sankcija u Hrvatskoj pod vidom najboljeg interesa i dobrobiti djece
<p>Unaprijediti rad kaznenih i prekršajnih sudova u području praćenja izvršavanja izrečenih sankcija prema djeci koja su počinila kazneno djelo ili prekršaj, te osigurati provođenje postavljenih standarda kvalitete sukladno zakonskim propisima</p>	<ul style="list-style-type: none">• Inicirati i osigurati zapošljavanje stručnih suradnika izvanpravne struke na način da svi županijski sudovi i općinski sudovi imaju najmanje jednog stručnog suradnika izvanpravne struke zaposlenog na odjelima za mladež, sukladno zakonskim propisima• Zaposliti stručne suradnike izvanpravne struke u odjelima za mladež pri većim prekršajnim sudovima, po uzoru na kaznene sudove za mladež, s ciljem podizanja razine učinkovitosti rada prekršajnih sudova, a posebno praćenja provedbe i izvršavanja prekršajnih sankcija• Osigurati kontinuirani nadzor sudova nad tijekom izvršavanja kaznenopravnih sankcija prema djeci koja izvršavaju kaznenopravne sankcija kroz redovita kontrolna ročišta i posjetu djeci u ustanovama, sukladno zakonskim propisima

<p>Sustavno unapređivati modalitete izvršavanja sankcija i programe intervencija prema djeci</p>	<ul style="list-style-type: none">• Istražiti inozemne modele dobre prakse i učinkovite intervencijske programe za rad s djecom prema kojoj se izvršavaju kaznenopravne sankcije u zajednici ili koji ostaju u obitelji te osigurati njihovu implementaciju u hrvatski sustav intervencija• Razviti model specijaliziranog udmiteljstva kao modaliteta izdvajanja djeteta iz primarne sredine u funkciji izvršavanja kaznenopravnih sankcija• Proširiti mrežu stambenih zajednica i sličnih oblika intervencija kao modaliteta izdvajanja djeteta iz primarne sredine u funkciji izvršavanja kaznenopravnih sankcija• Analizirati prostorne i sadržajne uvjete ustanova u kojima se izvršavaju kaznenopravne sankcije prema djeci, detektirati ključna nezadovoljavajuća područja tih uvjeta i osigurati njihovo unaprjeđivanje sukladno standardima kvalitete i ostvarivanja prava djece
<p>Sustavno unapređivati kompetencije svih stručnjaka pravne i izvanpravne struke koji su uključeni u pravosudne postupke u kojima sudjeluju djeca, te u izvršavanju kaznenopravnih sankcija</p>	<ul style="list-style-type: none">• Ispitati potrebe i područja za razvoj specifičnih kompetencija svih stručnjaka koji su uključeni u pravosudne postupke u kojima sudjeluju djeca kao i u provođenju sankcija, te razviti kratkoročni i dugoročni plan i program izobrazbe i supervizije s obzirom na identificirane potrebe i specifične zahtjeve radne uloga

ZAKLJUČNI OSVRT NA DOBRE PRAKSE I IZAZOVE U PODRUČJU MALOLJETNIČKE DELINKVENCije U REPUBLICI HRVATSKOJ

Detaljna analiza i elaboracija svih primjera dobre prakse, kao i izazova s kojima se hrvatski sustav maloljetničkog pravosuđa susreće svakako nadilazi mogućnosti ovog rada, te se o tome ne može raspravljati iz perspektive samo jednog autora. Generalne smjernice za unaprjeđivanje sustava vidljive su u ranije prikazanim ciljevima i mjerama iz poglavlja Pravosuđa prilagođenog djeci Nacionalne Strategije za prava djece (2014-2020). U ovom dijelu, autor će zaključno ponuditi osobnu perspektivu i refleksiju navodeći 5 ključnih elemenata dobre prakse i 5 izazova koji opisuju hrvatsko maloljetničko pravosuđe. Pritom ovi elementi odražavaju isključivo stav autora, i nisu navedeni prema važnosti ili prioritetima, već određenim logičkim slijedom, imajući u vidu tijek kaznenog postupka i proces izvršavanja maloljetničkih sankcija. Neki od ovih elemenata su i rezultat prvog nacionalnog istraživanja odgojne mjere Pojačana briga i nadzor u Hrvatskoj koju je financirao UNICEF Ured za Hrvatsku (*Ricijaš i sur., 2014*), te MATRA projekta Ministarstva socijalne politike i mladih iz kojeg je proizašao Priručnik za edukaciju pod nazivom Procjena, planiranje i izvještavanje u izvršavanju alternativnih maloljetničkih sankcija (*Ricijaš, 2012b*).

5 elemenata dobre prakse u području hrvatskog maloljetničkog pravosuđa	5 izazova hrvatskog maloljetničkog pravosuđa
1. Dobra zakonska regulativa u odnosu na postojanje specifičnih zakona i pravilnika koji obuhvaćaju kaznenopravne intervencije prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela.	1. Dugotrajnost kaznenog postupka (prema dostupnim informacijama, kazneni postupak prosječno traje između šest mjeseci i godinu dana, a ponekad i duže).

<p>2. Primjena uvjetovanog oportuniteta tijekom kaznenog postupka, čime se intervencije prema maloljetnim počiniteljima lakših kaznenih djela i onima s nižom razinom kriminogenog rizika pružaju na razini državnog odvjetništva, te se izbjegava nepotreban sudski postupak i osigurava se brzina u pružanju intervencija.</p>	<p>2. Nedovoljno ulaganje u kvalitetne, standardizirane i strukturirane tretmanske programe za rad s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, posebno specifičnim skupinama.</p>
<p>3. Široki raspon maloljetničkih sankcija (raznovrsnih intervencija) s naglaskom na izvaninstitucionalne (alternativne sankcije). Primjerice, 18 različitih izvaninstitucionalnih, u odnosu na 5 institucionalnih maloljetničkih sankcija.</p>	<p>3. Nedovoljno ulaganje u istraživanja uspješne prakse, pogotovo nedostatak longitudinalnih istraživanja s ciljem dobivanja uvida u učinke primjene pojedinih kaznenopravnih sankcija. Nedovoljno informacija o uspješnosti i recidivizmu nakon primjene maloljetničkih sankcija.</p>
<p>4. Specijaliziranost sudaca za mladež i državnih odvjetnika za mladež, te postojanje stručnih suradnika izvanpravne struke na sudovima i državnim odvjetništvima.</p>	<p>4. Nedovoljna standardizacija kriterija izbora odgojnih mjera te primjene standardiziranih instrumenata procjene maloljetnih počinitelja kaznenih djela, kao temelja za donošenje odluka.</p>
<p>5. Tretmanska usmjerenost i multidisciplinarni pristup stručnjaka koji rade s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela. Naglasak izvršavanja maloljetničkih sankcija u okviru sustava socijalne skrbi, što je, između ostalog, dobro iz zbog lakše mogućnosti pružanja drugih socijalno-zaštitnih i obiteljsko-pravnih mjera i intervencija.</p>	<p>5. Nedovoljno ulaganje u kontinuirano stručno usavršavanje svih dionika koji rade na područjima maloljetničke delinkvencije (specijalizirani policijski službenici za maloljetničku delinkvenciju, suci i državni odvjetnici za mladež, stručni suradnici izvanpravne struke, svi stručnjaci koji rade na izvršavanju sankcija u sustavu socijale skrbi i pravosuđa).</p>

Kako niti jedan kaznenopravni sustav nije u potpunosti uspješan u svojim nastojanjima za ostvarivanje pravnog poretka, te je neprestano prisutan prostor za unaprjeđivanje zakonskih rješenja, kao i tretmanskih i drugih intervencija prema mladim počiniteljima kaznenih djela, upravo je refleksija i samoanaliza postojećeg stanja jedan od dobrih načina za odavanje priznanja onim elementima koji ostvaruju kvalitetu jednog sustava, uz istovremeno identificiranje izazova budućeg rada i ulaganja za unaprjeđivanje sustava.

LITERATURA:

1. Božićević-Grbić i Roksandić Vidlička (2011): Reforma maloljetničkog kaznenog prava i sudovanja, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 2, vol. 18, 679-715
2. EU Agenda za prava djece (2011), Europska komisija (dostupno on-line na: http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/rights-child/eu-agenda/index_en.htm)
3. Kazneni zakon (Narodne novine, broj 125/11, 144/12, 56/15, 61/15)
4. Komunikacija Europske komisije o Osiguravanja područja slobode, sigurnosti i pravde za sve Europske građane: Akcijski plan za implementaciju Stokholmskog programa COM (2010) 171 final
5. Murphy, P., McGinness, A., McDermott, T. (2010): Review of Effective Practice in Juvenile Justice, Report for the Minister for Juvenile Justice, Noetic Solutions Pty Limited, Manuka, Australia (dostupno on-line na: <http://www.juvenile.justice.nsw.gov.au/Documents/Juvenile%20Justice%20Effective%20Practice%20Review%20FINAL.pdf>)

6. Nacionalna strategija za prava djece u republici hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine (2014), Ministarstvo socijalne politike i mladih, (dostupno on-line na: http://www.dijete.hr/index.php/hr/dokumenti-mainmenu-83/cat_view/919-dokumenti/922-nacionalni-planovi-i-strategije/944-za-djecu-i-mlade.html)
7. Ricijaš, N. (2012a): Pravo maloljetnika na primjeren tretman u izvršavanju alternativnih sankcija (U) Vladović, S., (ur.) Zaštita prava i interesa djece s problemima u ponašanju, Ured pravobraniteljice za djecu Republike Hrvatske, Zagreb (dostupno on-line: <http://www.dijete.hr/hr/publikacijepravobranitelja.html>)
8. Ricijaš, N. (2012b): Priručnik za edukaciju Procjena, planiranje i izvještavanje u izvršavanju maloljetničkih alternativnih sankcija, Ministarstvo socijalne politike i mladih Republike Hrvatske, Zagreb
9. Ricijaš, N., Jeđud Borić, I., Lotar Rihtarić, M., Mirosavljević, A. (2013): Pojačana briga i nadzor iz perspektive mladih i voditelja mjere, UNICEF Ured za Hrvatsku, Zagreb (dostupno on-line na: [tp://www.unicef.hr/upload/file/394/197399/FILENAME/PBIN_publicacija_web.pdf](http://www.unicef.hr/upload/file/394/197399/FILENAME/PBIN_publicacija_web.pdf))
10. Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci (2010), Izdavaštvo Vijeća Europe, Strasbourg
11. Strategija Vijeća Europe o pravima djeteta (2012-2015), CM(2011)171 final, Vijeće Europe, veljača 2012. godine (dostupno on-line na: http://www.coe.int/t/dg3/children/MonacoStrategy_en.pdf)
12. Zakon o sudovima za mladež, Narodne novine, broj 84/11, 143/12, 148/13, 56/15

ELEMENTI ŠVICARSKOG KAZNENOG SISTEMA ZA MALOLJETNIKE I MLADA ODRASLA LICA

Peter Ostermayer

Former director of the Department for Psycho-therapy of the
Open Centre for Implementation of Measures in Arxhof,
near Basel (Massnahmenzentrums Arxhof).

U radu su predstavljena četiri tematska područja krivičnog postupka s maloljetnicima (od 10 do 18 godina) i mladim odraslim licima (od 18 do 25 godina). Pri tome je stavljen fokus na preduslove jednog uspješnog stacioniranog rada u institucijama. Izlagač i autor ovog rada radio je 12 godina kao voditelj stručnog odjela za psihoterapiju otvorenog centra za sprovođenje mjera Arxhof u blizini Bazela (Massnahmenzentrums Arxhof). Ovaj Centar ima 45 mjesta za muške maloljetnike od 17-te godine i muška mlada odrasla lica do 25 godina starosti, ima ukupno 85 zaposlenika.

Četiri tematska područja su:

1. Politički i pravni preduslovi,
2. Institucionalni preduslovi
3. Konceptualni zahtjevi,
4. Interpersonalne kompetencije zaposlenika Centra

Ključne riječi: korekzione ustanove, švicarski zakonski sistem

UVOD

1. POLITIČKI I PRAVNI PREDUSLOVI

Osnovna ideja kaznenog prava i političkih odluka parlamenta za **maloljetnike** je davanje prioriteta tretmanu maloljetnika prije kazne (*zadnja revizija 2007.*). Pretežan dio sankcija, izrečen od advokata ili sudija za maloljetnike, čine ambulantanje intervencije raznih intenziteta koje djelimično uključuju i porodice maloljetnih prestupnika. Ako je lična problematika mlade osobe ozbiljna i ako se očekuje poboljšanje zahvaljujući intenzivnoj i dugotrajnoj preradi iste, maloljetniku ili maloljetnici će se izreći mjera zbrinjavanja u otvorenom ili zatvorenom stacionaru (*tzv. smještaj*). Kod posebnih potreba sigurnosti javnosti može se početi sa zatvorenom fazom koja će onda preći u otvoreni okvir. U 2014. godini izrečeno je 37 stacionarnih smještaja.

Krivični postupak s **mladim odraslim licima** je poseban dio kaznenog postupka za odrasle. Ova specifičnost švicarskog kaznenog zakona je svjetska rijetkost. Glavni segment je aranžman jedne stacionirane prikladne mjere specijalno za grupu te starosne dobi u ukupnom trajanju od 4 godine. Na osnovu tog dualnog principa mogu biti izrečene istovremeno i odgojna mjera i zatvorska kazna. U slučaju da odgojna mjera ne pokaže zadovoljavajuće odvijanje, može se tražiti da ostatak kazne pređe u zatvorsku kaznu. Također, poznato je da je upitan uspjeh tretmana mladih odraslih lica, jer je za grupu te starosne dobi u svim zemljama veoma visok broj recidiva. Zakonodavna rješenja i naprednije političke odluke polaze od stanovišta da školovanje i psihosocijalni tretman, u njihovoj kombinaciji, djeluju preventivnije na recidiv nego sama kazna. U poređenju s njemačkim i američkim podacima, statistika recidiva u Švicarskoj kod maloljetnika i mladih odraslih počinitelaca ima nižu vrijednost, od 15- 20%, posebno na području nasilničkih prestupa, što je značajna razlika.

2. INSTITUCIONALNI PREDUSLOVI

Institucije su pravno organizirane u javnom, privatnom ili mješovitom vlasništvu. Da bi zakonski mandat ustanove stvarno mogao voditi do uspjeha neophodni su slijedeći ključni uslovi: dovoljna neovisnost prema eksternim institucionalnim pokušajima utjecaja (kod istovremenog odobrenja okvirnog nadzora za to zadužene političke instance), osiguran dovoljan godišnji budžet, organigram koji ispunjava svrhu i funkciju institucije, djelotvorna misija koja je od vitalnog značaja za svakodnevnicu institucije i osigurava produktivno i na cilj orijentirano okruženje za uspješno liječenje, kao i sveobuhvatan pisani cjelokupni koncept.

Materijalno stanje institucije i personalni kapaciteti moraju biti prilagođeni zadatku (*i obrnuto*), jer raskorak između očekivanja i realnosti djeluje demotivirajuće. Kada su ispunjeni osnovni zahtjevi institucija može napredovati i ponuditi klimu za liječenje i pažljivo postupanje s materijalnim resursima. Zapostavljanje održavanja i njege imovine i zgrada, nedovoljna čistoća ili dopuštanje vandalirajućih postupaka nad resursima ustanove predstavljaju jednu negativnu hipoteku koja, s obzirom na institucionalne preduvjete, nije za potcijeniti.

3. KONCEPTUALNI ZAHTJEVI

Razlikujemo koncepte **cjelovitog pristupa** od **koncepta liječenja** u užem smislu.

3.1. Koncepti cjelovitog pristupa osiguravaju da će cijelo vrijeme tokom izvršenja kaznene mjere postojati redovni, a u kriznim momentima intenzivni, **kontakt između institucije i upravnog tijela ustanove koja je tražila smještaj** . Također, nakon završetka kaznene mjere (ili kod prijevremenog prekida) slijedi razdoblje nadzora probnog vremena, praćenja ili eventualno novo smještanje na drugo nadležno mjesto. Tako se obezbjeđuje kontinuitet i poznavanje slučaja kod svih

sudionika (lanac cjelokupnog rada i liječenja). Ako ta forma kontinuiteta nije zagarantovana gubi se kvalitet izvršenja. Prekidi ili isprekidani prelazi s jednog statusa na drugi mogu povećati opasnost recidiva.

U osnovna načela institucionalnog rada spada i **interdisciplinarni pristup**. On osigurava sveobuhvatan pristup: redovno i interno stručno školovanje kao i obrada psihosocijalne problematike. Tako se na osnovnom zadatku nalaze zajedno nastavnici i nastavnice, stručni edukatori i edukatorice, socijalni pedagozi i pedagoginje, psiholozi i psihijatrijski stručnjaci. Osnovni zadatak naziva se izgradnja buduće slike identiteta i sprječavanje povratka u delinkvenciju. Vizija stručnog zanimanja posebno pomaže da se, iako krhka, ipak izgradi odlučujuća motivacija da mladi prestupnik, često prvi put u svom životu, stiče to iskustvo a da ne inscenira rušenje odnosa, nego da se drži cilja koji je postavljen. Ovaj proces može mladu osobu dovesti i do uvida u prednosti načina življenja bez prekršaja i do prevazilaženja socijalno neprihvatljivog stila življenja. Mladi asocijalni ljudi, uprkos svom pogrdnom i prkosnom modelu ponašanja, imaju siguran osjećaj za to da li je jedna ponuđena alternativa vjerodostojna ili ne.

Kada cjelokupni institucionalni koncept i iz toga izvedena svakodnevnica predstavljaju jedno intenzivno i izazovno polje učenja orijentirano na sticanje stručnog zanimanja i psihosocijalni rad, to garantuje i dovoljnu privlačnost da se i problematični mladi ljudi vežu. Oni se tada ne osjećaju otuđeni ili samodestruktivni ili s jakim deficitima u kognitivnom području i u toku izvršenja kaznene mjere spremni su da se prepuste izazovu. Izazovi su često znatno veći u odnosu na predinstitucionalni životni prostor. Početak dana je u 7 sati, prije i poslijepodne su rad i stručno obrazovanje koje uključuje i interno stručno obrazovanje za zanimanje. To znači prisutnost

na odabranom obrazovnom programu tokom 8,5 sati dnevno. Principijelno na raspolaganju su: stolarstvo, bravarstvo, crtanje, baštovanski poslovi, zemljoradnja, šumarstvo, tehničke usluge, školovanje za trgovca ili kuhara. Posjeta individualnim i grupnim terapijama, kod indikacija i porodičnoj terapiji, kao i drugim grupnim tretmanima i događanjima tokom dana ili nakon završetka radnog vremena predstavlja, također, jednako važno polje stručnog obrazovanja. Nakon večere, koja se lično priprema, čeka domaća zadaća za školu ili ispunjenje obaveza u kuhinji ili u čišćenju stambenog prostora.

Socijalno-terapeutski koncept postepenosti, povezan sa rastućim stepenom slobode za izlaske i eksterne treninge, zahtijeva trend povećanja preuzimanja različitih zadataka starijih prema mlađim ukućanima i vodi ka daljim obavezama, koje se često moraju obaviti u slobodno vrijeme. Drugi socijalno-terapeutski instrumenti utvrđuju da antiinstitucionalno i subkulturno ponašanje (konzumiranje droge i mehanizmi pritisaka među počiniocima, kao i drugi načini ponašanja koji opterećuju uslove liječenja) u instituciji bivaju brže izloženi i diskutirani javno uz poduzimanje potrebnih reakcija, odnosno sankcija. Tako je povezivanje stručnog školovanja s državno priznatim završetkom školovanja, psihosocijalnim programom liječenja i uključivanje stanovnika institucije u odgovornost i uređivanje jedne podržavajuće okoline bez nasilja pokazalo visok stepen uvjerljivosti, kohezije i davanja smisla usklađenosti. To može mladim prestupnicima, na duži vremenski period, ponuditi sigurno tlo na kojem su moguće promjene. Ko ne završi uspješno ovaj program (30% u prve dvije godine ne prođe) za njega se moraju pronaći druga institucionalna ili ambulantna rješenja.

3.2. Koncepti liječenja u užem smislu

Ovdje moraju socijalna pedagogija i forenzička psihologija/psihoterapija “pružiti ruku” u zajedničkom postupanju, ukoliko žele biti centralni faktor osiguranja povrata slobode. Socijalno-pedagoški pogled na fenomene i konfliktne napetosti u svakodnevnicu institucionalnih grupa mladih prestupnika pronalazi svoja očekivanja u psihoterapeutskom pokušaju da dopusti da se dogode produbljene refleksije i mentalni rad. One mogu pomoći da se olakša prelaz ka deliktno orijentiranom smjeru psihoterapije i nužnom pojašnjenju za psihoterapijski rad. Da bismo uspjeli u modelima razumijevanja i objašnjenja asocijalnog ponašanja, koji mogu biti i od mladih počinitelja lično razumljivi i prihvaćeni, u svakodnevnom procesu percepcije sukoba podjednako su bitni prerada deliktom uvjetovanih mehanizama i klasičan psihoterapeutski pristup ličnoj životnoj priči. Ovo integrativno posmatranje aktuelnog problema ponašanja, kao vješalica i materijal za gledanje geneze nastanka disocijalnih strategija među psihodinamičnim i sistemskim tačkama gledišta, pušta da obje imenovane grupe zanimanja nastupaju kao jednako važne jedna pored druge. Samo tako se može biti pravedan prema vanjskoj i unutarnjoj problematici mladog prestupnika. I dalje treba održavati ravnotežu između modularnog grupnog programa i uzimanja u obzir individualnih specifikacija. Evidentna je rasprava o tome da li da se prednost da smjeru analize deficita ili aktivaciji resursa jer, najzad oba su potrebna.

Koncepti za liječenje orijentirani na djelo moraju garantirati da će biti obuhvaćeni kao relevantan individualni tematski sadržaj. Tome, klasično, pripadaju težnje za dominacijom i moći. Iz tog proizlazi i neophodnost direktnog reagiranja na povredu granica koje su, od strane mladih počinitelja unutar institucionalnog područja, na višestruke načine narušene. Kršenje granica je, također iskoristiv radni materijal, a ne kao fenomen potiskivanja. Inače će se kod mladog počinioca

desiti jedna prividna i krajnje neproduktivna adaptacija koja sprječava raspravu i učenje. Rad na granicama i otvorenim tematskim žarištima su izazov za razvoj interpersonalnih kompetencija zaposlenika i zaposlenica institucije.

4. INTERPERSONALNE KOMPETENCIJE ZAPOSLENIKA

Rad s mladim antisocijalnim ljudima zahtijeva autentično vođen susret na istom nivou i direktan jezik. On uključuje jednako i brigu i konfrontaciju. Engleska igra riječima “care-frontation” daje izražaj ovom stavu. Asocijalna omladina izaziva, ona provocira i čeka reakciju. Postoji opasnost od prekomjerne institucionalne reakcije koja u kaznenoj atmosferi traži pravo i red, i to isto može ponovo uspostaviti, ali istovremeno sprječava šansu na proces uvida i učenja. Isto je manje produktivno i sprječavanje ili uzdržavanje od očekivane reakcije na povrede granica.

Ovdje je velika umjetnost održati balans. Od strane radnika je potrebno jasno označeno “tako ne!” kod prekršaja granice, bez zauzimanja osvetničkog ili modusa orijentiranog na moć. Povreda granice je “ponuditi čelo” (riječ konfrontacija sadrži “frons” na lat. čelo). Na “frontiera”, granici i susretu je plodni humus na kojem mogu rasti promjene. To se ne može desiti bez toga da zaposlenici raspolažu neophodnim interpersonalnim kompetencijama. Prikazana forma susreta i rad na odnosima postavlja visoke zahtjeve i zaposlenicima, ali i njihovu spremnost da uče. Na kraju od njih zavisi da li će ovaj koncept, koji dobro zvuči na papiru, zaista uroditi plodom.

4.1. Kompetencije u timskom radu

Uspješan rad u instituciji jeste uvijek dobar interdisciplinarni timski rad. On stoji s pitanjem da li će nastati konsenzus oko procesa razvoja koji dotičnog prestupnika vodi ka individualnoj koncepciji slučaja. Koji su glavni intervencijski pravci kod

konkretnog individualnog mladog počinioca? To ne znači da svi sudionici tima za sve moraju imati isto mišljenje. Čak trebaju biti razne pozicije kod procjene i stava jer je psihosocijalna realnost u pojedinačnom slučaju kompleksna da bi mogla biti obuhvaćena s jednim modelom objašnjenja i djelovanja. Više se radi o tome da radnici posjeduju kompetenciju da dozvole druga gledišta i da ne padnu u jednu relevantnu dinamiku koja može da uključi eksplicitne i implicitne ocjene i devalvacije kolega i kolegica. Inače, u timu nastaje tematika nepopuštanja, tematika moći, analogno onim na polju mladih klijenata. Oni su onda stručnjaci u tome da članove tima međusobno izigravaju.

Iako članovi tima zastupaju različite pozicije ne smiju se ponuditi kao saveznik mladog počinioca, što se često dešava u smislu “specijalne veze” s njima. U suprotnom, tim na kraju biva frakcioniran, što je kraj njegovog djelovanja. Rad u timu zahtijeva kompetenciju da se izrazi svoje lično gledište, da se poštuje drugi i da se, zbog lične strategije, ne napušta izrasla zajednička platforma koja je izgrađena u timskoj diskusiji. To zahtijeva jednu dobru obrazovnu samosvijest narcističkih prohtjeva, jer na kraju su oni ti (često nesvjesno) koji navode na sabotazu u timu. Kohezija interdisciplinarnog tima i usklađenost u njegovom procesu odlučivanja dokazuju njegovu efikasnost. To se može desiti samo ako se individualne potrebe za ličnim predstavljanjem članova tima ne bave velikim procvatom.

Podrazumijeva se da ta želja postavlja velike zahtjeve subjektivno emocionalnim i međuljudskim kompetencijama pojedinačnih članova tima. Samo na toj podlozi je moguće da se gore predstavljeni rad može desiti na održivim granicama i na stabilan način. Tim se kao cjelina osjeća sigurno kada i kako da odreaguje na nepridržavanje pravila i povrede granica. Ova sigurnost može dopustiti i individualne varijacije i fleksibilnost ukoliko oni ne proturječe osnovnom stavu.

4.2. Dodatne međuljudske kompetencije

Navedeni kratko opisani model susreta i odnosa u radu s mladim prestupnicima zahtijeva diferencirano **upravljanje strahom**. Bilo bi samoobmanjivanje kada bi se prešutjelo ili uporno negiralo nastupanje straha kao emocionalne reakcije. Posebno rad s nasilnicima i učešće u konfrontaciji izaziva strah i ne može drugačije. Koliko zaposlenici uspijevaju da tokom vremena pronadu rasterećujući, a ne izbjegavajući pristup subjektivno doživljenom strahu, zavisi od toga na koji način dozvoljavaju postojanje straha, da li ga sami ili u timu tematiziraju, da li traže savjet i podršku i da li ostaju pri ličnom emocionalnom doživljaju i na tome izrastaju.

I dalje je posao s fenomenom antisocijalnog ponašanja i delinkvencije kod omladine praćen s dosta neuspješnih doživljaja. Ovdje je potrebno ličnu kompetenciju, neuspjeh i nepostignute ciljeve na adekvatan način preraditi (i učiti na njima), i ne zapasti u rezignaciju ili povlačenje. Pomoćni faktori su sposobnost ličnog regeneriranja i privatno okruženje radnika. Također, mogu rasti i mogućnost podnošenja opterećenja, izdržljivost i pouzdanost, kao daljnje profesionalne kompetencije.

Rast subjektivnih emocionalnih i profesionalnih kompetencija treba jednu eficientnu timsku superviziju. Tu treba da bude omogućeno imenovanje i mijenjanje: odnosa i kvaliteta susreta i međusobnih kontakata, dinamika rivalstva i skrivenih struktura utjecaja, međusobna privlačnost i kritično odbijanje. Da bi se to sve moglo dogoditi potrebna je spremnost i kompetencija radnika da se predaju takvim procesima javnog iznošenja i da se mogu nositi s, iz toga proizašlim, privremenim opterećenjem.

Funkcionalna supervizija (tim kao slučaj supervizije) je *conditio sine qua non*, jedan neminovan uslov za dugoročan i uspješan institucionalni rad i procese učenja. Njihovo

izbjegavanje i sprječavanje bi bile teme za sljedeći referat. Svaki tim mora biti svjestan toga da način ophođenja njihovih članova između sebe djeluje na mlade delinkvente kao neposredan model ponašanja. Nedovoljna efikasnost u radu s mladim prestupnicima nastaje često zato što oni stoje nasuprot tima koji za njih ne posjeduje dovoljno vjerodostojnosti.

TEMA IV

PREPORORUKE ZA PREVENCIJU I INTERVENCIJU

MALOLJETNIČKA DELINKVENCIJA - PREPORUKE ZA MJERE PREVENCIJE I INTERVENCIJA

Esmina Avdibegović

Medicinski fakultet Univerziteta u Tuzli, Klinika za psihijatriju
Univerzitetskog kliničkog centra u Tuzli

SAŽETAK

Maloljetnička delinkvencija je stvaran društveni problem i zahtijeva ozbiljno usmjeravanje pažnje. Dosadašnja istraživanja upućuju na multifaktorsku uvjetovanost maloljetničke delinkvencije, procesa tretmana i resocijalizacije. Cilj ovog rada je dati pregled preporuka za moguće mjere prevencije i intervencija na polju maloljetničke delinkvencije. Na temelju rezultata istraživanja "Utjecaj različitih konteksta socijalizacije na razvoj maloljetničke delinkvencije u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini" sačinjeno je nekoliko generalnih i specifičnih preporuka. Vodeća preporuka je osnaživanje i umrežavanje sistema službi i civilnog društva kako bi se na najbolji mogući način zadovoljile potrebe djece, njihovih porodica i zahtjevi zajednice i društva u cjelini. U fokusu preporuka za mjere prevencije maloljetničke delinkvencije je razvijanje, kontinuirano provođenje i poboljšanje programa prevencije koji su sveobuhvatni i uključuju rano prepoznavanje rizičnog ponašanja djeteta, ranu intervenciju, djelovanje na ciljne faktore rizika; obuhvaćaju više različitih aspekata života djeteta; sadržavaju višestruke intervencije i djeluju u više sistema počev od porodice pa do zajednice. U cilju omogućavanja provođenja mjera intervencija, uključujući i resocijalizaciju, prioritet je profesionalno i materijalno jačanje i osposobljavanje socijalnih servisa, posebno organa starateljstva. Nužno je usmjeravanje sredstava u lokalne

zajednice kako bi se omogućila provedba akcionih planova i strateških ciljeva, kao i primjena zakonskih promjena. Također, treba uložiti više napora ka multi- i transdisciplinarnom istraživanju problema maloljetničke delinkvencije i formiranju jedinstvene baze rezultata istraživanja kao polazišta kreiranja učinkovitih programa prevencije i intervencija.

Ključne riječi: maloljetnička delinkvencija, prevencija, intervencije, resocijalizacija

UVOD

Maloljetnička delinkvencija, kriminal i drugi oblici anti-socijalnog ponašanja su ozbiljan društveni problem širom svijeta. Bosna i Hercegovina, zemlja u kojoj su se u kratkom periodu desile velike društvene promjene, suočava se s pitanjima učinkovitog rješavanja problema maloljetničke delinkvencije. Brojne studije upućuju na multifaktorijalni i multidimenzionalni aspekt maloljetničke delinkvencije (Greenwood, 2008). Složen i dinamičan međuodnos različitih faktora koji leže u osnovi maloljetničke delinkvencije reflektira se na dizajniranje i implementaciju preventivnih programa i tretmana. Prevencija maloljetničke delinkvencije je vrlo važno nacionalno i internacionalno pitanje na što upućuju i brojne usvojene međunarodne rezolucije i preporuke. Aktualno postoji dosta različitih strategija i programa prevencije, od onih usmjernih na opću populaciju do programa čija ciljna grupa su djeca i mladi s rizikom za delinkventno ponašanje. Učinkovitost ovih preventivnih programa je različita (Saminsky, 2010). Istraživanja upućuju da su učinkovitiji programi koji se primjenjuju prije ispoljavanja delinkventnog ponašanja i koji su usmjereni na sprječavanje istog (Zagar, Busch i Hughes, 2009). Osim važnosti koju imaju preventivne aktivnosti u smanjenju stope maloljetničke delinkvencije, bitnu ulogu igraju i učinkovite intervencije. Proteklih decenija razvijeno je niz interventnih strategija i specifičnih programskih modela tretmana maloljetnika od kojih su neki više a neki manje učinkoviti u smanjenju stope delinkvencije i u promicanju prosocijalnog ponašanja (Greenwood, 2008).

Cilj rada je dati pregled preporuka za moguće programe prevencije i mjere intervencija na polju maloljetničke delinkvencije, a koje su temeljene na rezultatima istraživanja o utjecaju različitih konteksta socijalizacija na razvoj maloljetničke delinkvencije u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini.

METODOLOGIJA

U ovom radu za sačinjavanje preporuka korištena su dva glavna izvora: rezultati kvantitativno-kvalitativnog istraživanja “Utjecaj različitih konteksta socijalizacije na razvoj maloljetničke delinkvencije u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini” (*Aličić i sar., 2014*) provedenog na području Tuzlanskog kantona u periodu od 2010. do 2013. godine i zaključci Konferencije “Maloljetnička delinkvencija: dijalog i razmjena iskustava i znanja” održane novembra 2014. godine u Tuzli kada su prezentirani i diskutirani rezultati istraživanja. Iz istraživanja analizirani su zaključci i diskusija dobivenih nalaza vezanih za karakteristike maloljetnika, porodica, vršnjaka, škole, susjedstva, socijalnih servisa i primjenjivanih programa prevencije i mjera intervencija. Od zaključaka Konferencije u preporuke su uključeni nalazi analize diskusije učesnika Konferencije u vezi sa iskustvima na polju prevencije i primjene mjera intervencija. Za sačinjavanje preporuka kao dodatni izvor korištena je literatura u vezi s prevencijom i intervencijama u oblasti maloljetničke delinkvencije.

U sačinjavanju preporuka korišten je postupak sažimanja nalaza i zaključaka u dvije skupine preporuka: 1) preporuke za prevenciju, 2) preporuke za intervencije uključujući i intervencije resocijalizacije/reintegracije.

REZULTATI

Ključne preporuke za prevenciju i intervencije usmjerene su na donosiocima politika kantonalnog i lokalnog nivoa, te na razvijanje i osnaživanje vještina profesionalaca u službama sistema za rad s djecom koja su došla u sukob sa zakonom i njihovim porodicama. Iz analize nalaza dobivene preporuke vezane su za: sačinjavanje realističnih strateških ciljeva i akcionih planova praćenih alokacijom sredstava u lokalne

zajednice; jačanje službi sistema i civilnog društva uz izgradnju kolaborativnog pristupa problemu maloljetničke delinkvencije; promoviranje multidisciplinarnog pristupa na svim nivoima i obezbjeđivanje kontinuiteta aktivnosti; sačinjavanje programa koji su temeljeni na dokazima, provjereni u praksi, metodološki jasno dizajnirani i s jasno definiranim indikatorima učinkovitosti; poboljšanje kvaliteta usluga na svim nivoima sistema kako bi se na najbolji mogući način zadovoljile potrebe djece, njihovih porodica i zahtjevi zajednice i društva u cjelini.

Generalno, kantonalne strukture vlasti (Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak; Ministarstvo pravosuđa; Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, te Ministarstvo zdravstva) u saradnji s lokalnom zajednicom i civilnim društvom trebaju razvijati politike i programe koji su usmjereni na:

1. Promjenu politike prema djeci i mladima u pravcu praćenja stvarnih potreba djece i mladih;
2. Jačanje lokalnih zajednica kroz razvijanje lako dostupnih kulturno-sportskih sadržaja za djecu i mlade, promoviranje solidarnosti u lokalnoj zajednici, smanjenje stigme i izolacije marginaliziranih grupa djece i mladih (podrška i dalje razvijanje programa namijenjenih djeci i mladima koje na području Kantona provode nevladine organizacije);
3. Izgradnju servisa u lokalnoj zajednici koji su podrška porodici. Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak u saradnji s općinskim nivoima vlasti treba kroz strategiju i politiku uspostaviti održive mehanizme za usmjeravanje sredstava ka uspostavljanju i osnaživanju službi namijenjenih za podršku porodici (porodična savjetovišta) u svim lokalnim zajednicama (općinama);

4. Kantonalne strukture vlasti u saradnji s općinskim strukturama trebaju dati prioritet i tražiti načine i metode osnaživanja rada koordinacionih općinskih tijela koja trebaju biti podrška jačanju socijalnih servisa i podupirati kolaborativnu praksu i izgradnju učinkovite mreže službi i organizacija na nivou lokalnih zajednica;
5. Kantonalne strukture vlasti trebaju razviti održiv sistem alokacije sredstava ka nivou lokalnih zajednica i osigurati laku dostupnost istih službama čiji su programi usmjereni ka razvoju prosocijalnog ponašanja djece i mladih, prevenciji maloljetničke delinkvencije, te reintegraciji maloljetnika u zajednicu.

Preporuke za prevenciju

Prevencija maloljetničke delinkvencije ističe se kao prioritet kako u nalazima provedenog istraživanja tako i u diskusiji i zaključcima Konferencije. Polazna osnova za sačinjavanje preporuka za prevenciju su bili nalazi istraživanja. Naime, dobiveno je da su djeca muškog spola i dobi između 14 i 16 godina vulnerabilna na razvijanje delinkventnog ponašanja. Vulnerabilnost ove djece posebno je izražena u prisustvu više doprinosećih faktora kao što su emocionalni i ponašajni problemi u dječijoj dobi, teškoće u ovladavanju školskim vještinama, odrastanje u traumatizirajućem okruženju, iskustvo zlostavljanja i zapostavljanja, siromaštvo i disfunkcionalnost porodice. Stoga, preporuke za prevenciju maloljetničke delinkvencije su formulirane kao opće i specifične i usmjerene na programske aktivnosti i moguće intervencije.

Opća preporuka za prevenciju maloljetničke delinkvencije je razvijati, kontinuirano provoditi, unapređivati i evaluirati sveobuhvatne programe prevencije maloljetničke delinkvencije koji uključuju rano prepoznavanje rizičnog ponašanja, ranu intervenciju i djelovanje na faktore rizika, te programe koji

sadržavaju višestruke intervencije i obuhvaćaju više aspekata života djeteta i djeluju kroz više sistema počev od porodice djeteta do zajednice.

Specifične preporuke za programe prevencije maloljetničke delinkvencije uključuju programe koje trebaju razvijati lokalne zajednice u saradnji s općinskim koordinacionim tijelima:

1. Razvijanje i implementaciju edukativnih programa za zdravstvene radnike, uposlenike predškolskih i školskih ustanova s ciljem podizanja senzibilnosti i nivoa znanja u ranom prepoznavanju poremećaja u ponašanju djece, teškoća u školskim vještinama, traumatizacije i faktora rizika u vezi s porodicom, te mogućnostima i načinima rane intervencije i djelovanja;
2. Na nivou lokalnih zajednica treba osnaživati i dalje razvijati programe prevencije nasilja u porodici, što treba uključivati i razvijanje mreže savjetovališta za porodicu i edukativne programe o roditeljstvu;
3. Razvijanje i implementaciju programa prevencije i intervencija bazirani na školama, a što uključuje programe podrške djeci rizičnog ponašanja unutar škola; programe podrške djeci pri prelasku iz osnovne u srednju školu; program promjene politike sistema školskih kazni i program uključivanja socijalnih radnika u školski sistem;
4. Razvijanje i implementacija programa usmjerenih na vršnjake, a što uključuje razvijanje pozitivne vršnjačke kulture, poticanje timskih sportova i usvajanja sportskih normi i pravila, te razvijanje programa kojima se potiče volonterski rad i drugi oblici aktivne društvene participacije djece i mladih u lokalnim zajednicama.
5. Na kantonalnom nivou i nivou lokalnih zajednica

podržavati i dalje razvijati programe prevencije ovisnosti o psihoaktivnim supstancama. Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak u saradnji sa Ministarstvom zdravstva treba dati prioritet i razviti načine za implementaciju strateških ciljeva borbe protiv ovisnosti o psihoaktivnim supstancama.

6. Na nivou Kantona i na nivou lokalnih zajednica unapređivati i razvijati medijske programe za promicanje prosocijalnog ponašanja i zdravih stilova življenja djece i mladih, kao i programe za promjenu negativne percepcije djece koja su došla u sukob sa zakonom.

Preporuke za intervencije u prevenciji maloljetničke delinkvencije uključuju intervencije usmjerene na svu djecu, djecu s rizikom za delinkventno ponašanje i djecu s perzistentnim problemima u ponašanju.

1. Na nivou predškolskog i školskog sistema treba kroz promjenu školske politike i uvođenjem visoko kvalitetne rane edukacije izgrađivati pozitivne odnose među djecom, razvijati pozitivnu vršnjačku kulturu, te dizajnirati podržavajuće okruženje. Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta u strategiji i politici razvoja treba staviti kao prioritet i pronaći najbolji metod za osposobljavanje školskog osoblja u vještinama promoviranja prosocijalnog ponašanja i izgradnje pozitivne vršnjačke kulture.
2. Za djecu s rizikom za razvijanje delinkventnog ponašanja na nivou lokalnih zajednica pri školama razvijati programe strategija učenja socijalnih vještina kroz uspostavljanje za djecu i mlade lako dostupnih i nestigmatizirajućih servisa za primjenu intervencija usmjerenih na učenje socijalnih vještina.
3. Na nivou lokalne zajednice u saradnji s nevladinim

organizacijama razvijati programe podrške proso- cijalnom ponašanju kroz uspostavljanje socijalnih servisa kompetentnih za rad s djecom s perzistentnim problemima u ponašanju i primjenu intenzivnih individualnih intervencija.

Preporuke za intervencije u maloljetničkoj delinkvenciji

Opća preporuka za intervencije u sveukupnom tretmanu maloljetnika delinkventnog ponašanja jeste promjena tradicionalnog, ustaljenog odnosa među službama sistema. Navedeno znači da treba sadašnju praksu formalne kooperacije i koordinacije u pristupu (primjeni mjera i intervencija) maloljetničkoj delinkvenciji transformirati u stvarnu saradnju - zajednički razvijati i dogovarati ciljeve i pravce aktivnosti, te dijeliti odgovornost i raditi zajedno da bi se dostigli dogovoreni ciljevi.

Specifične preporuke za intervencije uključuju:

1. Razvijanje programa koordinirane brige, a što uključuje sveobuhvatnu procjenu maloljetnika delinkventnog ponašanja - procjenu faktora zaštite/rizika i nivoa rizika; plan tretmana s odgovarajućim nivoom interve- ncija i integracijom različitih usluga. Na nivou lokalnih zajednica, općinske strukture vlasti trebaju ojačati centre za socijalni rad usmjeravanjem dodatnih sredstava i uspostaviti i razvijati službu za koordiniranu brigu osposobljavanjem profesionalaca u vještinama sveobuhvatne procjene faktora i nivoa rizika (porodica, vršnjaci, škola, zajednica-susjedstvo, osobnost malo- ljetnika, mentalno zdravlje, upotreba psihoaktivnih supstanci, vještina upravljanja ponašanjem, delinkventne radnje), sačinjavanju sveobuhvatnog individualiziranog plana tretmana, primjeni odgovarajućeg nivoa interve- ncija i koordinaciji i integraciji usluga više različitih aktera sukladno procijenjenim faktorima rizika/zaštite.

2. Na nivou lokalne zajednice, centri za socijalni rad i zdravstvene ustanove u saradnji s nevladinim organizacijama trebaju razvijati i implementirati program ranih intervencija. Osnajiti kompetencije profesionalaca službi socijalnog rada i zdravstvenih službi namijenjenih djeci i mladima u vještinama primjene rane intervencije pri javljanju problematičnog ponašanja kod djece i mladih, te primjena istih na način da ulazak u maloljetničko pravosuđe bude u krajnjoj nuždi.
3. Na nivou lokalnih zajednica, općinska koordinaciona tijela u saradnji s nevladinim organizacijama trebaju dati prioritet i tražiti metode i resurse za razvijanje i implementiranje programa intervencija koji uključuju angažiranje porodice kao partnera u sveukupnom procesu tretmana maloljetnika delinkventnog ponašanja. Razvijanje programa povezivanja porodica maloljetnika u svrhu osnaživanja porodica, jačanja njihovih mehanizama nošenja s problemom maloljetničke delinkvencije i kreiranje povoljne porodične klime za proces reintegracije maloljetnika u porodici i zajednici.
4. Jačanje profesionalnih kompetencija zaposlenih u službama sistema kroz programe dodatnih edukacija u vještinama sveobuhvatne procjene, primjeni pristupa koordinirane brige, ranih interevencija, primjeni alternativnih mjera, te intervencija resocijalizacije. S tim u vezi, treba sa odgovorajućom obrazovnom ustanovom (univerzitetom ili drugom visokoškolskom ustanovom) uspostaviti programe cjeloživotnog učenja za sticanje dodatnih vještina u obezbjeđivanju brige za maloljetnike delinkventnog ponašanja. Osnajivanjem profesionalnih kompetencija zaposlenih u službama sistema lokalnih zajednica i razvojem pristupa koordinirane brige treba kreirati uslove za učinkovitu primjenu alternativnih

mjera u cilju smanjenja recidivizma i učinkovitije reintegracije u zajednicu djece i mladih koji su došli u sukob sa zakonom.

5. Strategijom i politikom na nivou Kantona treba u području tretmana maloljetnika delinkventnog ponašanja i na polju reintegracije jasno definirati uloge svih aktera šta, ko i kako radi; međusobne odnose, odgovornosti i raspoložive resurse i kreirati uslove za primjenu kolaborativne prakse u domeni maloljetničke delinkvencije. Nadležne strukture vlasti trebaju dati prioritet i istražiti načine kojim će se olakšati kolaborativna praksa u primjeni alternativnih mjera i procesa reintegracije.
6. Na kantonalnom nivou i na nivou lokalnih zajednica treba razvijati i primjenjivati programe zajedničkog učenja i poticati razmjenu znanja i iskustva između nevladinih organizacija i institucija sistema.
7. Treba uspostaviti snažniji kolaborativni rad između struktura sistema koji razvijaju i implementiraju programe prevencija i intervencija, razvijaju i provode politike prevencije maloljetničke delinkvencije i onih koji vrše naučnoistraživačku procjenu učinkovitosti intervencija u prevenciji i tretmanu. Na nacionalnom i kantonalnom nivou potrebno je smanjiti jaz između donosioca politika i strategija, praktičara i istraživača u oblasti maloljetničke delinkvencije.
8. Naučno-istraživačke institucije trebaju poticati multidisciplinarna istraživanja u domeni maloljetničke delinkvencije. U tom smislu, univerziteti i druge visokoškolske ustanove trebaju dati prioritet i pronaći metode za uspostavljanje mjerodavnih centara za razvoj inter- i transdisciplinarnih društvenih istraživanja i kreirati uslove za integraciju teorije i prakse.

DISKUSIJA

U Bosni i Hercegovini u periodu poslije rata (1995. godine) na području maloljetničke delinkvencije sukladno potpisanim međunarodnim dokumentima o pravima djeteta i maloljetničkom prestupništvu, sačinjeno je i usvojeno nekoliko strateških dokumenata i akcionih planova, urađene su promjene u zakonskoj regulativi i provedeno je više različitih istraživanja, te je sačinjeno više prijedloga i preporuka za unapređenje politike i prakse u oblasti maloljetničke delinkvencije (*Mehmedović, Izmirlija i Madacki, 2011*). Također, više nevladinih organizacija u saradnji s različitim nivoima vlasti u BiH realiziralo je više programa u prevenciji maloljetničke delinkvencije. No, jedine značajne promjene u ovoj oblasti su bile u području zakonodavstva i u području donošenja strateških i akcionih dokumenata. U dijelu praktične primjene zakonodavnih promjena i strateških dokumenata značajni pomaci nisu postignuti prevashodno zbog velikog jaza između ciljeva zacrtanih strateškim i akcionim dokumentima i mogućnosti implementacije istih na nivou lokalnih zajednica. Ovaj jaz i teškoća u primjeni usvojenih politika i strategija, kao i zakonskih promjena najvećim dijelom je u tome što službe sistema u lokalnoj zajednici zbog oskudnih materijalnih resursa i insuficijentnosti u kompetentnom osoblju nisu u mogućnosti realizirati programe i zadatke koji su im delegirani. U suštini, strateški dokumenti, akcioni planovi i zakonske promjene nisu istovremeno praćene i razvojem službi u lokalnoj zajednici za implementaciju istih i stoga su praktično nerealistični za postkonfliktni i tranzicijski kontekst u BiH. Slijedeći navedeno, preporuke u ovom radu u najvećem dijelu su usmjerene na jačanje lokalnih zajednica, općinskih koordinacionih tijela i alokaciju sredstava na nivo lokalnih zajednica u svrhu razvijanja službi sistema i civilnog društva. S obzirom na to da aktuelni budžet socijalne zaštite, generalno, nije dovoljan da se osigura odgovarajuća finansijska podrška

insitucijama sistema odgovornim za provođenje tretmana i brige za maloljetnike, ali i nevladinim organizacijama i drugim socijalnim servisima koji pružaju podršku djeci i mladima, ono što se čini realno mogućim u datim ekonomskim okolnostima, jeste snažnije uvezivanje institucija sistema i nevladinih organizacija u sačinjavanju više manjih i u lokalnim zajednicama lako primjenjivih i održivih programa prevencije, intervencija, te programa za resocijalizaciju i reintegraciju maloljetnika. Sukladno s tim, u preporukama za mjere prevencije, intervencija i resocijalizacije istaknut je multidimenzionalni i interdisciplinarni pristup, potreba za jasno definiranim indikatorima učinkovitosti, te dostupnost programa naučnoj i stručnoj evaluaciji kako bi se identificirali efektivni i u praksi dobro primjenjivi programi.

ZAKLJUČAK

Kantonalne i općinske strukture vlasti trebaju dati prioritet programima prevencije i intervencija u domeni maloljetničke delinkvencije; uspostaviti stabilne mehanizme koordinacije, finansiranja i praćenja realizacije istih, te u saradnji s nevladinim organizacijama kao partnerima razvijati i implementirati programe osnaživanja lokalnih zajednica za implementaciju zakonodavnih promjena u oblasti maloljetničkog prestupništva i realizaciju postavljenih strateških ciljeva i akcionog plana prevencije maloljetničke delinkvencije.

LITERATURA

1. Aličić, Z. i sar. Utjecaj različitih konteksta socijalizacije na razvoj maloljetničke delinkvencije u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini - Preporuke za mjere prevencije i intervencija. Tuzla: OFF-SET, 2014.
2. Greenwood, P. Prevention and intervention programs for juvenile offenders: The benefits of evidence-based practice. *Future Child* 2008; 18: 11-36.
3. Mehmedović, A., Izmirlija, M., Madacki, S. (ur.) *Ljudska prava u Bosni i Hercegovini 2011: pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava sa ispitivanjem javnog mnijenja*. Sarajevo: Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, 2012.
4. Saminsky, A. Preventing juvenile delinquency: Early intervention and comprehensiveness as critical factors. *Student Pulse*, 2010; 2(02). Preuzeto od: <http://www.studentpulse.com>.
5. Zagar, R., Busch, KG., Hughes, JR. Empirical risk factors for delinquency and best treatments: Where do we go from here? *Psychol Rep* 2009; 104(1): 279-308.

TEMA V

**METODOLOŠKI ASPEKTI
ISTRAŽIVANJA MALOLJETNIČKE
DELINKVENCije**

CJELINA MOŽE BITI VEĆA OD ZBIRA NJENIH DIJELOVA - TRANSDICIPLINARNO ISTRAŽIVANJE, KOOPERACIJA I ISKUSTVA STEČENA KROZ ISTRAŽIVAČKI PROJEKAT O MALOLJETNIČKOJ DELINKVENCiji

Barbara Schürch

School of Social Work, University of Applied Sciences and Arts
Northwestern Switzerland, FHNW.

SAŽETAK

Istraživački projekat o maloljetničkoj delinkvenciji je bio pilot projekat interdisciplinarne i transdisciplinarne kooperacije i procesa kolektivnog učenja za bosanski istraživački tim, koji je poboljšao transfere znanja između različitih disciplina, istraživanja, prakse i politike, kao i između države i civilnog društva (NVO). Osim toga, delinkventi i njihove porodice su također bili uključeni kao resurs znanja.

U ovom radu će se predstaviti glavni rezultati prateće analize procesa s fokusom na snage i izazove transdisciplinarnog procesa s obzirom na kontekst, izgradnja timova (teambuilding), kooperacija i proces učenja. Sve u svemu, može se reći da je ovaj kooperacijski proces bio izazovan i nekada čak iscrpljujući za sve uključene aktere, ali i da je postojalo veliko zadovoljstvo s obzirom na ishode i koristi različitih funkcija kao što su: jačanje istraživačke i kooperacijske kompetencije na individualnom nivou, institucionalnih procesa učenja, uspostavljanje mreže između institucija i individua, i posebno, mnogo dublje razumijevanje fenomena maloljetničke delinkvencije kroz kvalitativni pristup.

Izazovi u prevazilaženju individualnih, profesionalnih i institucijskih očekivanja će imati ključne uloge i pozicije u

hijerarhiji projektne strukture. Naime, postojala su veoma različita istraživačka i kooperacijska iskustva, i time i različiti nivoi posvećenosti i pretpostavki odgovornosti.

Ključne riječi: Transdisciplinarna kooperacija i istraživanje, kooperativni proces učenja, tranzicijski kontekst.

UVOD

Izreka “Cjelina može biti veća od zbira njenih dijelova” je značajna za istraživački projekat o maloljetničkoj delinkvenciji koji je sproveden od strane različitih aktera iz Tuzlanskog kantona, Bosne i Hercegovine, i obučen od strane tima iz Škole za socijalni rad, Univerziteta primijenjenih nauka i umjetnosti Sjeveroistočne Švicarske (FHNW). U ovom kooperativnom procesu svi projektni partneri su donijeli i podijelili svoja znanja, perspektive i mreže i zajednički razvili novo znanje o ovoj temi. Uključeni su bili predstavnici različitih disciplina Univerziteta u Tuzli (socijalnog rada, edukacijsko-rehabilitacijskog, socijalne psihijatrije), prakse državnih institucija i NVO sektora kao i predstavnika Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona.

U kontekstu Bosne i Hercegovine (BiH), transdisciplinarna (istraživačka) kooperacija i primijenjeno praksi okrenuto istraživanje s ciljem doprinosa inovacijama u polju praktičnog psihosocijalnog rada je još rijetko. (*Avdibegović, 2009; Pollard i Court, 2005*).

Međutim, kooperacijski proces koji je integrirao sve relevantne aktere je imao smisla, s obzirom na mnogostruke i kompleksne izazove, koji se također manifestiraju u socijalnom sektoru radi postojećih tranzicijskih procesa sa svim svojim tranzicijskim fenomenima i situacijama radikalnih socijalnih promjena i ekonomske krize. Udruživanje postojećih skromnih finansijskih resursa, kapaciteta i kompetencija osoblja i traženje zajedničkog razumijevanja problematike o kojoj se govori omogućava razvoj zajedničke, koordinirane i koherentne strategije i time vodi ka efektivnijim i efikasnijim intervencijama i socijalnom planiranju. (*Basić, 2009; Stubbs, 1999*).

Već neko vrijeme svi akteri istraživačkog projekta su osjećali potrebu za inovacijom u pristupu bavljenja relevantnim i

kompleksnim socijalnim problemima u društvu. Zbog toga su bili spremni da prevaziđu postojeće granice i bilo im je u interesu da se uključe u ovaj kooperativni proces s ciljem proizvodnje pilot iskustva transdisciplinarne kooperacije. Projektni tim je sastavljen na osnovu postojećih kontakata između FHNW i pojedinih aktera iz Tuzle.

Sukladno s tim, cilj ove (internacionalne) kooperacije je bio:

- Kreiranje novog znanja o relevantnim socijalnim problemima kao baze za procese socijalnog planiranja.
- Primjena interdisciplinarnog i transdisciplinarnog pristupa u okviru istraživačkog projekta da bi se kreiralo konkretno pilot iskustvo za takve procese kooperacije.
- Procjena i ocjenjivanje izazova i dobrobiti transdisciplinarnog pristupa za profesionalce u praksi i akademsku zajednicu u BiH.

Preliminarna projektna faza je bila posvećena izgradnji timova (teambuilding) i nalaženju teme koja je od zajedničkog interesa. U toku ove faze, trenutna situacija u Bosni i Hercegovini s posebnim fokusom na Tuzlanski kanton i njegove socijalne implikacije je analizirana iz različitih perspektiva aktera s ciljem da se identificira značajan izazov za bosansko društvo koji bi bio pogodna tema za zajednički istraživački projekat. U skladu s tim, kao rezultat ove analize, “maloljetnička delinkvencija” je identificirana kao tema za zajednički istraživački projekat. Svi dalji koraci, kao što je razvijanje istraživačkih pitanja i dizajn istraživanja, sprovođenje istraživanja i pisanje istraživačkog izvještaja kao i diseminacija nalaza su bili sprovedeni u kooperativnom procesu.

Da bi se podijelilo iskustvo ovog radnog kooperativnog pristupa, proces istraživačkog pilot projekta o maloljetničkoj

delinkvenciji je istražen putem prateće analize procesa koji je bio u okviru odgovornosti FHNW tima. Neki od nalaza iz ove prateće analize procesa će biti predstavljeni u ovom radu. Autor pokušava da osvijetli izazovne i korisne aspekte transdisciplinarnog pristupa uzimajući u obzir odabrane faktore konteksta i njihove međudnose sa aspekta stvaranja timova, kooperacije i procesa učenja. Prvo će biti predstavljeno poimanje analize procesa i metoda FHNW tima, praćeno kratkim uvodom u značenje i principe “transdisciplinarnog istraživanja”.

POIMANJE ANALIZE PROCESA I KORIŠTENE METODE

Naše poimanje analize procesa se odnosi na definiciju i vodeće principe “Ciklusa za upravljanje programom” (PCM) Švicarske razvojne i kooperativne agencije (DEZA 2002). Ona naglašava zajednički proces učenja (dijeljenje znanja), partnerstvo i kooperativni menadžment. Posljedično, u našoj analizi procesa, fokus je bio na dva glavna aspekta “izgradnja timova i kooperacija” i “proces učenja i proizvodnja znanja”. Za procjenu analize procesa, treba imati na umu da je FHNW tim imao duplu funkciju, s jedne strane je sprovodio analizu procesa i s druge strane je imao ulogu trenera, facilitatora i učitelja bosanskohercegovačkog istraživačkog tima i samim tim je imao značajan utjecaj u toku istraživačkog procesa, na projektni menadžment i grupnu dinamiku. Bliskost i udaljenost, unutarinja i vanjska perspektiva su se kontinuirano mijenjali i upotpunjavali. Sukladno s tim, ključni elementi analize procesa su bili aspekti samoprocjene i učesničke opservacije u smislu učesničkih facilitatora, monitoringa projekta i menadžmenta projekta.

U okviru zajedničkih radionica, FHNW tim je vodio dijelove za redovno osvrtanje na tekuću kooperaciju i istraživački proces

koji su dozvolili rano otkrivanje izazova i konflikta, snaga i slabosti u dinamici tima i njegovom učinku. Ovo je omogućilo, u smislu formativne evaluacije, da se reagira odmah na nalaze i da se kontinuirano radi na prilagođavanju i poboljšavanju kooperativnog procesa. S obzirom na ovu blisku interakciju i stalnu razmjenu i zajedničke osvrte bosanskohercegovačkog i FHNW tima, možemo govoriti o participatorskoj analizi procesa.

Sljedeće metode i instrumenti su korišteni u analizi procesa: monitoring i definisanje prekretnica; SWOT analiza; polustrukturirani (grupni) intervjui sa svim akterima; upitnici s pratećom zajedničkom diskusijom rezultata evaluacije; worldcafe; analiza mreže; povratne informacije i osvrta u toku radionica; participatorne opservacije; analize dokumenata i proizvoda.

Radi potrebe da se postigne održiv “utjecaj” i da se dobije trajan efekat, cilj analize procesa je bio “da se ojača kultura učenja, koja će voditi ka razvitku samosvijesti i osnaživanju na svim nivoima” kao što je opisao Gohl i sur. (2011, str:9). U skladu s tim, u procesu monitoringa su uglavnom bili praćeni ciljevi “poboljšanja” s fokusom na proces i rezultate dok je “dokazivanje rezultata” kao konkretnog procesnog cilja bilo manje naglašeno. Relevantne karakteristike pristupa “dokazivanja” i “poboljšavanja” su prikazane u tabeli u nastavku:

Tabela 1: *Dokazivanje (odgovornost) i poboljšavanje (kreiranje svjesnosti i učenje), (Gohl i sur., 2011, str.11)*

Dokazivanje (odgovornost)	Poboljšavanje (kreiranje svjesnosti i učenje)
Visok prioritet je dat izvještajima	Visok prioritet je dat procesu i njegovim rezultatima
Perspektiva agencije koja dodjeljuje sredstva ima tendenciju da dominira	Perspektiva zajednice ima tendenciju da dominira
Gleda se u prošlost	Gleda se u budućnost
Evaluatori učestvuju kao neovisni eksperti	Evaluatori učestvuju kao facilitatori
Moguće posljedice	
Ljudi imaju tendenciju da se osjećaju eksterno kontrolirani	Ljudi se osjećaju ohrabreni da vježbaju samokontrolu
Ljudi imaju tendenciju da zauzmu defanzivan stav	Ljudi mogu naučiti da budu samokritični
Tendencija je da se greške skrivaju	Tendencija je da se greške otkrivaju
Analiza je manje transparentna i poboljšanje je teško	Analiza je više transparentna, o greškama se može diskutirati i mogu se izbjeći u budućnosti

Prema tome, namjera analize procesa nije bila “dokazivanje” jer bi opstruiralo esenciju procesa učenja povezivanja novog znanja s već postojećim zajedničkim znanjem, a napuštanje onoga što više ne odgovara. Ako je atmosfera kontrole i vanjskog pritiska predominantna da se uspije, otvorenost i transparentnost će biti ugrožena i kao posljedica toga greške mogu biti sakrivene ili umanjene.

Ukoliko je fokus na “poboljšanju”, odnosno na poboljšanju ličnih kompetencija i iskustva učenja s fokusom na postizanje ciljeva orijentiranih na zajednicu, unutarinja motivacija je vitalni faktor. Greške će se vidjeti kao šanse za učenje i kritička povratna informacija kao podsticaj za ekspanziju svijesti i proširenje perspektive. Sličnosti, razvijeno zajedničko

povjerenje, užitak u koracima uspješnog učenja i promjene će osnažiti samokontrolu, samoefektivnosti i želju za inovacijom.

ZNAČENJE I PRINCIPI “TRANSDICIPLINARNOG ISTRAŽIVANJA”

Istraživački tim je bazirao njihovu definiciju “transdisciplinarnog istraživanja i kooperacije” na definiciji Hansa Pohla i Christiana Hurnija, predstavnika odbora Švicarske mreže za transdisciplinarno istraživanje (td-net):

“Transdisciplinarnost je novi oblik učenja i rješavanja problema koji uključuje kooperaciju između različitih dijelova društva i akademske zajednice u svrhu odgovora na kompleksne društvene izazove. Transdisciplinarno istraživanje počinje od opipljivih problema iz stvarnog svijeta. Rješenja su osmišljena u saradnji s mnogobrojnim akterima. Kao pristup orijentiran ka praksi, transdisciplinarnost nije zatvorena u uskom krugu akademskih stručnjaka, stručnih magazina i akademskih odjela gdje se proizvodi znanje. Idealno, svi koji imaju nešto da kažu o specifičnom problemu i koji su spremni da učestvuju mogu imati svoju ulogu. Kroz zajedničko učenje, znanje svih učesnika je poboljšano, uključujući lokalno znanje, akademsko znanje i znanje industrija u pitanju, poslovnih subjekata i nevladinih organizacija (NVO-a). Suma ovog znanja će biti veća nego znanje pojedinačnog partnera. U tom procesu će biti minimizirane predrasude svake od tih perspektiva.” (Hurni, Pohl cit. in: Häberli i sur., 2001, str.6).

Prema ovoj definiciji transdisciplinarnost može biti karakterizirana sljedećim funkcijama: (vidi također Pohl, 2010, str.79f.):

a) Adresiranje, diskusija i analiza socijalno relevantnog pitanja i realizacija rezultata

Bazirano na analizi konteksta bh istraživačkog tima, maloljetnička delinkvencija je identificirana kao pitanje zajedničkog interesa i kao izazov današnjem društvu koji treba biti adresiran. Također je bilo jasno da rezultat ovog istraživanja treba biti od koristi za socijalno planiranje i praksu. Cilj adresiranja društveno relevantnog pitanja s namjerom rješavanja problema se može vidjeti kao ključna karakteristika transdisciplinarnosti.

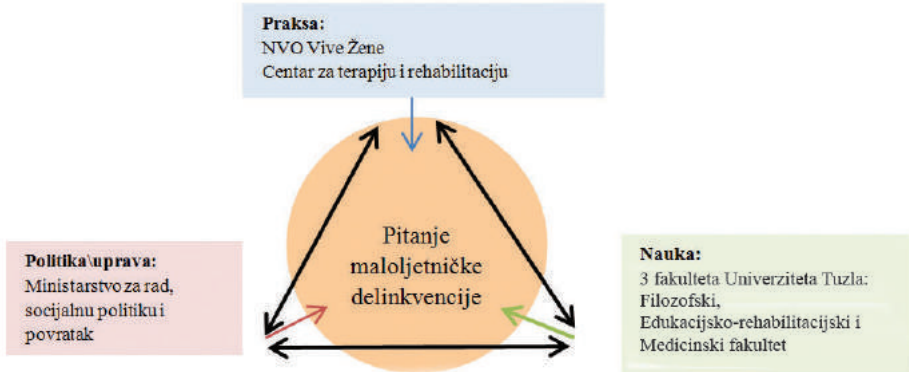
b) Kooperacija različitih disciplina i dalje razvijanje interdisciplinarnih paradigmi

Ovo znači da produkcija akademskog znanja, organizirana u disciplinarnoj perspektivi, treba da bude reorganizirana iz perspektive društveno relevantnog pitanja. U istraživačkom projektu o maloljetničkoj delinkvenciji, profesionalci i naučnici iz različitih disciplina stvaraju tim koji je zajednički definirao društveno relevantno pitanje i razvio istraživačko pitanje kao i dizajn istraživanja. Štaviše, institucionalne i miješane grupe disciplina su izvršile istraživanje i zajednički diseminirale rezultate.

c) Participativno istraživanje koje integriše nauku, politiku i praksu, uključujući neakademske aktere i znanje običnih ljudi ili ciljnih grupa (participarno istraživanje) i time prateći životno-svjetsku perspektivu (Lebensweltperspektive).

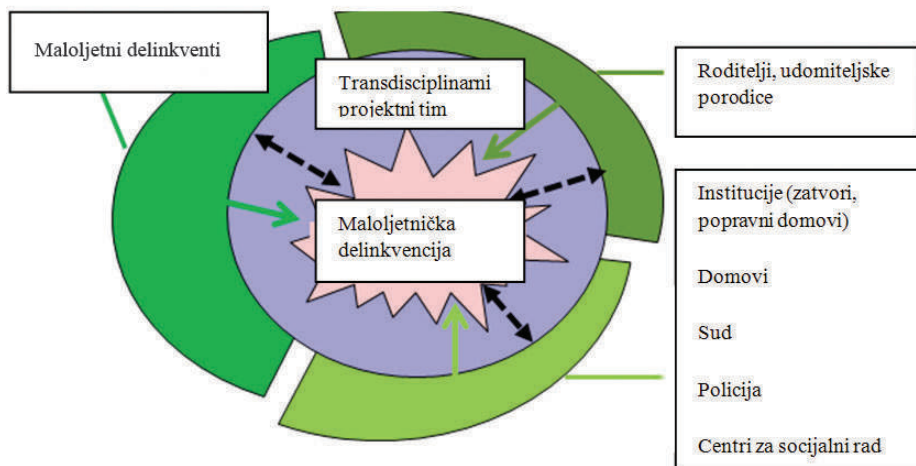
Kao što je pomenuto ranije, transdisciplinarno istraživanje zahtijeva kooperaciju između različitih disciplina od početka. Međutim, transdisciplinarno istraživanje i kooperacija integrira više od interdisciplinarnosti akademika (fakulteta). Ono također uključuje i kooperaciju s praksom, bilo da su to državne institucije ili NVO-i, i administrativni i državni

akteri. U projektu o maloljetničkoj delikvenciji ovaj cilj je bio postignut od početka s obzirom na kompoziciju istraživačkog tima kao što je pokazano na slici dolje.

Slika 1: Opšta strategija i zajedničke procedure različitih aktera sa njihovim specifičnim i disciplinarnim pozadinama

Što se tiče projekta o maloljetničkoj delinkvenciji, koncept životno-svjetske perspektive (Thiersch 1993; Grunwald, Thiersch, 2004) zahtijeva više integraciju perspektive maloljetničkih delinkvenata, njihovih porodica i institucija koje rade na tom pitanju kao izvora znanja. Zadatak integracije različitih perspektiva, stanovišta, vrijednosti i ideja presijeca transdisciplinarni istraživački proces, od uokvirivanja problema, kroz analizu problema do realizacije rezultata. Sljedeći grafikon pokazuje da je bh istraživački tim morao da sakupi, sastavi i integrira znanje i iskustva različitih strana dok se fokusirao na polje istraživanja i pitanje istraživanja.

Slika 2: Integracija različitih izvora znanja

d) Nastojanje da se postigne međusobno razumijevanje u vezi s pitanjem na kojem se radi, potraga za zajednički definiranom terminologijom i pojmovima kao i za jedinstvom znanja.

Ovo znači da je znanje reorganizirano razvojem opće tačke gledišta ili perspektiva izvan svih disciplina. Sljedeći korak je strukturiranje, analiza i procesuiranje društveno relevantnih pitanja na bazi takve fundamentalne tačke gledišta znanja. Svaki akter je imao svoja specifična iskustva u vezi s pitanjem na kome se radi. Kroz kontinuirano dijeljenje znanja i iskustva i kroz kooperaciju u mješovitim grupama, nova, obimnija i opća znanja su kreirana.

ISKUSTVO STEČENO U PILOT PROJEKTU O MALOLJETNIČKOJ DELINKVENCiji

Dinamika procesa je pokazala visok stupanj kompleksnosti, jer je bosanski istraživački tim bio dosta veliki, sastojao se od 20 članova tima delegiranih od strane pet različitih aktera.

Štaviše, raznovrsnost aktera je bila karakteristika istraživačkog tima i predstavljala je veliki izazov za izgradnju timova, kooperaciju kao i proces učenja. Cijeli kooperativni proces je

bio pod jakim utjecajem eksternih faktora koji su značajni za istraživačku situaciju.

FAKTORI KONTESTA KOJI SU UTJECALI NA IZGRADNJU TIMOVA, KOOPERACIJU U PROCESU UČENJA

Orijentacija i identifikacija u procesu tranzicije utječe na mogućnosti i otvorenost za inovaciju i nove modele kooperacije.

Pored različitih iskustava u istraživanju, finansijskih i ličnih resursa i iskustava s različitim kooperativnim postavkama, najbitnija razlika između aktera je bila u vezi s orijentacijom u tekućem tranzicijskom procesu BiH iz socijalističkog ka demokratskom sistemu. Ovo je imalo značajan utjecaj na sistem vrijednosti i kulturu rada institucija, kao i na lični nivo profesionalaca.

Projekat je oscilirao u području konflikta učesnika koji su bili više orijentirani ka socijalističkom modelu okarakteriziranim sa “od vrha ka dolje pristupom” i jakim hijerarhijskim strukturama i članova tima koji su bili više otvoreni ka demokratskim strukturama. Neki od akademskih radnika, kao što su asistenti, dolaze iz institucija s jakom hijerarhijskom radnom kulturom gdje su imali limitirane mogućnosti da preuzmu odgovornost. Za njih je bio veći izazov da aktivno učestvuju u procesu razvijanja nove opće radne kulture nego za one koji su došli iz više ravnopravnih i demokratskih struktura, onih koji su navikli na dijeljenje informacija i koji su iskusili više slobode u preuzimanju odgovornosti. Razmjena, prijenos znanja, koordinacija i kooperacija sa jako hijerarhijski organiziranim akterima je bila nezadovoljavajuća u cjelokupnom projektu kao i unutar njihovih institucija. Štaviše, za proizvodnju zajedničkog znanja nije bilo moguće da se realizira vrijednost široko poštovanog potencijala i kapaciteta u institucijama koje su fokusirane na hijerarhiju i status.

Sektorsko razmišljanje je i dalje dominantno

U određenom periodu, društvene vrijednosti, hijerarhijski stavovi profesija i disciplina su vodili natjecanju između nekih aktera na projektu i u toku ove faze, rasprostranjenost sektorskog razmišljanja se potvrdila. U tranzicijskom kontekstu promjene vrijednosti, hijerarhijski stavovi profesija i disciplina su imali utjecaja i neki od članova tima su se osjećali pod pritiskom da dokažu važnost njihove discipline ili njihove insitucije tijelima koja donose odluke, kao i društvu. Ovo je posebno bio slučaj sa socijalnim radom, nakon što je izgubio svoje uzemljenje u društvu (*Basic, 2009*). S vremena na vrijeme ovo je vodilo natjecanju između aktera i “pogađanju” za primarno vlasništvo nad temom i za glavne uloge, i s vremena na vrijeme pokušaji da se otcijepi članovi grupe su bili očigledni u toku projektnog procesa. Međutim, već u ranoj fazi, projekat je omogućio da se konkretno iskuse potencijali i koristi interinstitucionalne i interdisciplinarne kooperacije, što je motiviralo članove tima da investiraju u aktivnosti za izgradnju tima s ciljem osnaživanja kohezije tima. Značajno je da iako su zadaci na početku bili podijeljeni između različitih aktera na osnovu njihovog institucionalnog porijekla, kasniji terenski rad koji je uključivao intervjuje, analize i pisanje izvještaja rađen je u interdisciplinarnim i interinstitucionalnim mješovitim grupama. To je bio priličan napredak na nivou individualnosti osoba koje su bile otvorene ka drugima i pronašle povezanost jednih s drugima. Na institucionalnom nivou ova integracija nije bila u potpunosti postignuta za sve aktere.

Nedostatak resursa može biti prepreka za inovativne procese

Radi ekonomske krize u Bosni i Hercegovini, limitirana sredstva su rezervirana za “najbitnije” potrebe. Jedva dovoljno finansijskih i ljudskih resursa može biti nađeno za finansiranje inovacijskih procesa. Internacionalna kooperacija i partnerstva

su šansa da se dobije pristup sredstvima za finansiranje novih inicijativa i pilot projekata. Što se tiče istraživačkog projekta o maloljetničkoj delinkvenciji očekivana sredstva iz Švicarske su bila poticaj da se započne kooperacijski proces kao i izvor motivacije. Za veliki dio članova tima ovo je bila mogućnost da učestvuju u procesu učenja, dok su drugi članovi tima uglavnom bili motivirani očekivanim dodatnim prihodom. Nakon nekog vremena, podjela tima u dvije grupe, na one motivirane unutarnjim razlozima i one motivirane vanjskim razlozima je postala očigledna, s obzirom na to da je projektni budžet bio prilično skroman i samo dio rada je bio kompenziran. Unatoč nezadovoljavajućoj finansijskoj situaciji, skoro svi članovi tima su ostali visoko motivirani do kraja projekta. Dobrobit koju su iskusili u toku kooperacijskog procesa je izgleda bila dovoljna kompenzacija. Izgleda da su projektna sredstva, iako skromna, služila kao poticaj za mnoge individue i aktere da bi se obavezali na intenzivan proces učenja i inovacije.

Jaka tradicija kvanitativnog istraživanja kreira neizvjesnost u pogledu percepcije rezultata novih pristupa istraživanju.

Već na početku projekta, u okviru SWOT analize, akteri su spomenuli svoju zabrinutost u pogledu percepcije rezultata kvalitativnog istraživanja u okolini s jakim fokusom na kvanitativno istraživanje. U ovom dijelu važno je spomenuti da kvalitativnom pristupu nije namjera da se natječe ili da zamijeni kvanitativni pristup nego da bude dodatak ka obimnijem razumijevanju pitanja na kome se radi.

Međutim, kvalitativni i “život-svijet” pristup, koji je još rijedak u Bosni i Hercegovini, uvodi novi oblik validacije različitih znanja. Ovo znači da u projektu o maloljetničkoj delinkvenciji znanje različitog uzorka mladih prekršitelja i njihovih roditelja, profesionalaca i stručnjaka iz prakse su jednaki naučnom znanju. Terenski rad i sprovođenje intervjua s različitim uzorcima otvorilo je vrata novim perspektivama

i znanju, što je činjenica koja je bila vrednovana od strane cijelog istraživačkog tima kao bogata i poučna, a prepoznata je i kao velika prednost za sveobuhvatnije razumijevanje pitanja na kojem se radi.

IZGRADNJA TIMA I KOOPERATIVNI PROCES

Kooperacija bazirana na razumijevanju partnerstva implicira jednaku participativnu kooperaciju, podjelu odgovornosti i međusobno poštovanje i toleranciju između svih članova tima s ciljem zajedničkog procesa učenja.

Tako je i tema istraživačkog projekta zajednički definirana i svi dalji koraci od razvoja istraživačkog pitanja preko dizajna istraživanja do diseminacije nalaza bili su izvedeni na kooperativan i participativan način. Uloge i podjela odgovornosti unutar tima su također bili definirani u participativnom procesu. Ovo je zahtijevalo prihvatanje da je pitanje istraživanja bitnije od hijerarhije i statusa. Za neke je bilo poprilično teško da odbace svoje organizacijske navike i da pregovaraju o ulogama i značenjima. Bile bi im draže autorativne smjernice izvana da bi se izbjegli pregovori. Ali ovo ne bi doprinijelo razvijanju nove kulture i novog znanja. Spremnost učesnika da se uključe u intenzivnu razmjenu i diskusiju kao i njihova fleksibilnost u percepciji njihovih uloga je bila potrebna. Nije bilo lako da se nađe balans između zahtjeva za glavne uloge i potrebnih kompetencija kao što je npr. poznavanje engleskog i iskustvo u istraživanju, i posljedično ovaj proces je također bio povezan s budućim razočarenjima i djelimičnim internim povlačenjima. Član tima je opisao razloge zašto je proces nalaza bio eventualno više ili manje uspješan na sljedeći način: *“Vjerujem da je krucijalno ovdje da su svi ljudi ostavili svoje institucije, svoje titule, bilo šta, iza njih i da su ušli u ovaj projekat samo sa svojim znanjem i entuzijazmom.”*

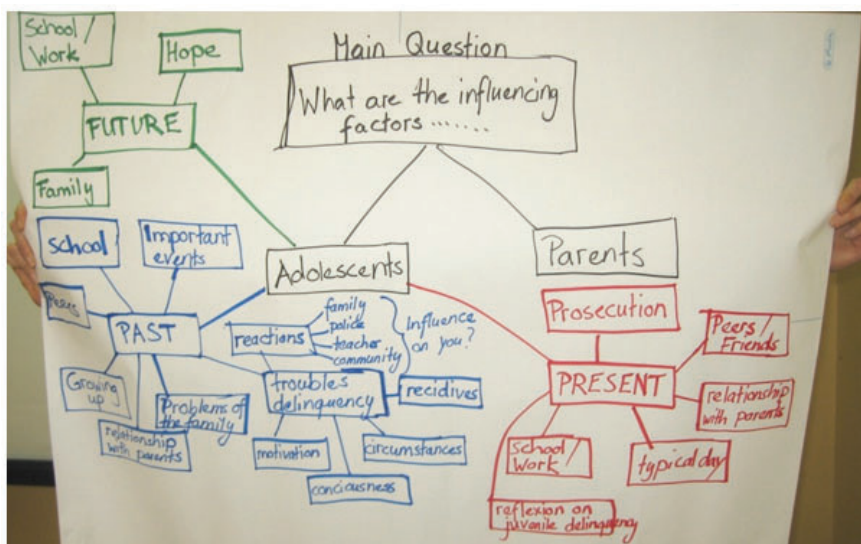
Ovo je značilo da svi članovi tima moraju da napuste svoje

institucionalne granice i radne kulture da bi definirali nove zajedničke kulture i da bi razvili zajedničko razumijevanje kooperacije i značenje ove postavke kooperacije. Za transdisciplinarnu kooperaciju krucijalno je da se razvije zajednički jezik i kolaborativni proces prevođenja. Ovo nije samo problem jezika nego problem prepoznavanja i dominacije. Razvijanje zajedničkog jezika i razumijevanja je postignuto kroz konstantno pregovaranje o značenju. Međusobno poštovanje i cijenjenje različitih perspektiva i znanja je bilo preduslov za izgradnju uspješne radne kulture i kao posljedica, sposobnosti da se razvije novo znanje. Kao što je pomenuto ranije, institucionalni okviri i kultura nekih aktera su otežali ovaj proces.

Postizanje kontinuiteta u prisustvu istraživačkog tima i osiguravanje protoka informacija između dotičnih institucija je bio jedan od glavnih izazova kooperacije. Ovo pitanje je bilo veoma povezano s hijerarhijskom strukturom jednog od aktera i nedostatkom slobode i autonomije individualnih članova tima da se konstantno uključe u proces. Neki članovi tima su samo ponekad učestvovali s osobljem koje se mijenjalo jer institucija nije obezbijedila resurse, tako da delegacija osoblja i njihove odgovornosti nisu bile jasno regulirane. Međutim, kontinuirano prisustvo na radionicama je bio ključni element u postajanju dijela tima s radnom kulturom u laganom razvoju. Nakon pojave “tima unutar tima” koji je razvio opće razumijevanje, bilo je neophodno da se naglasi integrativan pristup projektu još više. Radi ambicije da se svi akteri integriraju, članovi tima nisu prestali s naporima da razjasne pitanja. Oni koji su bili više uključeni su bili izazvani da pokažu toleranciju ka velikoj različitosti u timu po pitanju iskustva u istraživanju, motivaciji, obavezanosti kao i institucionalnim kulturama i njihovim ograničenjima u vezi s kooperacijskim procesom. Ovo je također značilo da rad nije bio podijeljen jednako i da su neki članovi tima preuzeli više zadataka nego što je bilo planirano, jer su se osjećali

odgovornim da postignu prekretnice koje su zadate. Pored ovih poteškoća, na kraju kooperacija u ovoj postavci različitih aktera je bila procijenjena kao korisna i jedan član je izjavio: “Vjerujemo u svaki korak koji smo napravili... i svijest da to ne možemo uraditi bez ostalih je bila motivacija.”

Povremene povratne informacije i osvrti su otkrili konflikte i prepreke, ali također i potencijal i sinergije, i pomogli da razjasne i (djelimično) razriješe trenutne poteškoće. Definicija pitanja istraživanja je bila zajednički razvijena od strane istraživačkog tima i spomenuta kao najznačajnije iskustvo za izgradnju tima i buduće kooperativne procese.

Slika 3: Zajednička definicija istraživačkog pitanja je bio esencijalan korak u procesu izgradnje tima i pronalaska zajedničke vizije.

Dalje, jasna podjela uloga i odgovornosti je bila procijenjena kao pomoć iako je trebala biti prilagođena s vremena na vrijeme. Od važnosti je također transparentnost u vezi s projektnim sredstvima i zajedničko pregovaranje u vezi s doprinosima za različite radne pakete i zadatke.

PROCES UČENJA

Na početku kooperacije nijedan od članova tima nije imao iskustvo u kvalitativnom istraživanju i samo nekoliko učesnika je bilo upoznato s interdisciplinarnom i transdisciplinarnom kooperacijom. Izazov je bio ne samo postavka kooperacije nego i promjena perspektive iz kvantitativnog u kvalitativni pristup i njegovo inherentno značenje. Posebno nije bilo lako za ljude s višim statusom, kao što su profesori, da budu jednaki u procesu učenja sa svojim asistentima i čak profesionalcima iz prakse. Konfrontiranje s jazom u znanju i strah od mogućeg gubitka ugleda je bio veliki izazov za sve, a prije svega za one na višem hijerarhijskom nivou. Oni koji su odbacili svjesno svoj status i hijerarhijski stav s ciljem zajedničkog procesa učenja su bili u stanju da prate proces, dok oni koji su insistirali na pokazivanju svoje prednosti u znanju i statusu su imali veće šanse da se povuku. Otvorenost ka zajedničkom procesu učenja i razvoju povjerenja da se otkriju nedostaci u znanju su bili preduslovi za uspješan proces učenja. Ovo je značilo da je proces učenja bio okarakteriziran pregovaranjem značenja i nalaženjem odobrenja umjesto da se ponaša prema “od vrha ka dolje” autoritativnim smjernicama. U toku projekta tim je razvio stav pokazivanja poštovanja i cijenjenja različitih vrsta znanja, prihvatajući da nema hijerarhije znanja ili ekskluzivnog vlasništva nad temom. U smislu koncepta zajednice iz prakse (*cf. Lave, & Wenger 1991*) svi članovi tima su doprinijeli institucionalnom i ličnom procesu učenja i kroz zajedničko učenje znanje svih učesnika je poboljšano i obogaćeno. Najveća korist je dobivena u situacijama gdje ne samo da su individue naučile nešto nego su također i institucije bile u mogućnosti da integriraju nova iskustva i znanja.

U nastavku, treba spomenuti da kao dodatni proizvod, znanje i iskustvo koje su dobili je kontinuirano prenošeno u nastavu. Zajedničke nastavne aktivnosti, bilo u Švicarskoj ili u BiH,

su također kreirale interes za nove pristupe nastavi, metode i instrumente.

Važan faktor za efikasan proces učenja je bila mogućnost da se odmah implementiraju nastavne sekvence koje su bile obezbijedene od strane FHNW tima vezane za korake u projektnom progresu i da se prilagode u skladu s potrebama.

Također, htjela bih da spomenem odgovarajuće i vrlo cijenjeno mjesto za sastanke i rad koje nam je bilo ustupljeno u prostorijama našeg NVO partnera, Viva Žene. Ovo je omogućilo plodan proces učenja. Tu smo imali prostor i dobru atmosferu za neformalne sastanke, što je bilo važno jer učenje se dešava i u formalnim i u neformalnim prostorima.

ZAKLJUČAK

Istraživački tim izjavljuje da je s transdisciplinarnim pristupom i kvalitativnim metodama dobio dublji, više holistički uvid u temu. Kroz intervjuje, istraživači su dobili osjećaj za, i uvid u živote delinkvenata, njihovih porodica kao i institucija koje se bave tim pitanjem. U isto vrijeme, partneri u intervjuima su iskusili cijenjenje vezano za njihov pogled na ta pitanja i bili su možda stimulirani da doprinesu promjenama u svom životu ili u svojim radnim situacijama. Pitanje mišljena o pitanju na kojem rade partneri na intervjuima je značilo da su partneri na intervjuima odigrali aktivnu ulogu kao subjekti i nisu ostali na ulozu mjera i intervencija. Počevši od perspektive ljudi kojih se to tiče i profesionalaca u praksi može se očekivati da su preporuke orijentirane ka potrebama, dok se uzimaju u obzir postojeći resursi.

Kroz interdisciplinarnu i transdisciplinarnu postavku kooperacije, istraživački tim je imao pristup mnogobrojnim resursima, znanju i mrežama različitih aktera, što je bilo od izuzetne važnosti i vrijednosti za uspjeh istraživačkog projekta.

Poseban naglasak treba staviti na proširenje institucionalnih i ličnih mreža koje su otvorile pristup novim institucionalnim i profesionalnim resursima za buduće projekte. Nakon projekta ovo je postalo očigledno kada je tim uspio mobilizirati veliku publiku da učestvuje na konferenciji koja je bila namijenjena disimenaciji i evaluaciji rezultata i preporuka istraživanja. Ovo je također bila startna tačka integraciji svih vrsta aktera uključenih u ovo pitanje na neki način i početku koordiniranog razvoja strateškog akcionog plana i pilot programa za implementaciju preporuka iz studije.

Unutarnja motivacija većine članova tima, njihova visoka posvećenost i interes u uključenje u proces učenja čiji detalji nisu bili unaprijed poznati, formirala je osnovu za ovaj poprilično iscrpljujući poduhvat. Preliminarna projektna faza, kao i rad u mješovitim grupama i posebno posvećivanje dovoljno vremena za pregovore, osvrte i povratne krugove su bili važni elementi u kreiranju zajedničke vizije, izgradnji povjerenja i stava otvorenosti, tolerancije, strpljenja i upornosti. Veliki motivator za dalje razvijanje rada na ovom pitanju su bile dobre povratne informacije od strane publike na konferenciji i entuzijastični interes učesnika da postanu dio nastavka procesa.

Na kraju, ali ne manje važno, jedna od snaga projekta je bila puna podrška Rektorata Univerziteta u Tuzli i Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak od samog početka, što je obezbijedilo važnu emotivnu podršku.

Restrospektivno, važno je pomenuti da je vremenski rok za ovaj obimni proces učenja s puno novih izazova bio veoma kratak. Svi članovi tima su morali da investiraju puno njihovog slobodnog vremena i postalo je očigledno da su transdisciplinarne kooperacije vremenski intenzivan pristup. Iako smo veoma entuzijastični u vezi s transdisciplinarnim pristupom kritički osvrt na korist i troškove, kao adaptaciju

situaciji i lokalno okruženje je potreban i važan. Uopćeno, može se zaključiti da je značajan institucionalan i lični proces učenja postignut, profesionalne kompetencije u vezi s metodama, implementacijom i transferom su osnažene i širenje ideje o transdisciplinarnom pristupu u široj okolini su bile uspješno postignute. Efekat ovog procesa učenja je nastavak rada s individuama i institucijama kroz dalje projekte.

LITERATURA

1. Avdibegović, E. Sličnosti i različitosti u psiho-socijalnom radu NVO-a i vladinih organizacija u postkonfliktnom i tranzicijskom periodu u Bosni i Hercegovini. Univerzitet u Tuzli (Ed.), Socijalna reintegracija. Tuzla, 2009.
2. Bašić, S. Na putu od projekata do systemske promjene. BiH državni i nevladin sektor u procesu reforme socijalne zaštite. Teorija in praksa 2009; 46(3).
3. DEZA Direktion für Entwicklung und Zusammenarbeit, Sektion Evaluation & Controlling (Ed.). Leitlinien Evaluacija & Kontrola. Ciklus upravljanja programom / PEMU, Controlling und unabhängige Evaluation. Bern, 2002.
4. Gohl, E., Bernward, C., Brenner, V. Praćenje samo-efektivnosti - Priručnik za osnaživanje upravljanje projektima orijentiranim ka ishodu i utjecaju. Bonn: Udruženje Njemačke razvojne NVO (VENRO) / NGO-IDEAs, 2011. <http://www.ngo-ideas.net/publications/>
5. Grunwald, K., Thiersch, H. (Eds.). Praxis Lebensweltorientierter Sozialer Arbeit. Handlungszugänge und Methoden in unterschiedlichen Arbeitsfeldern. Weinheim: Juventa, 2004.
6. Häberli, R., Bill, A., Grossenbacher-Mansuy W, Klein J T, Scholz RW, Welti M. Synthesis. In Häberli R., Bill

- A., Grossenbacher-Mansuy W, Klein JT, Scholz RW & Welti M (Eds.), *Transdisciplinarnost: zajedničko rješavanje problema između nauke, tehnologije i društva. Efektivan način da se upravlja kompleksnošću.* Basel Boston Berlin: Birkhäuser, 2001.
7. Lave, J., Wenger, E. *Situirano učenje: legitimna periferalna participacija.* Cambridge: Cambridge University Press, 1991. (prvi put objavljeno 1990. kao izvještaj instituta za istraživanje o učenju)
 8. Pohl, C. *Od transdisciplinarnosti ka transdisciplinarnom istraživanju.* *Transdisciplinary journal of engineering & science* 2010; 1: 74-83.
 9. Pollard, A., & Court, J. *Kako organizacije civilnog društva koriste dokaze da utječu na procese politika: A literature review.* London: Overseas Development Institute, 2005.
 10. Stubbs, P. *Socijalni rad i civilno društvo u Bosni i Hercegovini. Globalizacija. Neofeudalizam i država. Internacionalna perspektiva na socijalni rad.* Brighton: Pavilion Publishing, 1999: 55-64.
 11. Thiersch, H. *Strukturierte Offenheit. Zur Methodenfrage einer lebensweltorientierten Sozialen Arbeit.* In: Rauschenbach T (Eds.) *Der sozialpädagogische Blick. Lebensweltorientierte Methoden in der sozialen Arbeit.* Weinheim: Juventa, 1993: 11-28.
 12. Wiesmann, U., Stöckli, B., Lys, JA. *Vodič za transgranična istraživačka partnerstva. 7 pitanja.* Bern: Swiss Commission for Research Partnerships with Developing Countries KFPE, 2012.

IZVODLJIVOST TRANSDISCIPLINARNOG PRISTUPA I VALIDACIJA KVALITATIVNIH METODA. ŠTA TO ZNAČI ZA NAUČNU ZAJEDNICU, PRAKSU I POLITIKU?

Miryam Eser¹, Suada Selimović², Azra Arnautović³

Zurich University of Applied Sciences, Departement of Social Work¹,
Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona²,
Vive Žene Tuzla, Centar za terapiju i rehabilitaciju³,

SAŽETAK

Nakon kratkog teoretskog pristupa o kvalitativnim i kvantitativnim metodama i potrebama transdisciplinarnih i internacionalnih istraživačkih kooperacija, diskutirat ćemo o konkretnom iskustvu istraživačkog projekta o maloljetničkoj delinkvenciji, njegovim snagama i slabostima. Definirat ćemo povoljne uslove za transdisciplinarnu istraživačku projekte koji se odnose na sastav istraživačkih timova, akademskih istraživača, praktičara i predstavnika institucija i kako oni mogu saradivati na konstruktivan način. Mogući izazovi i prepreke će biti identificirani a opisani su i načini na koji se može nositi s njima. Diskutirat će se o prednostima transdisciplinarnog projekta, posebno u fazi transfera rezultata i razvoja inovacija u praksi.

Ključne riječi: Transdisciplinarnost, kvalitativne metode, istraživački pristup

METODOLOŠKI PRISTUP

Kompleksni, konkretni problemi koji predstavljaju izazov za društvo zahtijevaju široku kooperaciju mnogobrojnih aktera iz društva i polja istraživanja. Oni zahtijevaju nove oblike rješavanja problema i zajedničko učenje u svrhu nalaženja zajedničkog razumijevanja teme i traženja rješenja za probleme. Takav pristup orijentiran na praktični rad traži procjenu problema koja ne može biti limitirana na kvantativnu analizu, prikupljanje podataka i ishode u statističkim pregledima. Tako opisna analiza kompleksnog društvenog problema ne može da ide dovoljno duboko da analizira porijeklo problema niti može da vodi ka mogućem rješenju problema. Primijenjeno istraživanje s kvalitativnim metodama može pružiti bolje razumijevanje i uvid u konstituciju društvenih problema, jer mu je cilj da istraži i otkrije društvene, kulturološke i psihološke fenomene da bi ih objasnio. Metodologija kvalitativnog istraživanja je sofisticirana i sistematična i za nju je potrebno razumijevanje teoretske pozadine kao i elaborirani dizajn istraživanja.

Osim toga, pristup orijentiran ka praktičnom radu u društvenim naukama, mora da uključi terenski rad sa svim akterima da bi se vidjele njihove percepcije, interpretacije i iskustva iz prakse. To zahtijeva da kvalitativne metode istraže i analiziraju ove izvore informacija. Istraživači moraju da idu na teren i da uspostave direktan kontakt intervjuiranjem, opservacijama itd. Ovi kvalitativni pristupi mogu biti kompletirani s kvantitativnim metodama i podacima - tako da govorimo o pristupu mješovitim metodama. Postoje različiti tipovi dizajna istraživanja s mješovitim metodama, kao što je npr. triangulacija kvantitativnih i kvalitativnih podataka u svrhu prevazilaženja ograničenja i slabosti korištenja samo jednog tipa prikupljanja podataka. Tako da oba pristupa se mogu miješati na komplementaran način da bi se adresirala

pitanja i teoretske perspektive na različitim nivoima s ciljem da se istraže, objasne i interpretiraju društveni fenomeni.

PROCES TRANSDISCIPLINARNOG TIMA

U transdisciplinarnoj kooperaciji ključno je da se nađe zajednički jezik i kolaborativni proces konvergencije disciplina jedne s drugom. Ovo nije samo problem teoretske pozadine, koncepta, pristupa i specifičnog jezika različitih disciplina koje su uključene, nego je problem prepoznavanja i dominacije u vezi s istraživanjem. Koliko je potrebna spremnost učesnika da učestvuju u intenzivnim razmjenama i diskusijama, toliko je potrebna i njihova fleksibilnost u percepciji njihove uloge. Trener ovog procesa je bio švicarski tim uz čiju pomoć se olakšao proces zajedničkog učenja i “čišćenja” komunikacije. Nakon uspostavljanja glavnih pitanja istraživanja i metodološkog pristupa za analiziranje maloljetničke delinkvencije u Tuzlanskom kantonu unutar interdisciplinarnog tima, moralo se pristupiti istraživačkim partnerima na terenu. Pristup terenskom istraživanju i korisnicima nije bio jednostavan, neki od potencijalnih kooperativnih partnera su u prvom momentu bili blokirani, jer njihova spremnost da investiraju vrijeme i da razviju interes i povjerenje u istraživačku dispozitivu je bio veoma limitiran. Kako je jedan od fakulteta imao dobar prijašnji kontakt s ovim institucijama, na kraju su uspjeli da stupe u kontakt s njima i da poboljšaju njihovu spremnost za saradnju.

Motivacija svih učesnika je bila najvažnija tačka istraživačke kooperacije. U mnogobrojnom bh timu primarni interes učesnika je bio da postignu individualni proces učenja i da zajedno započnu inovativni istraživački proces unutar transdisciplinarne i internacionalne kooperacije. Ono što je projekat učinilo posebno privlačnim za učesnike je očekivanje da nauče više o kvalitativnim metodama i da ih prilagode za konkretne istraživačke projekte. Ova motivacija se vodila

profesionalnim i ličnim interesima više nego materijalnim ili finansijskim aspektima. Uključene osobe su željele da dobiju nove naučne uvide i znanja o temi i željeli su da dobiju vještine i iskustvo u praksi socijalnog istraživanja s pristupom mješovitim metodama. S obzirom na to da niko od bh istraživača koji su učestvovali u transdisciplinarnom timu nije imao iskustva u kvalitativnom istraživanju, proces učenja je za sve njih bio i veoma važan, ali i izazovan. Suočavanje s ličnim prazninama u znanju i strah od gubitka ugleda ili neuspjeha u sprovođenju projekta do pozitivnog kraja je bio veliki izazov za većinu njih. Tako da je unutarnja motivacija za učenjem i iskustvom u novoj istraživačkoj tehnologiji prevagnula, dok je vanjska motivacija kao što je finansijska naknada bila manje važna - projektna sredstva iz Švicarske su bila veoma skromna. Bez obzira na sve, hijerarhijske razlike u akademskim organizacijama mogu voditi do različitog odnosa prema pozicijama i priznanjima, ali u ovoj istraživačkoj kooperaciji svi su jednostavno bili dio tima neovisno o njihovom akademskom statusu. Ova postavka je odgovarala istraživačima fakulteta s ravnim hijerarhijama, jer su mogli da se konstantno uključuju i budu nezavisni u tom procesu, dok su oni s tradicionalno hijerarhijskih fakulteta imali određene poteškoće u učešću u procesu. Posljedično, postojala je potreba da se izgrade odnosi i oblici kooperacije s partnerima s kojima nisu prije radili. Ovdje mora biti spomenuto, da je uslov izgradnje tima i poboljšavanja posvećenosti aktera u preliminarnoj fazi bio veoma važan faktor za postizanje buduće interdisciplinarne kooperacije. Na raznim sastancima, radionicama i nastavnim aktivnostima istraživači, učesnici su imali priliku da se upoznaju, podijele ideje i da ostvare interakcije u preliminarnoj fazi. Ovo je dozvolilo da se kreira stabilna baza u srži tima i pogodno tlo da se uspostave lični odnosi, što je omogućilo timu da u budućnosti razgovaraju čak i o osjetljivim pitanjima i poteškoćama. Uopćeno, važnost

međuljudskih odnosa je ključna u kreiranju uspješne kooperacije, ali je ona izgleda posebno važna “u društvu kao što je bosanskohercegovačko gdje se povjerenje gradi vremenom” (Stubbs, 2002:128).

Timska dinamika je okarakterizirana zajedničkim interesima i općim ciljevima, razlike ili razdvajanja radi različitih disciplina, etničkih ili vjerskih pripadnosti nisu bile od vidljive važnosti. Proces izgradnje tima je bio pod utjecajem društvenog i akademskog pozicioniranja, statusa i prestižnosti pojedinih disciplina, profesija, ličnosti kao i institucionalnih i individualnih mogućnosti članova tima da se integriraju u projektnu kooperaciju. Unutar kompletnog tima različite interdisciplinarne funkcionalne podgrupe sa sličnim idejama, koncepcijama i interesima su bile formirane. Jezgro tima, s uključenim članovima grupe i istraživačima, je uspjelo obrazložiti opće razumijevanje tima i procesa istraživanja kao i faktora kao što su pouzdanost, osjećaj dužnosti, osjećaj odgovornosti, poštovanje i posvećenost bez davanja previše važnosti hijerarhiji - davanjem prioriteta sadržaju istraživanja.

RAZVOJ MULTIDISCIPLINARNOG TIMA

Početak kooperativnog rada učesnika na projektu (*Univerzitet u Tuzli, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona, Udruženje Viva Žene, Univerzitet primijenjenih nauka u Švicarskoj*) je počeo sa zajedničkim i postepenim planiranjem i razvojem projektne ideje. Zajednički operativni rad je realiziran kroz radionice i konsultacije sa svim učesnicima, članovima projektnog tima. Kao rezultat dugog procesa zajedničkog rada, predstavnici tri univerziteta, NVO-a, ministarstava i partnera iz Švicarske su definirali ciljeve, zadatke, istraživanje i način realizacije.

Sljedeći zadatak je bio početak zajedničkog istraživanja. Počeo je korištenjem metoda analize sadržaja relevantne

literature, zakona, politika i drugih dokumenata u vezi s maloljetničkom delinkvencijom i analizu postojećih istraživanja o maloljetničkoj delinkvenciji. U svakoj fazi učesnici na projektu su radili na definiciji i podjeli zadataka, što je u velikoj mjeri ohrabrilo kooperaciju između svih učesnika za nas, na novi način. Ovako je stečeno važno iskustvo o radu multidisciplinarnog istraživačkog tima. Nivo znanja članova istraživačkog tima o metodologiji istraživanja je podignuto i izjednačeno.

U procesu razvitka multidisciplinarnog pristupa uloga učesnika na projektu je trebala biti razjašnjena. Pokazalo se da je jasna definicija partnerstva preduslov za uspjeh multidisciplinarnog istraživanja, a inače može biti izazov i prepreka za uspješnu implementaciju multidisciplinarnog projekta.

U sprovođenju kvalitativnog istraživanja jasna definicija ciljeva i zadataka u svim fazama projekta se pokazala veoma važnom. Izazov unutar tima je također bilo različito viđenje odnosa i diskusije da li je to zapravo partnerski odnos. Partnerstvo znači učešće svih aktera, u razvoju ideja i u svim fazama implementacije, monitoringa i evaluacije s jasno definiranim ulogama i zadacima partnera. Važnost jasnog definiranja partnerskih uloga je naglašena od strane Gazdar (2000:4), on kaže da partnerstvo može biti: *“...Odnos gdje su uloge i očekivanja jasno dogovorena i gdje svaka strana poštuje i cijeni onu drugu, što ne znači da svi partneri imaju identične uloge ili da imaju jednake resurse i odgovornosti.”* Stoga, uloge, kapaciteti i odgovornosti partnera ne moraju biti iste, ali su u skladu s dogovorom između partnera.

Dileme u procesu razvoja transdisciplinarnog tima su savladane s dobrim menadžmentom projektnog tima i kontinuiranim zajedničkim radom na postizanju projektnih ciljeva. Posvećenost koordinatora misiji i ciljevima projekta je bila motivirajuća za članove projektnog tima. Ovo je doprinijelo

kontinuiranom razvoju međusektorskog partnerstva i uspjehu projekta. Važnost menadžmenta je naglašena od strane Evers (2011), koji navodi da je “menadžment” ključna riječ koja vodi ka razvoju što je veoma važno za kolaborativne odnose u mješovitim modelima socijalne politike.

U drugoj fazi istraživanja cilj je bio da se prikupe kvantitativni podaci o postojećim resursima u lokalnoj zajednici, ili u neposrednom okruženju maloljetnika i njihovih porodica. Ono je pokrivalo socijalne usluge vladinih i nevladinih institucija uključenih u istraživanje, prevenciju, tretman i resocijalizaciju maloljetnih delinkvenata u Tuzlanskom kantonu.

UMREŽAVANJE NA NIVOU LOKALNE ZAJEDNICE

Teoretičari ističu da su intersekcionalna partnerstva formirana kroz proces izgradnje uzajamnog razumijevanja u toku fokusiranja na zajedničko rješavanje problema i povezivanja kompanija, vlade i civilnog društva.

Tako da je, u dodatku vladinim institucijama, poseban fokus stavljen na usluge nevladinih organizacija za djecu i porodice. Nevladine organizacije imaju važnu ulogu u razvoju novih socijalnih usluga. Rezultati istraživanja u Tuzlanskom kantonu su pokazali da većina NVO-a (37.5%) pružaju psihosocijalnu podršku, i da značajan dio njih pruža socijalne usluge dnevnog centra za djecu, socijalne zaštite sa smještajem (sigurne kuće za žene, dječije selo, kuća za mlade, rehabilitacijski centri), kućne brige, socijalnog poduzetništva, obrazovanja, usluge zastupanja i zagovaranja prava (*Selimović, 175:2015*).

Iako je rad nevladinih organizacija, u predstavljanju vaninstitucionalnih usluga u zajednici, u skladu s potrebama korisnika značajan, otkriveno je da su potrebe individua i porodica za socijalnim uslugama značajno veće. Istraživanjem o razvoju socijalnih usluga na nivou BiH je ustanovljeno

da: "...u skladu sa nivoom razvoja specifičnih socijalnih i partnerskih socijalnih usluga, i obima koji uključuje sve vrste usluga, pokazuju se da su različito ali nedovoljno zastupljene i nedovoljno razvijene u odnosu na potrebe na nivou lokalne zajednice." (*Selimović, 331: 2013*).

Upravo na lokalnom nivou organizacije trećeg sektora nude različita, često neprofitabilna rješenja i time značajno doprinose kvaliteti života. Oni su ti koji djeluju u skladu s potrebama populacije, koje su zahvaljujući svojoj strukturi u stanju da otkrije na vrijeme i da djeluju fleksibilno. Tako organizacije trećeg sektora djeluju kao neki vid posrednika između individue, socijalnih potreba i društveno odabranih načina da se nose s tim potrebama. Baza za razvoj partnerskog modela socijalnih usluga na nivou zajednice može se naći u ekološko-sistemske perspektivi socijalnog rada. Prema kojoj, prema Jugoviću i Brkiću (2010), zadovoljenje ljudskih potreba i rješenje za ljudske probleme uveliko ovisi o sistemu koji je najbliži individuinom okruženju. Fokus našeg istraživanja je porodica, okruženje (škola, vršnjaci) i institucije. Stoga, glavni zadaci socijalne zaštite su razvoj, osnaživanje i povezivanje najbližih sistema i klijenata. "Važan aspekt ekološko-sistemske pristupa je saradnja s elementima izvan primarnog porodičnog okruženja - škole, policije, službe za zapošljavanje itd." (*Jugović, Brkić, 2010:442*). U kontekstu novih teoretskih i metodoloških paradigmi u socijalnom radu, uslovi za decentralizaciju sistema socijalne zaštite i odgovornost lokalne zajednice da odgovori na potrebe socijalne zaštite građana su osnažene.

Također, ukazuje da u skladu s tim modelom zaštite zajednica treba da bude razvijena razvijanjem prikladnih socijalnih usluga, što je jedan od očekivanih rezultata i preporuka istraživanja vezanog za utjecaj različitih konteksta na pojavu maloljetničke delinkvencije.

IZAZOVI S PRIHVATANJEM KVALITATIVNIH METODA

Implementacija multi i transdisciplinarnog istraživačkog projekta, s primjenom metoda kvalitativnog istraživanja je bila novo i veoma značajno iskustvo za bosanske istraživače. S aspekta primjene metoda kvalitativnog istraživanja, iskustva u procesu učenja i dijeljenja iskustava i znanja o metodologiji kvalitativnih istraživačkih metoda kao i prihvatanje ovih metoda od strane bh tima je bilo veoma važno.

Transfer znanja primjene metode kvalitativnog istraživanja je realiziran kroz lično iskustvo. U toku pripreme faze istraživanja bitno je da se naglasi zajednički rad s partnerima iz Švicarske i razmjena znanja i iskustava o razvoju instrumenata za metode kvalitativnog istraživanja.

Ovo je praćeno pripremom članova tima za uloge anketara i primjenu smjernica za vođenje intervjua. Lokalni timovi s iskustvom su radili na inkluziji i pripremi studenata za učešće u implementaciji istraživanja. Trening o vođenju intervjua sa smjericama je organiziran i vođen za studente Odsjeka za socijalni rad i Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta. Ovo je bila mogućnost za prenos novog znanja i iskustava stečenih radom i dijeljenjem s partnerskim istraživačkim timom iz Švicarske. Studenti su bili pripremljeni za uloge posmatrača. Uključivanje studenata u istraživanje je imalo svrhu učenja studenata metodologiji ispitivanja, s jedne strane, a s druge je imalo svrhu da obučiti studente za ulogu u implementaciji nestruktuiranog posmatranja maloljetnika, porodica i okruženja u kojem žive u procesu intervjua, kao i za pružanje tehničke pomoći osobama koje vode intervjue. Tako su članovi bh tima imali priliku da primijene model transfera znanja o metodama kvalitativnog istraživanja pri pripremi studenata za učešće u prikupljanju podataka u toku pripreme za istraživanje.

Preporuke učesnika radionica

Učesnici radionice “The world cafe” su predstavili nekoliko preporuka za implementaciju rezultata istraživanja u praksi. U ovom kontekstu važno je specificirati preporuke u vezi s važnošću primjene kvalitativnih test-metoda u psihosocijalnim projektima i potrebe za umrežavanjem na svim nivoima.

Kvalitativne metode istraživanja i razvoj socijalnih usluga

Stručnjaci iz prakse su naglasili prednosti kvalitativnih metoda, u odnosu na kvantitativni pristup, u ispitivanju efekata projekata na polju psihosocijalnog rada. Prema Selimović (2013), primjeri pozitivne prakse su veoma značajni u razvoju novih socijalnih usluga u zajednici kao što su usluge dnevnog centra za djecu, socijalne zaštite sa smještajem (sigurne kuće za žene, dječija sela, kuće za mlade, rehabilitacijski centri), kućna njega, socijalno poduzetništvo, obrazovanje, usluge zastupanja i zagovaranja. Međutim, kvantitativni testovi nisu dovoljni da se utvrde efekti u praksi. Za ovu svrhu potrebno je uključiti metode kvalitativnog istraživanja o efektima novih socijalnih usluga, uključujući usluge koje preveniraju maloljetničku delinkvenciju, intervenciju i resocijalizaciju.

Umrežavanje kao preduslov za povezivanje teorije i prakse

Učesnici radionica su prepoznali umrežavanje kao preduslov za transfer rezultata o primjeni kvalitativnih metoda i uvođenju inovacija u praksu. Rezultat mnogih godina razvoja multidisciplinarnog istraživačkog tima je činjenica da je ovaj projektni tim izrastao u jedinstvenu neformalnu mrežu vladinih institucija, nevladinih organizacija i akademske zajednice. Za transfer rezultata primjene kvalitativnih metoda i uvođenje inovacija u praksu neophodno je da se definiraju odnosi unutar mreže, uspostave procedure za odlučivanje i zajedničko djelovanje u pripremi i implementaciji projekata

s ciljem praktične implementacije preporuka za prevenciju, intervenciju i mjere resocijalizacije. Svrha ovog istraživačkog projekta je bazirana na mogućnosti praktične primjene postignutih rezultata.

Teoretičari ističu da uspjeh umrežavanja javnog i nevladinog sektora ovisi o nekoliko ključnih komponenti:

- Dostupnost različitih sistema i postojanje pozitivnih stavova o potrebi komplementarnog djelovanja,
- Kontinuirana razmjena informacija o planovima i aktivnostima različitih sistema,
- Formulacija zajedničkih strategija i akcionih planova djelovanja (*Milosavljević i Brkić (2010 : 220)*).

Pravna osnova za umrežavanje može biti nađena u Evropskoj socijalnoj povelji. Primjena koja osigurava realizaciju i zaštitu prava navedenih u Povelji je jedan od uslova za uključenje u Evropsku uniju. U skladu s obavezama koje se odnose na član 17, Bosna i Hercegovina ima obavezu da direktno ili u saradnji s javnim i privatnim organizacijama preuzme sve prikladne i potrebne mjere da osigura priznavanje prava djece koja trebaju da imaju brigu, pomoć, obrazovanje, obuku kao i zaštitu od zanemarivanja, nasilja i eksploatacije.

Također u skladu sa Zakonom² uloga centara za socijalni rad je da, između ostalog, rade na umrežavanju kroz obavezu da profesionalno razviju i unaprijede mrežu socijalnih partnerskih institucija (vladinih i nevladinih).

Umrežavanje je također planirano strateškim dokumentima Bosne i Hercegovine: Srednjoročna razvojna strategija BiH 2004.-2007., Strategija protiv maloljetničke delinkvencije

2 *Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom («Službene novine Federacije BiH», br. 36/99, 54/04 i 39/06).*

za Bosnu i Hercegovinu 2006.-2010., Dokument Politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u FBiH 2006.-2016. i Nacionalna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2011.-2016. Izvještaji o implementaciji ovih strateških dokumenata, generalno pokazuju slab ili mali progres u implementaciji i nedovoljnu iskorištenost kapaciteta NVO-a.

Može se zaključiti da uspješan razvoj umrežavanja ovisi o međusobnom utjecaju, nivou razvoja i komunikacijskih sistema i podsistema koji imaju ulogu društvene zaštite na svim nivoima sistema socijalne zaštite i posebno na nivou zajednice.

ZAKLJUČAK

Pokušali smo da prikažemo kako transdisciplinarni pristup i validacija kvalitativnih metoda može biti realizirana i kako je izvodljiva. Naravno, u slučaju ovog istraživanja kooperacija je jedinstvena radi specifičnih uslova i angažmana uključenih istraživača, ali istovremeno proces učenja i faktori koji mogu da utječu na proces mogu biti prenešeni na druge kooperacijske projekte.

Radionica je potvrdila važnost sprovođenja kvalitativnog istraživanja u BiH, ali je također i ukazala na izazove koji se pojavljuju u toku organizacije, prikupljanja podataka i rezultata kao i rada u skladu sa istraživanjem.

Kvantitativno istraživanje pokazuje obim problema dok kvalitativno istraživanje pomaže da se bolje razumije pojava i razlozi zašto adolescent radi ono što radi i na kraju biva kažnjen za svoja djela.

Još jedan značajan zaključak se odnosi na potrebu za umrežavanjem koje bi olakšalo intervencije i razjasnilo uloge unutar mreže s ciljem efektivnijeg odgovaranja na problem.

Postoje značajni primjeri pozitivnih iskustava u razvoju novih socijalnih usluga u zajednici, kao što su: dnevni centri gdje su djeca zbrinuta i gdje im se obezbjeđuju razne usluge, kuće za mlade, centri za rehabilitaciju, socijalno poduzetništvo, obrazovanje, usluge medijacije i zagovaranja ljudskih prava. Kombinovanje teorije i prakse, i uključivanje inovacija u podršku porodica s djecom koje spadaju u ovu kategoriju je potrebno i može imati pozitivan utjecaj na izbor adekvatnih preventivnih mjera, intervencije i resocijalizacije u polju maloljetničke delinkvencije. Uključivanjem naučne zajednice, prakse i politike u proces zajedničkog učenja i istraživanja, transfer nalaza na inovativnu praksu je bio zagarantiran, jer su svi akteri dobili duboko i opće razumijevanje o fundamentalnim problemima maloljetničke delinkvencije i mjerama prevencije koje treba poduzeti.

LITERATURA

1. Evers, Adabelt et al. (Hrsg.)”Wohlfahrtsmix und soziale Dienste”, *Handbuch Soziale Dienste*, Verlag für Sozialwissenschaften, Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, 2011,
2. Jugović, A., Brkić, M. (2010), *Socijalna zaštita i prevencija*, Almanah Fakulteta političkih nauka u Beogradu
3. European socijalna povelja (revidirana), www.mhrr.gov.ba
4. Milosavljević, M., Brkić M., (2010). *Socijalni rad u zajednici*, Beograd: Republički institut za socijalnu zaštitu.
5. Selimović, S. (2009), *Uloga menadžera nevladinih organizacija u pružanju socijalnih usluga*, Teza, Fakultet političkih nauka Sarajevo.
6. Selimović, S. (2013), *Razvoj partnerskih modela socijalnih usluga u Bosni i Hercegovini*, Doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Banja Luka.

7. Selimović, S. (2015), *NVO ljudski resursi kao faktor razvoja pružalaca socijalne zaštite*, In: Pandžić, A. (ed.) *Menadžemnt u socijalnom radu - poboljšavanje kvalitete socijalne zaštite*, Centar za socijalnu inovaciju, Tuzla, 137-183.
8. *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Euro-pskih zajednica i njihovih država članica, s jedne strane, i Bosne i Hercegovine, s druge strane*, www.dei.gov.ba/bih_i_eu/ssp/, 12/11/2015 .
9. *Strategija protiv maloljetničke delinkvencije za Bosnu i Hercegovinu 2006-2010*, www.mhrr.gov.ba/, 1211.2015.
10. Stubbs, P. (2002) “Globalizacija, sjećanje i socijalna pomoć, režimi u tranziciji: prema antropologiji transnacionalnih transfera politika”, *International Journal of Social Welfare* 11 (4); 321-330.
11. *Zakon o osnovama socijalne zaštite zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom*, Službeni glasnik Federacije BiH 36/99 ; 54/04 ; 39/06 ; 14/09
12. Stubbs P. *Socijalni rad i civilno društvo u Bosni i Hercegovini. Globalizacija, Neo-feudalizam i država. Međunarodne perspektive socijalnog rada*. Brighton: Pavilion Publishing, 1999: 55-64.
13. Thiersch H. *Strukturirana otvorenost. Ka pitanju metode socijalnog rada orijentisane na svijet života*. U: Rauschenbach T (ur.), *Socijalno-pedagoško gledište. Na svijet života orijentirane metode u socijalnom radu*. Wemheim: Juventa, 1993: 11-28.
14. Wiesmann U, Stöckli B, Lys JA. *Vodič za prekogranično istraživanje partnerstva*. 7 Questions. Bern: Švajcarska Komisija za istraživanje partnerstva sa zemljama u razvoju KFPE, 2012.

ZAJEDNICE PRAKSE KAO SREDSTVO ZA PROIZVODNJU I DIJELJENJE ZNANJA

Eva Tov

School of Social Work, University of Applied Sciences and Arts
Northwestern Switzerland, FHNW.

SAŽETAK

Moj razlog za pisanje o Zajednicama prakse (ZP) je zato što sam željela da doprinesem nečemu što može biti od neke koristi, u uvijek izazovnom procesu zajedničkog rada na transdisciplinarnom načinu (v. Schürch članak u ovom izdanju). S jedne strane, bosanski tim je dobio širok raspon iskustva i stručnosti kroz funkcioniranje u transdisciplinarnom timu, a s druge strane uvijek postoje novi izazovi s kojima se treba suočiti. Tako da sam mislila da bi bilo dobro da ZP ideju predstavim kao koncept i sredstvo koje može prosvijetliti neke od vrhunaca i padova koje je tim iskusio i da to iskoristim za kreiranje budućih radnih procesa. Ovo nisu nove stvari s obzirom na to da je bosanski tim radio zajedno i funkcionirao kao ZP, iako nije bio svjestan toga. Tako da će moj članak biti vrsta konceptualizacije iskustava u transdisciplinarnom radnom kontekstu.

ZP je koncept i sredstvo za rad. Kao koncept može pomoći da se shvati, i da učini eksplicitnim ono što se dešava implicitno, ono čega nismo svjesni. Jednom kada je ovo implicitno znanje svjesno mi imamo kontrolu nad njim, možemo s njim upravljati, možemo ga koristiti na strateški način. Osim toga, ZP je također sredstvo, metoda koja se može koristiti, s preduslovima koji mogu biti uređeni. U ovom članku opisat ću karakteristike ZP i način njegovog funkcioniranja. Stoga, diskutirat će se o važnosti ZP-a u proizvodnji novog

znanja. Da bih to uradila, navest ću konstruktivistički pristup poizvodnji znanja koji je podvukao naš zajednički način rada. Ovaj članak se završava nekim refleksijama o značaju i svrsi ZP-ija za transdisciplinarni radni proces.

Ključne riječi: zajednice prakse, upravljanje znanjem, integracija teorij-prakse

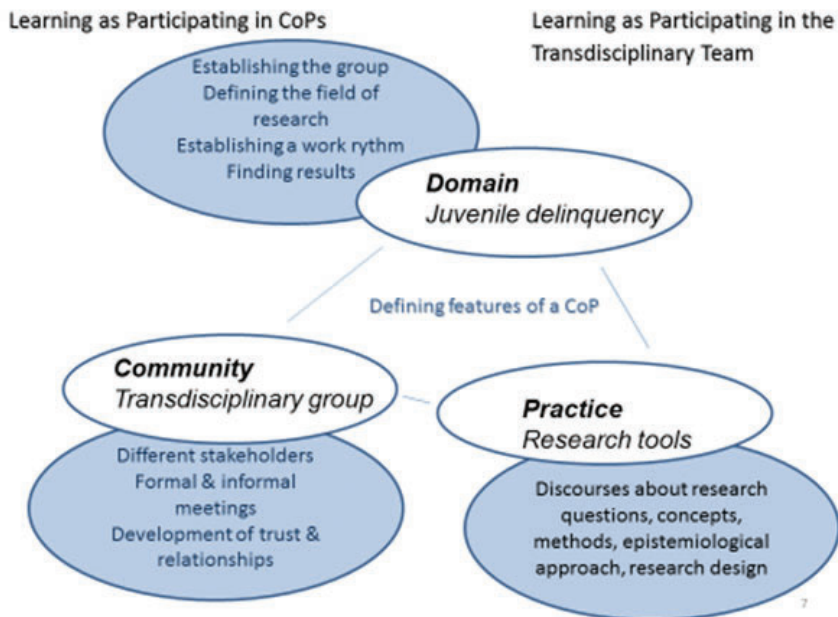
DEFINICIJA I KONSTITUIVNI ELEMENTI ZP-A

ZP nisu nova pojava. U korporacijama zanatlija u klasičnoj Grčkoj, kao i u cehovima srednjeg vijeka znanje i praksa su prenošeni uglavnom verbalno s majstora na šegrte. Danas su mnoge velike organizacije i kompanije preuzele ovu ideju i implementirale ZP s ciljem korištenja taktičnog znanja u njihovim kontekstima (*Wenger, McDermott & Snyder 2002*) i uspostavljanja organizacijskih petlji učenja (*Bettoni, Clases & Wehner 2004*).

Ovo je proizašlo iz potrebe za poboljšanim profesionalizmom kombinovanim s povećanjem količine i kratkotrajne prirode znanja. U ovom kontekstu ideja učenja kroz učešće u ZP (*Lave & Wenger 1991*) nudi obećavajući koncept. ZP je viđen kao inovativan način da se kombinira rad, učenje i inovacija (*Brown & Duguid, 1991*).

Vremenom učešće u ZP je omogućilo učenje i razvijanje, prenos znanja i upravljanje i konačno proizvodnju novog znanja. Važan aspekt je mogućnost dobivanja stručnosti kroz pomjeranje periferije ka centru i razvijanjem na taj način od početnika ka stručnjaku.

Wenger et al. (2002) definira Zajednice prakse kao ...”grupe ljudi, koji dijele brigu, set problema, strast u vezi s nekom temom, koji produbljuju svoje znanje i stručnost u tom području kroz interakcije na stalnoj bazi.”

Slika 1. Konstitutivne komponente ZP prema Wengeru (2004)

Grafika pokazuje tri strukturalne karakteristike, koje su - prema Wegneru (2004) konstitutivne za ZP: **domen, zajednicu i praksu**. **Domen** znači fokus na zajedničko polje interesa, kao npr. zajednički interes da se izvrši istraživački projekat o maloljetničkoj delinkvenciji. Ovo implicira obavezivanje za preuzimanje odgovornosti i nalaženje zajedničkog razumijevanja problema ili izazova. Ono implicira spremnost da se bude u kontaktu i da se vodi dijalog s drugima koji dijele tu istu brigu i koji su također motivirani da rade na zajedničkom cilju. Bosanski istraživački tim je formirao jednu takvu **zajednicu**. Sačinjena je od profesionalaca iz akademske zajednice, državnog i praktičnog polja i na taj način omogućila učenje u različitim oblicima: na ličnom nivou, u profesionalnom smislu i u smislu organizacija iz kojih učesnici dolaze. Na koji način se ovo dešavalo bit će opisano u sljedećem poglavlju. S obzirom

na to da je bosanski ZP bio transdisciplinaran mogla se povezati teorija, istraživanje i praksa, i samim time omogućiti novu vrstu profesionalnog znanja: miješanje teoretskog, iskustvenog (bazirano na djelovanju) kao i na vrijednosti baziranog znanja. **Praksa** ZP-a, kao zadnja od tri komponente, je aktivnost koju članovi čine zajedno. Zajedničke akcije, kao što je iznošenje istraživačkog projekta, apliciranje novih metoda i instrumenata i organiziranje konferencije su samo neke od manifestacija razvoja dijeljenih iskustava i kolektivnog procesa učenja.

CILJEVI ZP I NAČIN NA KOJI FUNKCIONIRA

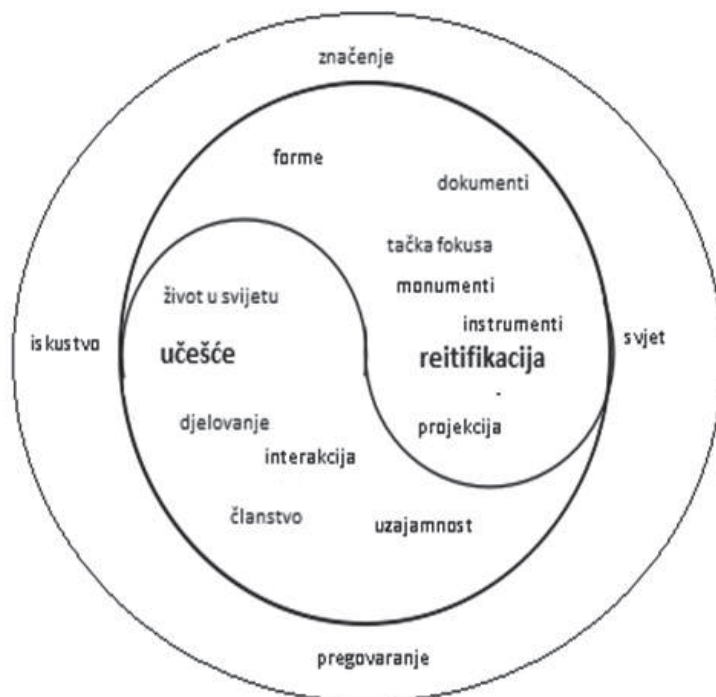
Kao što je navedeno, glavni razlog zašto organizacije uspostavljaju ZP je da učine taktično znanje njihovih uposlenika vidljivim i time pristupačnim drugima. Kako je taktično znanje integrirano u djelovanje (*Mooch, 2012*), ne može biti eksplicitno navedeno. Prema Bettoni, Clases, & Wehner, (2004) organizacijska petlja je uspostavljena, ako se lekcije naučene iz poslovnog procesa slivaju u ZP kroz stručnost njegovih članova, gdje se ono transformira u eksplicitno znanje i kao rezultat može dovesti do općih principa. Modificirano, novo znanje onda se slijeva natrag u primjenu. Ovi spiralni procesi se nanovo ponavljaju i time mijenjaju i članove ZP-a kao i samu organizaciju. Iako je dosta ekonomskog interesa skriveno iza ovih implementacija, mi vidimo da ljudi streme dijeljenim značajnim interakcijama i kroz to iskustvo se podržava zadržavanje i zadovoljstvo osoblja.

U bosanskom kontekstu aspekt “dijeljenih značajnih interakcija” je odigrao veliku ulogu u kontinuiranom učešću ZP članova unatoč svih poteškoćama s kojima se grupa morala nositi. S druge strane, transformacija individualnog iskustva baziranog na profesionalnom znanju u apstraktne principe koje je Bettoni i sur., spomenuo gore, razlikovala se na neki način. Članovi koji su došli iz različitih profesionalnih područja, iz

akademske zajednice i prakse, iz državnog i privatnog sektora su imali na umu da rade sa znanjem iz različitih disciplina i integracijom teoretskog i iskustvenog znanja.

Teoretski i empirijski rad na kreiranju ZP-a pokazuje da međuodnos konstitutivnih aspekata domena, zajednice i prakse (v. gore) su izuzetno kritični za uspjeh ili neuspjeh ZP-a (*Stämpfli i sur., u pripremi*). U dodatku, dobrovoljno učešće i upravljačka neovisnost su viđeni kao centralni principi ZP-a (*Wenger i sur., 2002*). Ovaj princip je bilo relativno lako sprovesti u transdisciplinarnom ZP-u koji je radio na maloljetničkoj delinkvenciji s obzirom na to da su članovi dijelili visok unutarnji interes i motivaciju za učešće u takvoj grupi.

Odgovor na pitanje kako ZP funkcionira, kako ispunjavaju svoje zadatke razmjene znanja - upravljanja - i proizvodnje je jednostavan: razvijanje zajedničkog jezika pregovaranjem o njegovom značenju. Ovo uopće nije jednostavan zadatak s obzirom na to da svi učesnici dolaze iz različitih akademskih i profesionalnih pozadina u kojima su socijalizirani na način orijentiran ka specifičnoj disciplini. Unutar svog specifičnog konteksta su naučili specifični jezik koji je za njih postao toliko prirodan da su zaboravili da svi ne govore i ne razumiju taj jezik. U trenutku kada se nerazumijevanje i pogrešno razumijevanje dogodi ljudi počnu da budu svjesni da moraju objasniti. Da moraju da pojasne šta su mislili i da trebaju da provjere sa svojim partnerom da li su ih razumjeli. Ovo se radi nekim vidom internog prevođenja u ličnu stručnu skriptu. Ovaj proces se ponavlja dok se ne razvije nova vrsta hibridnog jezika i dok se ne proizvede zajedničko značenje u bitnim stvarima, odnosno kada se dogovori značenje. Sljedeća slika pokazuje ovaj proces prema Wengerovom konceptu učešća i reifikacije kao dva suštinska aspekta njegove socijalne teorije učenja (1998).

Slika 2. Dualitet učešća i reifikacije (Wenger, 1998, str. 63).

Učestvovanjem u svijetu unutar ZP-a mi vršimo neku vrstu (društvene) prakse. To obavezno ne mora značiti “saradnja”; može se odnositi i na nošenje na konfликтan način jedan s drugim. Učešće oblikuje naša iskustva i oblikuje samu zajednicu. Tako da ima transformativnu moć u oba pravca. Ona je izvor identiteta. Suprotna vrsta učešću se zove reifikacija.

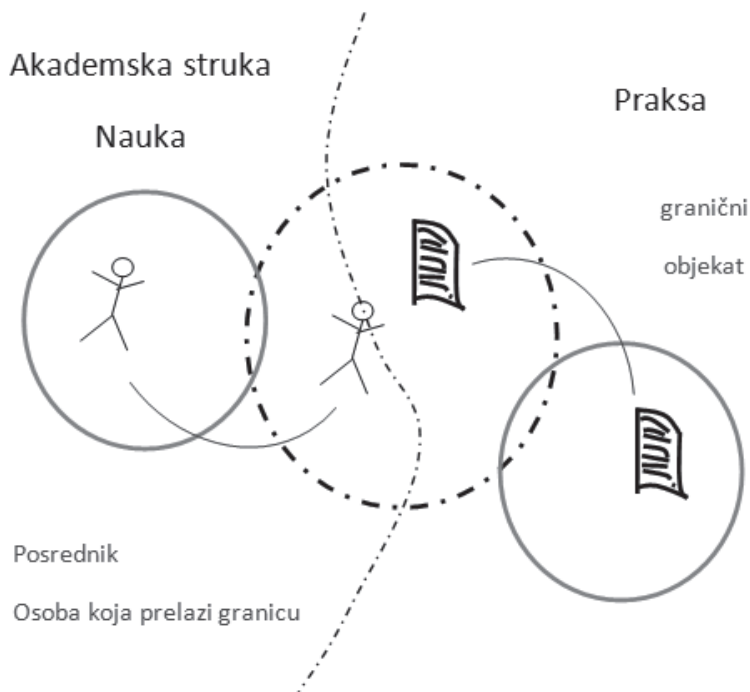
Reifikacija znači naše projektovanje konstrukcija o stvarima, kao npr. zapisnik, izvještaj o istraživanju, koncepti, sistemi klasifikacije itd. Odnosimo se prema tim objektima kao da su stvarne stvari. Reifikacija je proizvod kao i proces. Baveći se na ovaj način sa reificiranim objektima oblikujemo naše iskustvo značenja. Ono je način diskursa, komunikacije i razumijevanja.

Unutar transdisciplinarnog tima, članovi uvijek dolaze iz različitih ZP-a. Štaviše, svaka osoba pripada većem broju ZP-a. Ovo multičlanstvo omogućava konekciju perspektiva. Sljedeća slika pokazuje naučnu i profesionalnu zajednicu. Osoba koja prelazi granice svoje zajednice da bi učestvovala u ZP-u zove se posrednik.

Svaki član bosanskog ZP-a, kao i svi drugi, pripada u nekoliko ZP-a, što ih sve čini posrednicima. Oni sa sobom odnose reifikacije, npr. upitnik istraživačkog projekta, u institucije i tu prave utjecaj jer je način postavljanja pitanja nov, nepoznat. Tako se bude interes i radoznalost. Drugi primjeri su studenti koji razvijaju svoje vještine učešćem u procesu intervjuiranja, predavači koji drže nastavu, praktičari koji obavljaju praksu, članovi ministarstva koji rade na drugim pitanjima i problemima.

Uporedo s transdisciplinarnošću tima dešava se poseban proces učenja koji integrira ili postavlja u odnos, kako Dewe (2012) to zove, teoriju i praksu. Mi znamo da teoretsko znanje ne može naprosto biti skinuto i preneseno u kontekst praktičnog polja (Tov, Kunz, Stämpfli 2013). Slučaj nije knjiga, kao što to Schön (1983) navodi. Stoga, novo, transformirano znanje treba da se kreira.

Kao što je navedeno, objekti reifikacije su važne alatke u procesu transformacije i proizvodnje znanja. Kako su proizvedeni u određenom kontekstu ili ZP-u i sprovedeni u skladu s drugim kontekstima i ZP-ima oni služe kao “granični objekti” (Akkerman & Bakker 2011). Tu su ponovo korišteni za pregovaranje o značenju. Multičlanstvo u različitim ZP-ima omogućava konekciju perspektiva.

Slika 3. *Granice i prelazak preko granica između ZP (Stämpfli, Kunz & Tov 2014, p.248, bazirano na Wenger 1998, str.105).*

PRIRODA ZNANJA

Do sada se tvrdilo da su ZP mjesto za dijalog i diskurs gdje se razmjenjuje znanje, gdje se može desiti proizvodnja novog znanja i čak inovacije i gdje se može kontinuirano unapređivati lična i organizaciona ekspertiza. Pokazalo se da je način da se ovo postigne učešće u pregovaranju značenja i prelasci preko granica jednog ZP-a prenošenjem reifikacijskih (graničnih) objekata u druge ZP-ove gdje se nanovo pregovara o značenju. Ovo transformirano znanje ili značenje se može onda vratiti u prvi ZP gdje krug počinje iz početka ili može biti prenesen u druge ZP-ove i proći kroz još transformacija.

Glavni teoretski koncepti na kojima je članak baziran su: socijalna teorija učenja Lave i Wenger (1998) i konstitutivni i operativni elementi ZP-a (Wenger, 2004).

Oba pristupa operiraju sa specifičnim razumijevanjem prirode znanja koje je u bazi našeg zajedničkog rada i koje će biti predstavljeno u sljedećem poglavlju.

Pretpostavili smo:

- *Znanje živi u ljudskom činu spoznaje.*
Tako da je društveno posredovano i vezano za osobe. Dinamičnog je karaktera i mijenja se s društvenim interakcijama. Osim toga, ono ima implicitne i eksplicitne aspekte.
- *Znanje je javno dobro.*
Ovo implicira da nije ekskluzivno vlasništvo nego dobro koje pripada svima. Znanje treba dijeliti slobodno i voljno.
- *Podijeljeno znanje nije upolovljeno znanje nego barem udvostručeno znanje - a često i više od toga.*
Ova pretpostavka se podupire dokazima iz činjenice prelaska granica, graničnih objekata. Što više ljudi sudjeluje u činu pregovaranja značenja veći je broj efekata širenja znanja multipliciranjem.
- *Znanje mora biti savladano da bi postalo dio ličnog identiteta.*
Niti je znanje nešto izvan ličnog niti su znanje i praksa odvojeni entiteti. Komunikacijom s drugima postajemo svjesni sebe. Dobijanjem reakcije slaganja ili neslaganja od naših partnera i cijenjenjem ili devalviranjem naših riječi mi doživljavamo sebe.
- *Znanje u svim svojim aspektima (teoretsko, iskustveno, proceduralno, itd.) djelovanjem čini jedinstvo.*

Elementi su povezani jedan s drugim i utječu jedan na drugi čak i kada se ovo ne dešava svjesno. U svakom djelovanju neko znanje cirkulira, iako je često sakriveno kao taktičko ili implicitno znanje. Osvrtom na naše djelovanje, znanje može postati svjesno i naknadno eksplicitno.

- *Znanje može samo biti pokazano i identificirano izvođenjem.*

Ovdje se opet spominje bliskost znanja i djelovanja. Samo izvođenje pretvara znanje ili sposobnost u realnost. Pregovaranjem značenja realnost se kreira ili tačnije rečeno, ko-konstruira.

Gledajući prirodu znanja u ovom smislu, koncept znanja kao entitet koji uzmete, koje ulijete u nekoga drugoga više ne odgovara vama. Ova vrsta gledanja subjekat - objekat koje uključuje linearnost, uzročnost i hronologiju je odbačena. Po ovoj tradiciji realnosti znanje je viđeno kao vlasništvo koje osoba može posjedovati ili prenositi, znanje koje se može prenositi i primijeniti.

Za rad u transdisciplinarnoj postavci povezivanje prakse i različitih oblika znanja kao i vrijednosti je ključni izazov.

Teškoća povezivanja teorije i prakse leži u razlici između prakse i sistema, kao dva različita sistema, koji prate svoje odgovarajuće principe i logiku. Oni nisu lako pomirljivi i neki bi čak rekli i nespojivi. Dok su u nauci vodeći principi utvrđivanje istine kombinirano s nužnosti opravdanja, referentni kriteriji za praksu su efektivnost i nužnost djelovanja (*von Spiegel, 2013*).

Jedno ključno pitanje za obje strane je kako znanje i praksa mogu biti povezani i intergrirani. Prema Tov, i sur., 2013 percepcija “korištenja” naučnog znanja u praksi se značajno promijenila. Dok je na početku bilo govora o “transferu”

naučnog znanja u praksu, naučnici su kasnije naglašavali “transformaciju” znanja da bi se učinila smislenom za praksu. Ovo je eventualno dovelo do koncepta ‘*Relationierung*’ (na njemačkom znači odnos prema, integriranje i povezivanje različitih vrsta znanja). Koristit ću ovaj termin u ostatku ovog članka da bi govorila o ‘*Relationierung*’ različitih vrsta znanja. Povezivanje vodi ka pojavi nove vrste znanja, profesionalnog znanja (Dewe, 2012). Prema Dewe (2012) ovo je postignuto od strane praktičara koji selektivno biraju naučno proizvedeno znanje i interpretiraju ga u svjetlu specifičnog praktičnog izazova da bi ga na kraju spojili s mudrošću prakse i iskustva. Međutim, ovo je lakše reći nego uraditi. Sljedeća slika pokazuje različite referentne sisteme nauke i profesije kroz primjer socijalnog rada s obzirom na to da je odabrana istraživačka tema bila iz konteksta socijalnog rada.

Nauka socijalnog rada		Profesija socijalnog rada	
Referentni sistemi	Domeni znanja u situacijama socijalnog rada	Referentni sistemi	Domeni znanja u situacijama socijalnog rada
Fokus na utvrđivanje istine	Naučno znanje socijalnih problema	Fokus na efektivnost	Iskustveno znanje
Nužnost opravdanja	Naučno znanje intervencija	Nužnost djelovanja	Organizacijsko i kontekstualno znanje
Operira s visokim nivoom apstrakcije (teorije, modeli, koncepti)	Etičko znanje	Operira s niskim (specifičnim) nivoima apstrakcije (individualni slučajevi, pojedinačne situacije)	Vještine
			Infrastruktura i materijalni resursi

Slika 4. Referentni sistemi i domeni znanja u socijalnom radu (Stämpfli, Tov i sur. U pripremi)

Odmah postaje jasno da je fokus relevantnosti kao i korištenje različitih vrsta znanja u potpunosti različito i da su donekle suprotstavljeni jedni drugima. Kao ilustrativan primjer možemo koristiti naučnu referencu visokih nivoa apstrakcije nasuprot specifičnog znanja pojedinačnog slučaja u profesiji. Jaz između dva sistema se ne može lako savladati i jednostavan transfer znanja, kao što je navedeno, nije moguć. Proizvodnja kooperativnog znanja učešćem u ZP-u i pregovaranjem značenja je način koji je već predstavljen. Kunz (2015) opisuje četiri različita oblika povezivanja i Stämpfli, Tov i sur. (*u pripremi*) ih stavljaju u još širi profesionalni kontekst.

ŽIVOTNI CIKLUS ZP-A

ZP-i su dinamični i prođu kroz nekoliko razvojnih faza u toku vremena. Ovo je tačno za grupe uopćeno. Tuckman je opisao već 1965., različite faze u razvoju grupe: formiranje, upadanje, normiranje, izvođenje. Kasnije je dodao petu fazu “prekidanje”, koja se nekada naziva žalovanjem. Bez ulaganja u detalje, termini nagovještavaju da je na početku grupa zabavljena sobom prije nego što dođe do faze “izvođenja” gdje počinje da bude produktivna. Sljedeća slika pokazuje životni ciklus sa svojih pet faza koje su bile opisane od strane Wenger i sur. (2002). Dok je u toku prve dvije faze ZP fokusiran na stvaranje sebe, organizaciju problema, vremenske okvire, oblike aktivnosti i uspostavljanje vezujućih vrijednosti, od treće faze dalje formalni aspekti se povlače u pozadinu. Od tog momenta ZP postaje značajna dimenzija za svoje članove i kreativan prostor (sazrijevanje). Prije ili kasnije definirani zadatak je završen, vrsta intimnosti i rutine je uspostavljena. To je momenat u kojem ZP mora da nađe nove izazove ili druge načine da se adaptira (upravljanje). Kroz upravljanje ovom krizom ZP se može pronaći na transformiran način. Transformacija se može desiti i kroz impuls izvana kada naglo ZP značajno naraste ili ako se dogodi suprotno od toga. Ako

ZP nije u stanju da odgovori (na te izazove) na adekvatan način on se može potrošiti i umrijeti.

Faza	Definicija (Wenger i sur., 2002, str. 69)
Potencijal	Labava mreža ljudi razmišlja od ideji formiranja ZP-a; strukture, članovi i zajednički interesi su identificirani, odabrani i dogovoreni.
Sjedinjavanje	ZP je oficijelno počeo s radom, počinju aktivnosti; glavni fokus: uspostavljanje vrijednosti.
Sazrijevanje	ZP razvija snažan osjećaj sebe. Jezgro prakse je dobro definirano, članovi su razvili nova područja znanja. ZP ide od dijeljenja savjeta do razvijanja obimnog tijela znanja. Članovi znaju jedni druge; postoji vrsta povjerenja.
Upravljanje	ZP prolazi kroz fazu gdje je najveći izazov da održi svoj momentum.
Transformacija	Događaj: velika promjena u praksi ili radu organizacije, veliki priliv novih članova, promjena u vodstvu ili veliko smanjenje nivoa energije – bit će okidač za obnovu. ZP može početi iz početka na novoj osnovi ili jednostavno nestati i umrijeti.

Slika 5. Faze razvoja zajednice

Važno je znati razliku između različitih faza i njihovih karakteristika i izazova da bi bili spremni i u mogućnosti da upravljaju procesom.

Bosanski ZP je već morao da se suoči s izazovom transformacije. Završetkom istraživačkog projekta i organizovanjem konferencije prvi izazovi su uspješno savladani, sljedeći ih čeka, iniciranje projekata implementacije koji će iskoristiti rezultate istraživanja. Osim toga, treba da se uspostavi i interdisciplinarni istraživački centar.

OSVRTI O ZNAČAJU ZP-A ZA TRANSDISCIPLINARNI RADNI PROCES

Nakon predstavljanja i opisivanja koncepta ZP-a kao radnog sredstva želim da se na kraju posvetim osvrtima o značaju ZP-a za transdisciplinarne grupe i radne procese. To ću uraditi formuliranjem određenih pretpostavki i diskutiranjem o istim pojedinačno.

Učešće u ZP je dobro poznato svakodnevno ljudsko iskustvo.

Svi odrastaju kao članovi različitih ZP-a, bilo u domu s porodicom, u školi ili obdaništu ili unutar vršnjačke grupe. Naravno, sve te grupe ne funkcioniraju prema (*Wenger i sur.*) principima jer učešće nije uvijek opcionalno ali je bazirano na učešću i učenju. Povezivanje s ovim dobro poznatim iskustvom izgleda da je dobra početna tačka za raznolike grupe kao što su transdisciplinarne grupe.

Glavna tačka ZP-a su resursi i sposobnosti njihovih članova, a ne status i hijerarhijske pozicije.

Iako postoje različite funkcije unutar ZP-a, strukturni element je vezan za zadatak ili stručnost, a ne za moć. Ovo znači da su svi jednaki. Na početku ovo može rezultirati u osjećajima nesigurnosti i bespomoćnosti pa čak i srama što se zna manje u višoj poziciji u formalnoj strukturi organizacije. Kao što su u transdisciplinarnoj grupi potrebne sve različite perspektive da bi se postiglo zajedničko razumijevanje i da bi se našla održiva rješenja, tako je prikladan i pristup gdje su cijenjeni različiti akteri.

Cilj ZP-a je omogućavanje procesa učenja i povećanja stručnosti.

Radi prirode definiranih elemenata ZP-a, “domen”, “zajednica” i “praksa” (v. *poglavlje 1.*) ovi procesi učenja imaju potencijal da promijene kompletnu osobu. Zato oni izgrađuju i mijenjaju

identitet same osobe, ZP-a kao grupe i organizacije iz kojih učesnici dolaze.

Visoki potencijal razvijanja novih ili čak inovativnih rješenja čini ZP posebno prikladnim za transdisciplinarne izazove.

Prema socijalnoj teoriji učenja inovacija se dešava u interakcijama. Ovo je geografički opisano u periferiji ZP-a. Posrednici ili osobe koje prelaze granice (*Akkerman & Baker, 2011*), oni koji vrše razmjene s drugim (profesionalnim) ZP-ima dok pregovaraju značenje i samim time djeluju kao posrednici su ovdje od posebnog značaja.

Uspjeh ZP-a jako ovisi o interakciji između konstitutivnih elemenata ZP-a “domena”, “zajednice” i “prakse”.

Osoba ili tijelo koje je odgovorno za uspostavljanje ZP-a treba da bude svjestan ovoga. On/a također treba da bude svjestan činjenice da se ne može utjecati na ono što se dešava u ZP-u direktno, ali da se mogu kreirati uslovi koji će učiniti uspjeh mogućim. Sedam principa dizajna opisanih od strane Wenger i sur. (2002), nastavljene u drugom radu od strane North i sur. (2004) i indikatora za uspješan ZP (*Probst & Bozillo, 2008*) će biti od određene pomoći kada se planira i implementira ZP. Pregled spomenutih elemenata se može naći u Stämpfli i sur. (*U pripremi*).

Iskustvo iz prvih faza bosanske transdisciplinarne kooperacije će omogućiti kreiranje novih ZP u projektima implementacije u sljedećoj fazi. Kao i u svakom odnosu, pored koncentracije na zajednički zadatak, bitno je da se njeguje odnos između članova i time gradi povjerenje.

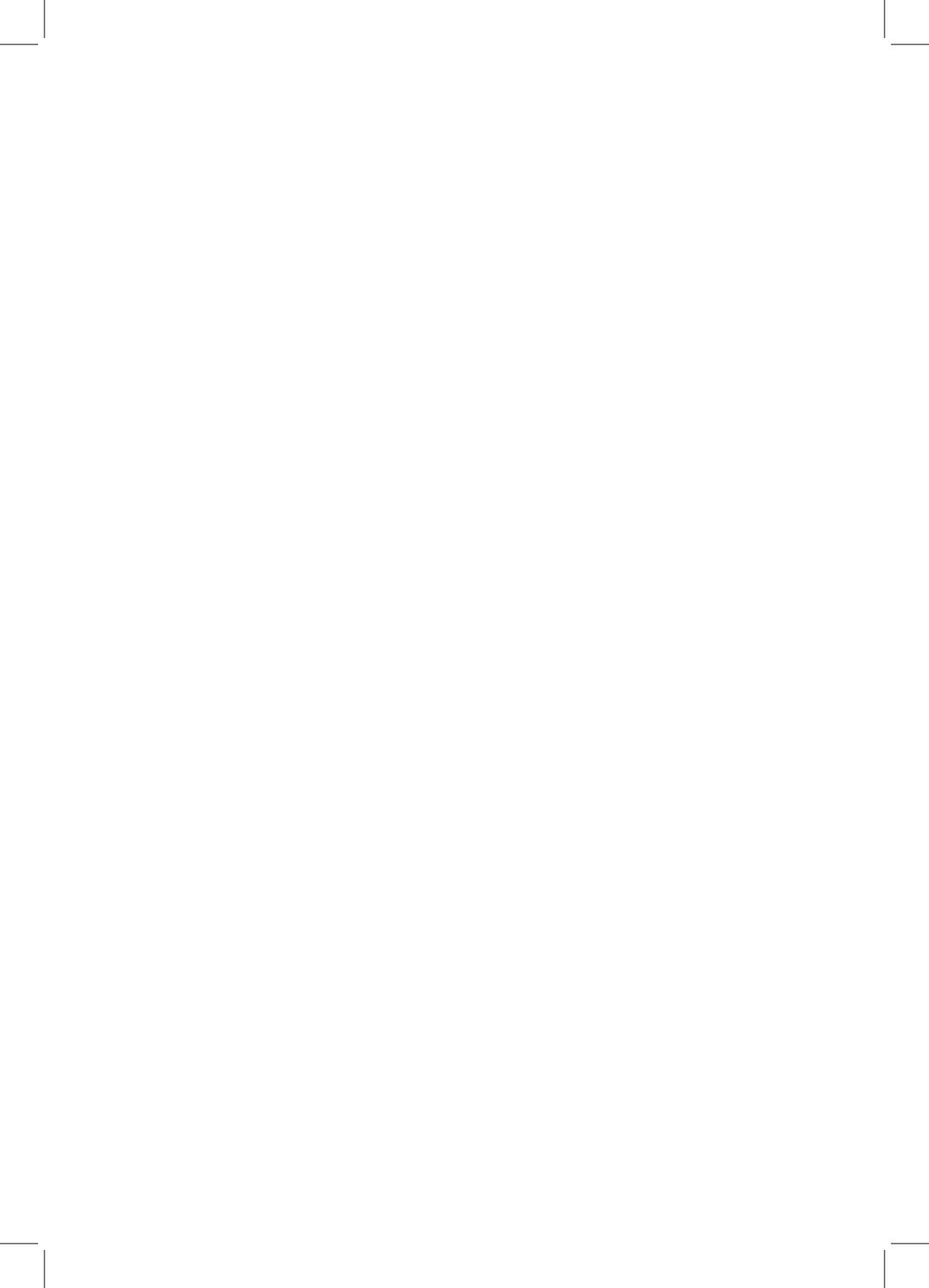
LITERATURA

1. Akkerman, S. F., & Bakker, A. (2011). Prelaz preko granica i granični objekti. *Review of Educational Research*, 81(2), 132–169.
2. Bettoni, M., Clases, C., & Wehner, T. (2004). Communities of Practice im Wissensmanagement: Charakteristika, Initiierung und Gestaltung. In G. Reinmann-Rothmeier & H. Mandl (Eds.), *Psychologie des Wissensmanagements. Perspektiven, Theorien und Methoden* (pp. 319-328). Göttingen: Hogrefe.
3. Brown, J.S. and Duguid, P. (1991). “Organizacijsko učenje i zajednice prakse: prema unificiranom pogledu na rad, učenje i inovaciju”, *Organization Science*, Vol. 2 No. 1, pp. 40-57.
4. Dewe, B. (2012). Akademische Ausbildung in der Sozialen Arbeit - Vermittlung von Theorie und Praxis oder Relationierung von Wissen und Können im Spektrum von Wissenschaft, Organisation und Profession. In In S. B. Roland Becker-Lenz, Gudrun Ehlert & S. Müller-Hermann (Eds.), *Professionalität Sozialer Arbeit und Hochschule. Wissen, Kompetenz, Habitus und Identität im Studium Sozialer Arbeit* (pp. 111-128). Wiesbaden: Springer VS
5. Kunz, R. (2015). *Wissen und Handeln in Schlüsselsituationen der Sozialen Arbeit. Empirische und theoretische Grundlegung eines neuen kasuistischen Ansatzes*. [Znanje i rad u ključnim situacijama u socijalnom radu. Empirički i teoretski temelj novog kaustičkog pristupa] (doktorska disertacija).
6. Lave, J., & Wenger, E. (1991). *Situirano učenje: Legitimna periferijska participacija*. New York: Cambridge University Press.

7. Moch, M. (2012). Die Lücke - "Implizites Wissen" und das Theorie-Praxis-Verhältnis. *Neue Praxis*, 42(6), 555-564.
8. North, K., Franz, M., & Lembke, G. (2004). *Wissensezeugung und -austausch in Wissensgemeinschaften – Communities of Practice*. Berlin: QUEM.
9. Probst, G., & Borzillo, S. (2008) Zašto zajednice prakse uspijevaju i zašto ne uspijevaju. *European Management Journal*, 26, 335-347.
10. Schön, D. A. (1983). *Refleksivni praktičar. Kako profesionalci razmišljaju na djelu*. London: Temple Smith.
11. Schürch, B. (2015). Cjelina može biti veća od sume njenih dijelova. Transdisciplinarno istraživanje i iskustvo stečeno kroz istraživanje na projektu o maloljetničkoj delinkvenciji, u ovom izdanju.
12. Stämpfli, A., Kunz, R. & Tov, E. (2014). Schlüssel-situationen der Sozialen Arbeit als Scharnier zwischen Theorie, Wissenschaft und Praxis. In: Oestreicher, Elke & Unterkoffler, Ursula (eds.). *Wissensentwicklung in Professionen. Herausforderungen für Wissenschaft und Praxis*. Leverkusen-Opladen: Budrich Uni-Press.
13. Stämpfli, A., Tov, E., Kunz, R., Tschopp, D. & Eugster-Stamm, S. (2015, u pripremi). Poboljšanje profesionalizma kroz osvrtte i diskurse u zajednicama prakse: ključne situacije u modelu socijalnog rada i projekta. *Journal of Practice Teaching and Learning*.
14. Tov, E., Kunz, R., & Stämpfli, A. (2013). *Schlüsselsituationen der Sozialen Arbeit. Professionalität durch Wissen, Reflexion und Diskurs in Communities of Practice*. Bern: hep.
15. Tuckman, B. W. (1965). Razvojne sekvence u malim

grupama. *Psychological Bulletin*, Vol 63(6), pp. 384-399. <http://dx.doi.org/10.1037/h0022100>

16. Wenger, E. (1998) *Zajednice prakse. Učenje, značenje i identitet*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Wenger, E., McDermott, R., & Snyder, W. M. (2002). *Njegovanje zajednica prakse: vodič za upravljanje znanjem*. Boston: Harvard Business School Press.
18. Wenger, E. (2004). Upravljanje znanjem kao krofna: Oblikovanje vaše strategije znanja kroz zajednice prakse. *Ivy Business Journal*, January/February.

SVJETSKI KAFE - KREATIVNA METODA POBOLJŠANJA DIJALOGA I RAZMJENE ZNANJA

Eva Tov¹, Asim Pandžić², Nusreta Salić², Edin Muftić³

School of Social Work, University of Applied Sciences and Arts
Northwestern Switzerland, FHNW¹,
Univerzitet u Tuzli, Filozofski fakultet, Odsjek za socijalni rad²,
Univerzitet u Tuzli, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet,
Odsjek poremećaji u ponašanju³

SAŽETAK

World cafe je iskustvena metoda koja omogućava ljudima da uđu u dijalog o nečemu što im je bitno. Pretpostavka je da kada ljudi stvarno razgovaraju i slušaju jedni druge, oni su u mogućnosti da dijele znanje i iskustvo. Na ovaj način se stvara novo znanje. Ono se stiče kroz zajedničku izgradnju ili kako Lave i Wenger (1991) definiraju, kroz pregovaranje značenja. Ovo je posebno bitno kada je potrebno nositi se s kompleksnim problemima gdje su neophodni znanje i motivacija u društvu i akademskim poljima. Ovo je slučaj u zemlji kao što je BiH, gdje se maloljetnička delinkvencija smatra velikim društvenim problemom. To je razlog zašto smo organizirali *world cafe* postavku tokom drugog dana konferencije o maloljetničkoj delinkvenciji “Utjecaj različitih konteksta socijalizacije na razvoj maloljetničke delinkvencije u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini - preporuke za prevenciju i intervenciju.” (6. novembar 2014., Tuzla). Cilj je bio okupiti različite ljude iz publike i potaknuti ih da govore o pitanju maloljetničke delinkvencije. Na kraju *world cafe* sesije naši “gosti” su proizveli brojne ideje o projektima, za koje vjeruju da mogu napraviti promjene. Dalje, dobili smo i

listu s imenima ljudi koji su bili motivirani i voljni da rade u jednoj od transdisciplinarnih projektnih grupa, koje će nakon projekta biti postavljene da bi planirale i implementirale neke od preporuka.

Ključne riječi : World cafe, iskustvena metoda, zajednička izgradnja znanja

ŠTA JE WORLD CAFE?

Metoda je razvijena 1995. godine od strane Juanita Brown i David Isaacs i drugih ljudi na spontan način, kada su vidjeli da se situacija koju su planirali ranije razvila drugačije nego planirano. Originalno planirani jutarnji dijalog u velikom krugu sa 24 osobe je prekinut zbog kiše. Spontano, grupa se formirala u manje podgrupe koje su počele razgovarati o pitanjima koja su ih zbližila. Kako bi pomogli proces razmišljanja i zapamtili bitne aspekte dijaloga, zapisali su ih i dizajnirali na papirnim “stolnjacima”. S vremena na vrijeme, ljudi su mijenjali stolove i govorili o idejama kako bi se uvidi koji su imali najviše snage mogli produbiti i povezati. Uzimajući u obzir ove rezultate, učesnici su mogli identificirati dominantne šeme u njihovom razmišljanju što je dalo nove podsticaje za dalje krugove razgovora (<http://www.theworldcafe.com/about-us/history/>). Spontana, “slučajno” razvijena metoda se pokazala kao novi način zajedničke proizvodnje ideja i korištenja okupljene inteligencije i znanja.

Jezgro *World cafe-a* je razgovor, dijalog koji se odvija u malim grupama u vezi s određenim pitanjem. World cafe se sastoji od nekoliko krugova razgovora s učesnicima koji se izmjenjuju. Kroz ovu izmjenu učesnika svi su u isto vrijeme dio većeg, međusobno povezanog razgovora.

Osnova *World cafe-a* je iskustvo koje svi poznaju i koje je stoga vrsta svakodnevnog iskustva: *inspirirane, strastvene diskusije o bitnim stvarima koje se odvijaju u neformalnim uslovima kada različiti ljudi razmjenjuju lična mišljenja i iskustva koja se odnose na pitanje koje je njima bitno.*

World cafe postavlja ovaj oblik neformalnih razgovora u inspirirajuću postavku kao i ideju o zajedničkoj koncentraciji na pitanje koje je bitno ljudima. Dijelevći iskustva i stavove, dolazi se do međusobne povezanosti s idejama drugih, te se linije koje nastaju razvijaju dalje.

ZAŠTO RADITI WORLD CAFE?

Nakon što smo predstavili i opisali metodu, koncentrirat ćemo se na pitanje zašto bi trebalo praviti ovakvu postavku. Na koje se ciljeve možemo usmjeriti? Zašto bi organizacija ili kompanija trošila novac na ovu vrstu postavke, kada mogu napraviti radnu grupu, dati joj definiran zadatak i dobiti rezultate nakon nekog vremena. Odgovor leži u vrsti zadatka i u prirodi ljudi. Kada govorimo o temi i pitanjima *World cafe-a*, govorimo o kompleksnim pitanjima koja trebaju pojašnjavaње. Izazov, koji je potrebno razumjeti ne samo kognitivno, analitički i tehnički nego i na emocionalan, iskustven način. To je stvar koja zahtijeva kolektivnu inteligenciju. Tu *World cafe* stupa na scenu. On dolazi kao sredstvo koje je sposobno kreirati okruženje gdje se ljudi mogu stvarno sresti i razgovarati jedan s drugim. Fernando Flores kaže u sljedećoj izjavi: “Budućnost organizacije je rođena kroz mreže ljudske posvećenosti rođene u mrežama ljudske konverzacije.”

(<http://www.theworldcafe.com/about-us/stewardship-council/>)

World cafe želi:

- poboljšati konstruktivne razgovore,
- učiniti kolektivnu inteligenciju vidljivom,
- generirati inovativne mogućnosti djelovanja.

Jedna od pretpostavki *World cafe-a* kaže da ljudi već u sebi nose znanje i kreativnost koje trebaju kako bi se nosili s izazovima.

Druga pretpostavka je da se kolektivna inteligencija javlja ukoliko se sistem sam na kreativan način poveže s pitanjem. U takvom okviru već puno ideja i velikih dugotrajnih projekata je stvoreno, odnosno iskra koja je stvorila te projekte je zapaljena.

KAKO DIZAJNIRATI I VODITI WORLD CAFE

World cafe postavka je bazirana na 7 principa dizajna (*Schieffer, A.; Isaacs D. & Gyllenpalm, B. 2004*) koji su prilično jednostavni, ali je potrebno mnogo vrijednog rada u njihovom postavljanju.

Principi dizajna

Postaviti kontekst

Kada pozovete na *World cafe* potrebno je da budete svjesni ciljeva i objekta koje imate na umu, kao i razlog zbog kojeg birate ovu metodu, a ne neku drugu. Ako su vam ovi aspekti jasni, znat ćete koje goste da pozovete, koja pitanja da postavite i koji način prikupljanja će biti adekvatan.

Atmosfera koju kreirate kao domaćin je veoma bitna, kako će se ljudi osjećati kada se okupe. Ukoliko je prostor prijateljski i intiman, ljudi će se osjećati ugodno i sigurno, i stoga će se lakše otvoriti i djeliti svoje misli i osjećanja.

Istražite bitna pitanja

Znanje se pojavljuje kada je izazvano neodoljivim pitanjima. Pokušajte pronaći pitanja koja su veoma bitna za goste koji su prisutni, pitanja koja “putuju dobro” kroz sistem. Moćna pitanja su ona koja se odnose na stvarne životne stvari i koja energiziraju grupu (v. također: Kreiranje udobnog prostora *Create Hospitable Space* <http://www.theworldcafe.com/wp-content/uploads/2015/07/askingbig.pdf>).

Ovisno o vremenskom okviru i vašim ciljevima možete biti u mogućnosti samo da se bavite jednim pitanjem ili da dobijete dublji uvid kroz nekoliko konverzacijskih krugova.

Ohrabrite doprinos svih učesnika

Kao voditelji svjesni smo bitnosti uključenosti prisutnih. Ali većina ljudi ne želi samo učestvovati, oni žele aktivno doprinijeti promjenama. Stoga, potrebno je omogućiti im da

se osjećaju slobodni da to i rade, ali također bitno je ohrabriti one koji žele doprinijeti samo slušanjem.

Povežite različite perspektive

Postavka *World cafe-a* s “putovanjem” između različitih stolova, razmjenom ideja s drugim ljudima i povezivanjem s njima, omogućuje uzbudljivo iskustvo, da otkriju nove uvide koji su rođeni u kolektivnom procesu kroz diskurse u sve većim krugovima.

Slušajte zajedno šablone i uvide

Slušanje je veoma moćna aktivnost, čak i kad se na površini ništa ne događa. Ali kada se stvarno slušanje odvija, prostor koncentracije i fokusa je kreiran i ono se može osjetiti kao polje energije. Čak i više ukoliko se ovo događa u cijeloj grupi. Stoga, ohrabrujte slušanje i posmatranje linija i šablona pitanja koji leže ispod razmijenjenih riječi.

Dijelite otkrića zajednički

Razgovori koji se odvijaju za jednim stolom stvaraju šablon cjeline koja se povezuje s razgovorima za drugim stolovima. Tokom posljednje faze *World cafe-a* ovi novi uvidi trebaju biti podijeljeni sa svima. Kao farmer koji bere svoje agrikulturne proizvode nakon perioda sijanja, zalijevanja i temeljitog omogućavanja uslova za rast i sazrijevanje, ovaj posljednji korak se također zove žetva. Odnosi se na prikupljanje zajednički proizvedenog znanja. Preporučljivo je dati svima nekoliko minuta u tišini da zabilježe otkrivene šablone, veze i produbljena pitanja pronađena u malim grupama i zatim da ih podijele s drugima. Bitno je osmisliti prikladne načine prikupljanja žetve. Grafički prikaz je viđen kao dobro sredstvo da pomogne proces bilježenja zajedničkih ideja u jednu kolektivnu kompoziciju, ali i da pomogne da se dokumentuju glavni rezultati i suština dobijenih uvida. Sljedeća internet adresa vam može dati ideje kako to može izgledati (<http://www.theworldcafe.com/wp-content/uploads/2015/07/graphicBenefits.pdf>).

Implementacijski aspekti principa dizajna

World cafe može biti korišten na brojne načine za različite grupe ljudi. On uvijek mora biti modificiran u skladu sa stvarnim potrebama. Ovo se odnosi na lokaciju, broj, svrhu i pitanja. Ipak, postoji pet aspekata koji uvijek ostaju isti.

3.2.1. Okruženje

Odnosi se na okruženje kao lokaciju, način namještanja prostorije i organizacije prostora. Bitno je osigurati da postoji dovoljno stolova i stolica (ne više od pet osoba po jednom stolu), da je obezbijedeno dovoljno olovaka u boji i papira, kao i cvijeća, užine i papirnih stolnjaka.

Dobrodošlica i predstavljanje

Domaćin pozdravlja sve prisutne goste i predstavlja *World cafe* kao metodu i objašnjava kako će biti realizirana. Nakon toga, prezentira smjernice, *World cafe* bonton (vidjeti 3.3.) i ohrabruje učesnike da imaju odlične razgovore.

Krugovi s malim grupama

Ovisno o datom vremenskom okviru, moguće je voditi između jednog do tri dvadesetominutna kruga razgovora za svakim stolom. Na kraju prvog kruga svaki učesnik se pomjera za novi sto. Samo jedna osoba ostaje za stolom kao “domaćin stola” kako bi pozdravila sljedeće goste i kratko ih informirala o rezultatima prvog kruga.

Pitanja

Na početku svakog kruga, posebno pitanje predstavlja sljedeću sekvencu. Kao što je prethodno spomenuto, pitanje treba biti formulirano u skladu sa specifičnim kontekstom i ciljevima *World cafe-a*. Isto pitanje(a) može biti korišteno za različite krugove ili se pitanja mogu nadograditi jedno na drugo produbljujući na taj način smjer razgovora. U svakom slučaju, pitanja su od iznimne važnosti. Ona mogu biti postavljena na stol, tako da se grupa može osvrnuti na njih kad

želi. Tačno precizirana pitanja su ključna. Kvaliteta i dubina grupnog dijaloga je u direktnoj funkciji kvalitete pitanja. U prvom krugu pitanja trebaju služiti za otvaranje razgovora, i da pomognu ljudima koji se ne poznaju da se povežu. Mogu se odnositi na prezentacije ili neki drugi materijal s kojim su se ljudi ranije suočili. Pitanje može povezati nove informacije s postojećim znanjem i iskustvom i omogućiti im da to podijele.

Žetva

Nakon krugova u malim grupama, učesnici su pozvani da podijele rezultate s cijelom grupom. Ovo može biti urađeno na različite načine, često potpomognuto vizuelnim pomagalicama kao spomenutim grafičkim prikazom.

Zainteresirane osobe mogu pronaći dosta pomoćnog materijala, besplatan alat za voditelje, programe učenja i online zajednicu korisnika (vidjeti: <http://www.theworldcafe.com/tools-store/hosting-tool-kit/>).

Pored stvaranja prijateljske atmosfere otvorenosti, radoznalosti i cijenjenja, bitno je uvesti određene smjernice, zvane Cafe bonton za učesnike.

Bonton cafe-a

Smjernice za *World cafe* su sljedeće (za grafičku prezentaciju smjernica vidjeti <http://www.theworldcafe.com/wp-content/uploads/2015/07/WC-guidelines-mini.pdf>):

- *Fokusirajte se na ono što je bitno*
- *Doprinesite svojim razmišljanjem*
- *Govorite umom i srcem*
- *Slušajte da razumijete*
- *Vežite i povežite ideje*
- *Slušajte zajedno za šablone, uvide i dublje konekcije*
- *Igrajte se, crtajte i šarajte*
- *Zabavite se!*

Ova pravila mogu biti napisana velikim slovima na flip chart-u i okačena na zid kako bi bila vidljiva svima. Svakako, pravila treba domaćin *Cafe-a* predstaviti i objasniti.

Različite uloge u World cafe-u

U *World cafe-u* postoje različite funkcije koje trebaju biti ispunjene. U daljem tekstu uloge i funkcije će biti opisane.

Cafe sazivač/sponzor

Osoba ili grupa koja želi da se dijalog održi i koja generalno poziva učesnike. Često to nije ista osoba koja moderira tokom *World cafe-a*. Ova funkcija je omogućena za domaćina *cafe-a*.

Domaćin cafe-a

Osoba koja moderira *World cafe*. On/a pomaže da se proces razvija. On/a postavlja strukturu, orijentira i pomaže da se razgovori razvijaju. Ovaj fenomen se zove “razgovorna koherentnost bez kontrole” (*Schieffer, A.; Isaacs D. & Gyllenpalm, B. 2004:4*).

Član/učesnik

Oni su ti koji se uvijek kreću od stola do stola, u skladu s brojem krugova koji je prethodno postavljen. Na ovaj načini oni omogućavaju da se njihove ideje sjedine sa svim drugim i formiraju nešto novo, što je više nego samo suma svih individualnih gledišta.

Dizajn tim

Ova grupa je odgovorna za dizajn i implementaciju cijele postavke i procesa *World cafe-a*. *World cafe* domaćin mora biti dio ove grupe, jer on djeluje tokom ovog događaja.

NAČIN KAKO SMO TO MI URADILI

Sljedeće poglavlje će opisati način na koji smo mi vodili *World cafe* tokom konferencije.

Uloge i funkcije

Bosanski tim je djelovao kao Cafe organizator što znači da je pozvao učesnike konferencije koje je *World cafe* bio dio. Švicarski autor je dizajnirao *World cafe* i dao instrukcije trima bosanskim koautorima i podučio ih kako da ispune svoje uloge domaćina cafe-a.

Proces

Odlučili smo da podijelimo prosječno 90 učesnika u tri grupe u skladu s relevantnim temama “prevencija”, “intervencija” i “resocijalizacija”. 30 osoba po podgrupi je smješteno za nekoliko stolova u sobi koja je odvojena, ali ne hermetički zatvorena, od drugih podgrupa.

Na samom početku, dok su svi sjedili u plenumu, švicarski koautor je ispunio svoju ulogu predstavnika cafe organizatora i upoznao učesnike sa idejom i procesom *World cafe-a*.

Pitanja

Sljedeća pitanja su bila tema diskusije tokom tri dvadesetominutne konverzijske runde:

Prvo pitanje:

“Razmislite o jutrašnjim ulaznim informacijama. Šta je na vas imalo najviše utjecaja u odnosu na vaš odabrani fokus (prevencija / intervencija / resocijalizacija)?

Kakva je pitanja ili reakcije stvorilo?”

Drugo pitanje:

“Kakve reference možete napraviti između onoga što ste čuli i onoga što ste iskusili? Da li je to bilo nešto novo? Da li je to ono što već znate? Šta vas je najviše pogodilo?

Šta smatrate da su najveći izazovi (unutar polja prevencije /

intervencije / resocijalizacije) u radu s pitanjem maloljetničke delinkvencije?

Šta vas okupira mentalno/emocionalno u ovom momentu ili uopće u vezi s onim što ste čuli i/ili iskusili?"

Treće pitanje:

“S obzirom na preporuke projektne grupe i diskusije koje ste vodili, molimo vas da prikupite ideje za implementaciju projekata u polju prevencije / intervencije / resocijalizacije. Možete metodom *brainstorm*, znači ne razmišljati previše, samo proizvesti ideje.

Sada prođite kroz ideje i razgovarajte o tome da li su vrijedne da se nastavi razmišljati o njima.

- Odaberite one koje su vrijedne da se nastavi s njima i stavite ih na flipchart.

- Diskutirajte o njihovim ciljevima, potencijalima i rizicima.

Koje preporuke biste dali grupi koja će raditi na ovom projektu. To također zapišite!

Procedura

U toku organizacijske faze *world cafe-a* mnogo razmišljanja je posvećeno razdvajanju učesnika u različite grupe. S obzirom na to da smo željeli maksimalnu heterogenost u različitim grupama odlučili smo se na proceduru slučajnog uzorka. Osim toga, bili smo u dobroj poziciji s obzirom na to da smo imali tri odvojena prostora koji su dozvoljavali da se odvijaju diskusije unutar grupa za sve tri teme bez uznemiravanja drugih članova grupe iako dovoljno blizu da se može osjetiti prisutnost i aktivnost i jednih i drugih. Na ovaj način je stvorena atmosfera intenzivnih diskusija i dijeljenja. Žamor glasova i animirane vibracije su svjedok ovoga. Također količina i kreativnost ideja koje se proizvedu u toku zadnjeg kruga diskusije, (v. *sljedeće poglavlje*) su rezultat ovog inspirativnog procesa.

Žetva (Prikupljanje rezultata)

Za prikupljanje rezultata, domaćini posljednjeg kruga su pozvani da se sastanu kako bi diskutirali o nalazima iz oblasti prevencije, intervencije i resocijalizacije. Imali su zadatak da pripreme tri flipcharta s projektnim idejama i ključnim tačkama za objašnjenja, kako bi ih mogli prezentirati na plenarnim sesijama.

Rezultati radne grupe 1 (Prevenција)

Članovi grupe su proizveli sljedeće prijedloge za poboljšavanje situacije:

- Formiranje multidisciplinarnih timova je potrebno, kao i bolji protok informacija te imenovanje odgovornih osoba unutar institucija i nevladinog sektora;
- Relevantne institucije trebaju odgovorno da izvršavaju zadatke unutar njihove nadležnosti; da poboljšaju komunikaciju i resurse (finansijske i ljudske);
- Aktivno uključenje školskih pedagoga u preventivne mjere maloljetničke delinkvencije u sistemu i obuka i supervizija profesionalaca za lakši i efikasniji pristup roditeljima delinkvenata;
- Kreiranje kampanje koja bi širila pozitivne poruke kroz razne tipove medija, uključenje škola u smislu bolje saradnje s centrima za socijalni rad i posebno osnaživanje saradnje između škola, centara za socijalni rad i policije;
- Razvijanje programa obuke, kao jednog od oblika preventivne intervencije, smanjenje zaraženosti kriminalom (kroz relokaciju popravnog centra za mlade od popravne ustanove);
- Regrutiranje socijalnih pedagoga i socijalnih radnika da podignu nivo odgovornosti, praveći to odgovornošću, a ne slobodnom procjenom vladajućih tijela;
- Kreiranje preventivnog tima u svakoj općini;

- Kreiranje socijalnih kartona studenata;
- Osmisliti preporuke na općinskom nivou i uključiti: sud, Ministarstvo unutarnjih poslova, centre za socijalni rad, obrazovne institucije i nevladin sektor. Stručnjake za kreiranje preporuka treba delegirati vlada i predavati izvještaje svaka tri mjeseca;
- Obezbijediti kontinuiranu superviziju;

Rezultati radne grupe 2 (Intervencija)

Ova grupa je završila svoj rad definiranjem sljedećih ideja:

- Kreiranje baze podataka;
- Prevencija kao intervencija;
- Obrazovanje profesionalaca;
- Umrežavanje sistema na lokalnom nivou;
- Odgovorno roditeljstvo;
- Bračno i porodično savjetovanje;
- Senzibilizacija šire populacije o težini problema;
- Mediji, TV, radio, internet - da se kontinuirano promoviraju pozitivne vrijednosti, uspjeh može biti predstavljen pozitivnim rezultatima;
- Kvalitetno korištenje slobodnog vremena;
- Preventivne radionice u školama;
- SOS telefon za djecu i maloljetnike;
- Rad s djecom koja su napustila školu;
- Budžet centra za socijalni rad - troškovi tretmana;
- Uspostava timova za rad s maloljetnicima;
- Supervizija za profesionalce;

Rezultati radne grupe 3 (Resocijalizacija)

Ova grupa je specificirala rizike, kao i potencijalne prepreke u procesu resocijalizacije. Kao rizike oni navode:

- Stigmatizacija (obilježavanje maloljetnika);
- Negativni utjecaj medija;
- Nedostatak roditeljske motivacije;
- Nedostatak interesa u zajednici;
- Nepripremljena zajednica, nedostatak davanja “druge šanse”;
- Nedovoljno definirane odgovornosti institucija;

Međutim, kao potencijale naglašavaju:

- “Vršnjačko obrazovanje” prezentacija ličnih iskustava maloljetničkih delinkvenata;
- Prosocijalni stavovi i viđenja maloljetnika, destigmatizacija kroz medije;

Kao ključni princip u radu navedeni su primjeri dobre prakse kao i orijentacije prema pozitivnom. Postojeće barijere za moguću elaboraciju ideja namijenjenih za polje resocijalizacije mogu biti prevaziđene kroz:

- Kreiranje mreža djelovanja;
- Obezbeđivanjem socijalne podrške kroz uključenje volontera;
- Motivacijom poslodavaca da rade radne obaveze na ovom polju
- Odgovornosti institucija trebaju biti nanovo specificirane i prioritizirane;
- Formiranjem menadžmenta slučaja za svako dijete;

- Individualiziranim pristupom maloljetnicima (kroz socioterapeutske intervencije, psihosocijalne intervencije u porodici);
- Pozicioniranjem maloljetnika na ravnopravan položaj u odnosu s profesionalcima;
- Posebno važno bi bilo uspostavljanje kontinuirane saradnje stručnjaka iz insitucija iz kojih dolaze maloljetnici, nadležnih profesionalnih službi (mjesto boravka maloljetnika);

ZAKLJUČCI

Ovi prijedlozi sve tri grupe bez obzira na to da li su bili formirani kao zaključci, ideje ili smjernice, rezultat su produktivnog rada svih učesnika s ciljem dalje elaboracije koja će biti usmjerena ka jačanju postojećih i izgradnji novih resursa u lokalnoj zajednici kroz uspostavljanje moderne mreže usluga za maloljetnike koji se podržavaju.

OSVRT BOSANSKOG I ŠVICARSKOG TIMA NA WORLD CAFE KAO METOD I PROCES

Videnje bosanskog tima

Imajući u vidu osnovne teoretske pretpostavke realizacije *World cafe* radionica, te očekivanja u kontekstu generiranja inovativnog, kolektivnog, te konstruktivnog razmišljanja, ovu aktivnost smo percipirali kao veliki izazov te veliko iskustvo na polju kreiranja novih ideja koje će biti smjernice za nove projektne aktivnosti.

Usmjereni i obučeni od strane švicarskog tima, uzimajući u obzir bogato iskustvo kao i znanje na polju interdisciplinarnog i transdisciplinarnog pristupa, kao cilj smo postavili da se uz neformalnu komunikaciju, prijatan ambijent, pojašnjenje konteksta, bez unaprijed određenih odgovora ili rješenja

fokusiramo na istraživanje i inovacije na zadate teme iz područja prevencije, intervencije i resocijalizacije.

Ovaj oblik rada smo prvenstveno zamislili kao forum za kreativno i otvoreno razmišljanje koji će doprinijeti uspostavi i razvoju dijaloga i kolektivne inteligencije što je u svakom slučaju predstavljalo veliki izazov za voditelje *World cafe-a*.

Posebno uspješnim smatramo uspostavu aktivnog učešća svih sudionika radionice uz povezivanje različitih perspektiva u cilju uspostave zajedničkih zaključaka.

Poseban izazov je zapravo i bilo stvaranje samog ambijenta za takav način rada uzimajući u obzir broj učesnika kao i njihovu samu profesionalnu strukturu.

Učesnici radionice su zapravo bili iznenađeni takvim načinom rada što se može tumačiti nedovoljnim poznavanjem metoda rada *World cafe-a*, odnosno uvjerenjem da se na takav način rada mogu ostvariti izuzetni rezultati.

Konstruktivan dijalog, uvažavanje tuđeg mišljenja, razvijanje novih ideja, razmjena iskustava, fokus na realne i ostvarive zadatke i ciljeve je rezultiralo donošenjem kvalitetnih zaključaka uz konstataciju da je ovakav način rada izuzetno zanimljiv, poželjan i produktivan.

U prilog ovoj konstataciji idu i tvrdnje prisutnih učesnika, koji i s ove vremenske distance smatraju da je radionica uspješno planirana, organizirana, realizirana, te da je objedinila teoriju i praksu, znanje i iskustvo i time potvrdila kompetencije i potencijale stručnjaka različitih profila za dizajn i realizaciju novih projektnih ideja i aktivnosti.

VIDENJE ŠVICARSKOG TIMA

Odluka da se *World cafe* realizira u okviru konferencije nije bila laka.

Znali smo da je to novi pristup i nepoznat u bosanskom kontekstu. Profesionalci i akademici su navikli da prisustvuju prezentacijama i radionicama s klasičnom didaktičkom formom frontalnog podučavanja.

Kako smo imali pozitivna iskustva s iskustvenim interaktivnim metodama u manjim grupama ranije, i imajući u cilju korištenje rezultata istraživačkog projekta kako bismo pokrenuli projekte na terenu, riskirali smo i implementirali *World cafe* tokom drugog dana konferencije. Činjenica da je 90 učesnika bilo voljno učestvovati pomogla nam je da budemo optimistični. Kada se osvrnemo na to danas, možemo reći da je to bila ispravna odluka. Rezultati su bili više nego što smo očekivali i odgovor prema *World cafe* metodi, kao sredstvu razmjene znanja i iskustva da se stvori nešto novo, bio je nadmoćno pozitivan. Čak i danas, više od godinu dana nakon konferencije, možemo čuti ljude kako govore o *World cafe* metodi kao uzbudljivom iskustvu. Također, činjenica da se oko 50 osoba obavezalo da učestvuje u jednom od projekata implementacije koji se trebaju dizajnirati, smatramo velikim uspjehom. Osvrćući se možemo naglasiti koliko je bitna bila intezivna i marljiva priprema postavke i procesa. Od načina kako razmjestiti i postaviti stolove do miješanja učesnika i odabira pitanja - svaki detalj je bio bitan i dao doprinos uspjehu. Također, ključna je bila faza davanja instrukcija za tri *cafe* domaćina i razvijanje međusobnog razumijevanja kroz dijalog kao i njihovu podršku i predanost. Samokritično, moramo spomenuti da dubina rezultata nije bila temeljita. Ideje su bile više proizvedene *brainstormom* i nisu dosegle fazu elaboracije. S druge strane, ne možemo dovoljno ocijeniti koliko su osobe iz različitih oblasti, od akademika do praktičara,

od početnika do stručnjaka zajedno učestvovali u dijalogu i dijeljenju svojih iskustava. Ovo znači da je došlo do razvijanja povjerenja prema drugima. To uopće nije uobičajeno u sličnim kontekstima u BiH.

LITERATURA

1. Schieffer, Alexander; Isaacs, David & Gyllenpalm, Bo (2004) *The World Café: Part One*. World Business Academy. Vol.18, Issue 8. Link: <http://www.theworldcafe.com/wp-content/uploads/2015/07/WorldCafe.pdf>.
2. Drugi internet linkovi:
 - [http://www.theworldcafe.com/about-us/history/Create Hospitable Space](http://www.theworldcafe.com/about-us/history/Create_Hospitable_Space) <http://www.theworldcafe.com/wp-content/uploads/2015/07/askingbig.pdf>
 - <http://www.theworldcafe.com/tools-store/hosting-tool-kit/>

POPIS AUTORA

Osoba za korespondenciju: Nijaz Karić
Univerzitetska 1, 75 000 Tuzla, Bosna i Hercegovina
Telefon: ++387 35 306 331; ++387 61 728 142
E-mail: nijaz.karic@untz.ba

Osoba za korespondenciju: Maja Salković
Mirze Delibašića br.1, 75 000 Tuzla, Bosna i Hercegovina
Telefon: ++387 35 274 513, ++387 61 427 992
E-mail: maja.avdic@yahoo.com

Osoba za korespondenciju: Hariz Šarić
Tihomila Markovića 1, 75 000 Tuzla, Bosna i Hercegovina
Telefon: ++387 61 168 935
E-mail:hariz.saric@untz.ba

Osoba za korespondenciju: Azra Arnautović
Alekse Šantića bb, Tuzla, Bosna i Hercegovina
Telefon: ++387 35 224 311; ++387 61 735 110
E-mail: azra.ai@bih.net.ba

Osoba za korespondenciju: Kravić Nermina,
Klinika za psihijatriju UKC Tuzla, Trnovac b.b., Tuzla
Telefon: ++387 35 267 111
E-mail: nahlica@yahoo.com

Osoba za korespondenciju: Lejla Kuralić-Čišić
Univerzitetska 1, 75 000 Tuzla, Bosna i Hercegovina
Telefon: ++387 35 320 674; ++387 61 315 231
E-mail: lejlamar@gmail.com

Osoba za korespondenciju: Izv.prof.dr.sc. Neven Ricijaš
Odsjek za poremećaje u ponašanju
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
Borongajska cesta 83f, 10 000 Zagreb, Hrvatska
Telefon: ++385 1 245 7553
E-mail: neven.ricijas@gmail.com

Osoba za korespondenciju: Peter Ostermayer,
Diplompsychologe, lic.iur; Psychotherapeutische Praxis,
Bündtenwinkel 8, CH-4464 Maisprach, Switzerland.
Telefon: ++41 79 407 15 17

Osoba za korespondenciju: Esmina Avdibegović
Klinika za psihijatriju UKC Tuzla, Rate Dugonjića bb
75000 Tuzla, Bosna i Hercegovina
Telefon: ++387 62 916 842
E-mail: esminaavdibegovic@gmail.com

Person Correspondence: Barbara Schürch, lic. phil. I,
FHNW, School of Social Work, Institute for Social Planning,
Organisational Change and Urban Development (ISOS).
Thiersteinallee 57, 4053 Basel, Switzerland
Telefon: ++41 61 337 27 89
E-Mail: barbara.schuerch@fhnw.ch

Kontakt informacije: Miryam Eser, dr., ZHAW, Zurich
University of Applied Sciences, Departement of Social Work.
96, Postfach 707, CH-8037 Zürich, Switzerland
Telefon: ++41 58 934 88 76
E-mail: eser@zhaw.ch

Osoba za korespondenciju: Eva Tov, Dr., University of
Applied Sciences and Arts Northwestern Switzerland,
FHNW, School of Social Work.
Thiersteinallee 55, 4054 Basel, Switzerland
Telefon: ++41 76 481 37 73
E-mail: eva.tov@fhnw.ch